

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

FUZÛLÎ'NİN TÜRKÇE DİVANINDA
ÇARESİZLİK VE İNKİSAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Sevim BİRİCİ

HAZIRLAYAN
Abdulsamet DEMİRBAĞ

ELAZIĞ-2017

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

**FUZÛLÎ'NİN TÜRKÇE DİVANINDA
ÇARESİZLİK VE İNKİSAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Sevim BİRİCİ

HAZIRLAYAN
Abdulsamet DEMİRBAĞ

Jürimiz, 9.6.2017 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır

Jüri Üyeleri:

1. Prof. Dr. Ali YILDIRIM
2. Prof. Dr. Süleyman ŞAHİN
3. Yrd. Doç. Dr. Sevim BİRİCİ

4.

5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Fuzûlî'nin Türkçe Divanında Çaresizlik ve İnkisar****Abdulsamet DEMİRBAĞ****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı****Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı****Elazığ-2017, Sayfa: VIII+118**

16. yy'ın en önemli şairlerinden olan Fuzûlî'nin Türkçe Divanı, çaresizlik ve inkisar konuları çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır. Şairin Türkçe Divanına baktığımız zaman hem ilahi hem de beşeri bir aşktan bahsetmesine rağmen, bazen toplumun nabzını tutmuş ve mevcut toplum düzenindeki aksaklıkları şikâyet mahiyetinde dile getirmiştir.

Çaresizlik terimi, kişinin acziyetini, elinden bir şey gelememe durumunu ifade ederken, inkisar terimi ise, sitem, güceniklik, küslük vs. gibi durumları ifade eden kavramdır. Şairin Türkçe Divanı, çaresizlik ve inkisar konuları bağlamında ele alınmaya çalışılmıştır.

Fuzûlî'nin Türkçe Divanında çaresizlik ve inkisarı konu alan bu çalışmada öncelikle Fuzûlî'nin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Konu iki bölüm halinde incelenmeye çalışılmıştır. İlk bölümde genel anlamda çaresizlik ile ilgili bilgiler verilerek, şairin Türkçe Divanından seçmiş olduğumuz çaresizliğe dair şiirlerin; ikinci bölümde ise genel anlamda inkisar ile ilgili bilgiler verilerek, şairin Türkçe Divanından seçmiş olduğumuz inkisara dair şiirlerin açıklamaları yapılmıştır. Beyitler ve diğer türler, bünyesinde bulunduğu terimler bağlamında gruplandırılmış ve başlıklar oluşturulmuştur. Her beytin ve diğer türlerin açıklaması kendi bünyesinde yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fuzûlî, Fuzûlî'nin Türkçe Divanı, Çaresizlik, İnkisar

ABSTRACT

Master Thesis

Despair and Curse in Fuzuli's Turkish Divan

Abdulsamet DEMİRBAĞ

The University of Fırat

The Institute of Social Science

The Department of Turkish Language and Literature

Old Turkish Literature Branch

Elazığ-2017, Page: VIII+118

One of the most important poets of the 16th century, Fuzuli's Turkish Divan, based on explaining the couplets in connection with the subject, was examined. When Fuzuli's Turkish Divan was examined, the poet mentioned about both divine and human love, sometimes kept the pulse of the community, and uttered the shortcomings of the existing social order as a complaint.

The term, 'despair' states helplessness, however, the term, 'curse' is a concept that states reproach, resentment, etc. The poet's Turkish Divan was examined in the context of despair and curse.

The study that was about despair and curse in Fuzuli's Turkish Divan informed about primarily Fuzuli's life, literary personality and works. The subject was examined in two parts. In the first part, the study informed about the term 'despair' in general and the poems chosen in Fuzuli's Turkish Divan that related to despair. In the second part, the study informed about 'curse' in general, and explained the poems chosen in Fuzuli's Turkish Divan related to curse. Couplet and other genres were classified and outlined according to the related terms. Each couplet and genre was explained in itself.

Key Words: Fuzuli, Fuzuli's Turkish Divan, Despair, Curse

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖN SÖZ	VI
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. FUZÛLÎ’NİN TÜRKÇE DİVANINDA ÇARESİZLİK	12
1.1. Çaresizlik	12
1.1.1. Aşk ve Çaresizlik	22
1.1.1.1. Aşkın Muradını Alamamada Çaresizlik	22
1.1.1.2. Aşkın Sırrını Saklayamamada Çaresizlik	22
1.1.1.3. Aşkta İradeli Olamamada Çaresizlik	23
1.1.1.4. Aşk Karşısında Aşığın Çaresizliği	24
1.1.1.5. Aşkın Zorluğuna Karşı Çaresizlik	28
1.1.1.6. Âşıklara Yardım Edememede Çaresizlik.....	29
1.1.2. Gözyaşı ve Çaresizlik	29
1.1.2.1. Gözyaşının Akması Karşısında Çaresizlik	29
1.1.2.2. Gözyaşını Engelleyememede Çaresizlik	30
1.1.2.3. Gözyaşının Akması Karşısında Kişinin Çaresizliği.....	31
1.1.2.4. Gözyaşı ile Rahata Erememede Çaresizlik	31
1.1.2.5. Gözyaşının Gönül Ateşini Söndürmedeki Çaresizliği	32
1.1.3. Takdiri Değiştirememede Çaresizlik	32
1.1.4. Gaflet Karşısında Çaresizlik	33
1.1.5. Peygamberi Tasvir Edememede Çaresizlik	34
1.1.6. Dert ve Çaresizlik	35
1.1.6.1. Dert Karşısında Hekimlerin Çaresizliği.....	35
1.1.6.2. Hicran Gamı Karşısında Çaresizlik	37
1.1.6.3. Feleğin Dert Karşısında Çaresizliği	39
1.1.6.4. Dert Karşısında Aşığın Çaresizliği	39
1.1.6.5. Aşk Derdi Karşısında Çaresizlik.....	42
1.1.6.6. Sevgilinin Adaletsizliği Karşısında Kirâmen Kâtibin’in Çaresizliği.....	43

1.1.7. Felek, Baht Karşısında Çaresizlik.....	44
1.1.8. Sevgilinin Güzelliği Karşısında Çaresizlik.....	46
1.1.9. Ölüm Karşısında Çaresizlik.....	48
1.1.10. Kul Olamamada Çaresizlik.....	48

İKİNCİ BÖLÜM

2. FUZÛLÎ'NİN TÜRKÇE DİVANINDA İNKİSAR.....	51
2.1. İnkisar	51
2.1.1. Âşığa İnkisar	62
2.1.2. Gözyaşına İnkisar	64
2.1.3. Aşka İnkisar	66
2.1.4. Gönüle İnkisar.....	69
2.1.5. Sevgiliye İnkisar	72
2.1.6. Zahitlere İnkisar.....	94
2.1.7. Mecnuna İnkisar	98
2.1.8. Feleğe İnkisar.....	99
2.1.9. Topluma İnkisar.....	101
2.1.10. Hicrana İnkisar.....	106
2.1.11. Kirâmen Kâtibine İnkisar.....	106
2.1.12. Cahile İnkisar	107
2.1.13. Sakiye İnkisar	108
2.1.14. Masivaya İnkisar.....	108
2.1.15. Hekimlere İnkisar	109
2.1.16. Zülfe İnkisar.....	110
SONUÇ	111
KAYNAKLAR	114
EKLER	117
Ek 1. Orijinallik Raporu.....	117
ÖZGEÇMİŞ	118

ÖN SÖZ

Klasik Türk Şiirine baktığımız zaman divan şairleri, şiirlerinde çeşitli konuları işlemişlerdir. Divanlar, şairlerin tüm şiirlerinin derlenip, toparlanarak bir araya getirildiği eserlerdir. Bu eserlerdeki şiirler, yazıldığı dönemin şartlarını, şairin içinde bulunduğu durumu, toplumun yaşayışını ve duygularını dile getirmesi açısından önemli eserlerdir. Bu duyguların başında elbette ilahi ve beşeri hissiyatı ifade etmesi açısından aşk gelir.

Aşk, hayatı anlamlı kılan, insanı yaşama bağlayan sihirli sözcük. İnsana su misali can veren, çorağı yeşil, nefreti sevgi, huzursuzluğu mutluluk, sıradanlığı coşkuya çeviren yegâne duygu. Zaten on sekiz bin âlem bile aşk üzerine yaratılmışken, aşkın ne kadar uçsuz bucaksız ve kıymetli olduğunu anlayabilmekteyiz. Üzerinde yaşadığımız şu âlem ve zikredilen diğer âlemler, Yaradanın “*sen olmasaydın, sen olmasaydın, şu âlemi yaratmazdım*” hadis-i kutsi’si bile Allah’ın “*Habibim*” diye seslendiği Hz. Muhammed’in sevgisi üzerine yaratılmıştır. Aşk, her daim şairlerin, mecnunların yazarların, âşıkların, ozanların üzerinde durduğu ve sayfalar dolusu aşkın yazıya dökülmesini sağlayan kalemler ile gönül iniltilerinin nakşedildiği kavramdır. İşte şair Fuzûlî’nin Türkçe Divanına genel olarak baktığımız zaman ilahi ve beşeri aşkı, toplumun yaşayış tarzından doğan şikâyetleri, riyadan uzak durup gönülden yaşamayı arzu etmesi gibi duyguları işlediğini görmekteyiz. Onun için nihai hedef, beşeri aşk güzargahında yürüyüp, ilahi aşkın şerbetini tattıktan sonra fenafillaha ulaşmaktır.

Şair, Divanındaki bu şiirleri terennüm ederken bazı konularla bağlantılı terimleri şiirlerinde kullanmıştır. Biz, bu terimlerden çaresizlik ve inkisar konuları üzerinde duracağız. Çaresizlik, kişinin acziyet içerisinde olup, elinden bir şey gelmeme durumudur. İnkisar ise kişinin kırgınlığının, üzüntüsünün, siteminin dile getirildiği bir kavramdır. Şair bu iki kavramı, Divanı’nı incelediğimizde şiirlerinde çok güzel kullanmıştır. Şairin kâinatın yaratıcısı Yüce Allah’a, Peygambere ve sevgiliye olan aşkı, toplumun yaşayışına olan sitemi ve hakikat karşısındaki çaresizliği divanında bu terimlerle ahenk kazanmıştır.

Divanındaki şiirler incelendiğinde şairin birçok beytinde çaresizlik ve inkisar konularını ele aldığını görmekteyiz. Tasavvufi ve beşeri aşkı ön plana çıkaran bu beyitlerde şairin usta bir şair olduğunu bir kez daha görmekteyiz. Kullanmış olduğu imgeler, benzetmeler, şiirlerindeki akıcılık, kullanmış olduğu sade dil ve coşku

okuyucuları şaire bir kez daha hayran bırakmaktadır. Divanı incelendiğinde aşk meclisinde sohbe oturmuş, mürit ve mürşit tadını almamak içten değil. Çünkü Fuzûlî, dili değil gönlü, riyayı değil kalpteki sırrı, kibri değil mütevaziliği, mevki ve makamı değil insanlığı merkeze almış ve bu durumları hayatına aksettirmiş âlim bir şairdir.

Fuzûlî'nin Türkçe Divanındaki şiirlerini, çaresizlik ve inkisar konuları bağlamında çalışıp, Klasik Türk Şiirine katkı sağlaması açısından düşünerek, yapılan bu çalışmada benden yardımını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Sevim BİRİCİ'ye; yine yardımlarına ve görüşlerine başvurduğum hocam Prof. Dr. Ali YILDIRIM'a; vermiş olduğu fikirleriyle çalışmamıza katkı sağlayan hocam Prof. Dr. Bahir SELÇUK'a ve bu çalışmanın ortaya konmasına katkı sağlayan herkese teşekkür eder, şükranlarımı sunarım.

ELAZIĞ-2017

Abdulsamet DEMİRBAĞ

KISALTMALAR

C.	: Cilt
Ens.	: Enstitü
G.	: Gazel
K.	: Kaside
Kt.	: Kıta
MYO.	: Meslek Yüksekokulu
Nu	: Numara
R.	: Rubai
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Trc.	: Terciibent
Trk.	: Terkibibent
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Vesaire
yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

Çaresizlik, acziyet içinde kalma, kişinin bir soruna çözüm bulamama ve elinden bir şey gelmeme durumudur. Kişi bu özelliğiyle olumsuzluk hissine kapılır, bu olumsuzluk hissi kişilerin yaşantısını derinden etkiler ve geleceğe karşı umutsuzluk duygusu oluşmaya başlar.

Çaresizlik duygusunu meydana getiren, bireyleri çaresizliğe iten, çeşitli sebeplerden meydana gelen duygusal unsurlar söz konusudur. Kaygı, üzüntü, korku, endişe, telaş vs. gibi duygular, toplumda kişileri çaresizliğe iten önemli unsurlardandır. Engin GEÇTAN' da bu konuyu şöyle açıklamıştır: *“Kaygıyla birlikte yaşanan bir diğer duygu da çaresizliktir. Her insan yaşamı boyunca zaman zaman baş edemeyeceğini fark ettiği durumlarla karşılaştığında çaresizlik duyguları yaşayabilir. Ancak kaygılı insanda bu duygu, güvenliğinin sağlanmış olduğuna inandığı bazı geçici durumlar dışında sürekli olarak benliğe egemendir.”*

Çaresizlik, bazen de bireylerin kendi kişilik yapısıyla ilgili olan bir durumdur. Eğer ebeveynler küçük yaşlarda çocuklarının yetersizlik duygusuyla ilgili olmamışlar ise bu durum ileride bu tür çocukların çaresizlik duygusuna sahip olmasına neden olur.

Şairin Türkçe Divanı'nı incelemeye alırken, bizi ilgilendiren diğer bir konu da inkisardır. Kelime anlamı olarak kırılma, gücenme, gönlü kırılma, ilenme vs. gibi anlamlara gelir. Kelime anlamlarından yola çıkarak kısa bir tanım yapacak olursak; Bir olay, durum, hâl ve hareket karşısında kişinin kırılması, gücenmesi, üzülmeye anlamına gelir.

Toplumsal bir varlık olan insan, zaman zaman karşılaştığı durumlar karşısında inkisara düşer ve bir hayli de bu durumdan etkilenir. Karşılıklı ikili ilişkilerde olduğu gibi, toplumu ilgilendiren bir olay esnasında da inkisara düşme söz konusudur. Aslında kişilik yani karakter ile inkisarin bağlantılı olduğunu da düşünmek gerekmektedir.

Dünyaya karşı kızgınlığını ve insanlara yönelik düşmanca eğilimlerini bilinç düzeyinde yaşayan kişi, diğer insanların olumlu yönlerini görmezden gelir, buna karşılık olumsuz yönlerini seçici bir biçimde algılayarak bunlara adeta bir büyüteçle bakar; hatta bazen bir insana onda bulunmayan olumsuz nitelikleri bile atfedebilir. Böylece, insanlara karşı geliştirdiği düşmanca duygulardan ötürü kendini haklı bulmaya ve suçluluk duygularıyla yüzleşmemeye çalışır. (GEÇTAN, 2002: 64)

Fuzûlî'nin bu kadar çok sevgiliden, toplumdan kırılgan, şikâyetçi olması ve onlara karşı sitemde bulunmasının sebeplerinden biri de şairin, hayatının hep sıkıntılı geçmesinden de kaynaklandığını söyleyebiliriz. Çünkü şairin şiirlerinde karamsar bir havanın hakim olduğunu görebilmekteyiz.

Her iki terimi bir arada düşündüğümüzde şairin hem çaresizlik hem de inkisar konularını şiirlerinde kullandığını görmekteyiz. Sevgilinin cefası karşısında, felek karşısında dert ve gam karşısında şairin bir haylice çaresizliğe düştüğünü görmekteyiz. Aynı şekilde toplum, sevgili, zahitler karşısında da inkisara düşüp, karamsarlığın hayatına egemen olduğunu görmekteyiz.

Tezin Konusu ve Amacı

Klasik Türk Edebiyatında şairler, divanlarında yer alan şiirleri gelişigüzel yazmamış, bu şiirlerde birçok konuyu terennüm etmişlerdir. Bu şairlerden biri de devrinin ve Türk Edebiyat tarihinin en önemli şairlerinden biri olan Fuzûlî'dir. Hakkında birçok çalışma yapılan şairin, şiirlerinin psikolojik kavramlarla bağlantılı olarak ele alınmasıyla birlikte Fuzûlî'nin çok yönlülüğünü ortaya koymaya çalıştık.

Fuzûlî'nin Türkçe Divanına baktığımız zaman birçok beytinde çaresizlik (acziyet, elden bir şey gelmeme) ve inkisar (şikâyet, güceniklik, üzüntü) konularının işlendiğini gördük. Konu olarak şairin çaresizlik ve inkisar konularını Türkçe Divanında nasıl kullandığını ortaya koymak için böyle bir çalışma yapma ihtiyacı duyduk. İlk önce şairin, Türkçe Divanında konumuz ile alakalı beyitler tespit edilerek, daha sonra beyitlerin bünyesinde bulunan ve işlenen konularla birlikte başlıklar oluşturulmuştur. Daha sonra ise beyitlerin açıklamaları yapılmıştır.

Çalışmanın Önemi, Kapsamı ve Yöntemi

Şairin Türkçe Divanı'na baktığımızda çaresizlik ve inkisar konularına dair gazellerin, kasidelerin, murabbaların, muhammeslerin, kıtaların ve terciibentlerin yer aldığını gördük. Mevcut konular ile alakalı bir çalışmanın yapılmamış olması münasebetiyle böyle bir çalışma yapma ihtiyacı duyduk. Divandaki çaresizlik ve inkisar ile alakalı beyitlerin tespitini yaparak, konularla kesin olarak bağlantısı olan şiir türlerini çalışmamıza dahil edip, üzerinde tahliller yaptık. Şair, Türkçe Divanında tasavvufi terim ve imgeleri bir hayli fazla kullanarak, sözde değil özde bir kul olma gayreti içerisinde olunması gerektiğini vücuda getirmeye çalışmıştır. Biz de bu cümleden hareketle şair

Fuzûlî'nin Türkçe Divanının incelemesini yaparak, çaresizlik ve inkisar ile ilgili şiirlerin tahlillerini yapmaya çalıştık.

Bir giriş ve iki bölüm halinde tasarlanan bu çalışmanın girişinde şairin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri üzerinde durduk. Birinci bölümde çaresizlik hakkında bilgi verilerek, Divanında yer alan çaresizlikle alakalı şiirlerin; ikinci bölümde ise inkisar ile ilgili bilgi verilerek, Divanında yer alan inkisar ile bağlantılı şiirlerin açıklamalarını yaptık. Bu çalışmayı yaparken, Abdulbâki GÖLPINARLI, Kenan AKYÜZ, e ait Fuzûlî'nin Türkçe Divanları taranarak, çaresizlik ve inkisara dair beyitleri ve diğer şiir türlerini tespit ettik. Daha sonra tespit ettiğimiz bütün şiir türlerini, nesre çevirerek, bu şiir türlerinin açıklamalarını vermeye çalıştık. Gazel beyitlerinin nesre çevrilişinde, Ali Nihat TARLAN'ın "Fuzûlî Divanı Şerhi" ve diğer şiir türlerinin nesre çevrilişinde ise Mehmet Kanar'a ait "Fuzûlî Divan" adlı eserinden faydalanmaya çalıştık.

Fuzûlî'nin Hayatı

16. yy'da yalnız Azeri edebiyatının en büyük şairi değil, bütün Türk Edebiyatının en tanınmış birkaç şairinden sayılan Fuzûlî'nin asıl adı Mehmed'dir. Molla Süleyman adında bir kişinin oğludur. Fuzûlî hakkında bilinenler çok azdır. Kaynakların Fuzûlî'yi Bayat aşiretinden göstermeleri onun Kürt olduğu söylentilerinin ortaya atılmasına sebep olmuştur. Bunun tartışmasını yapan Fuad Köprülü, Fuzûlî'nin Hurşid Efendi'nin Seyâhatnâme-i Hudûd adlı eserinde adı geçen Kürt Bayat aşiretinden değil, eski bir Oğuz aşireti olan Bayat'lardan olduğunu ortaya çıkarmıştır. Hadîkatü's-sü'edâ ve Farsça Divanının ön sözünde de Fuzûlî, ana dilinin Türkçe olduğunu açıkça söylemektedir. (İPEKTEN, 2000: 24)

Şair Bağdadi diye şöhret bulmuş, Irak'ın hangi şehrinde veya köyünde doğduğunu bile tam olarak kaydeden yoktur. Yalnız Kınalızâde Ali onun Bağdat'ta doğup yine orayı yurt edindiğini, Hille'li Riyâzî ise Kerbelâlı olduğunu söyler. (GÖLPINARLI, 2005: 17)

Fuzûlî'nin doğum tarihi belli değildir. Ebuzziyâ Tefvîk (Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmaniyye, İstanbul 1308 s. 21)de onun 910-1504'te doğduğunu ve Hille müftüsünün oğlu olduğunu söylemesi hiçbir kaynağa dayanmaz. Farsça Divan'da Akkoyunlu hükümdarlarından Elvend Bey için yazmış olduğu kasideden o sırada en az 20-25 yaşlarında olduğu düşünülürse, Fuzûlî'nin 1480 civarında doğmuş olduğu çıkartılır. (MAZIOĞLU, 1992:2)

Fuzûlî'nin ne derece bir öğrenim yaptığını da bilmiyoruz. Türkçe Divanının ön sözünde küçük yaşta okula başladığını, burada âşıkâne şiirler okuduklarını, şiir yazmaya da küçük yaşta başladığını, önce âşıkâne şiirler yazdığını, hatta bu şiirlerle tanındığını; fakat şiirlerinin bilimden yoksun olmasını istemediğinden bilim tahsiline gayret göstererek bütün aklî ve naklî ilimleri öğrendiğini anlatır. Anlaşıldığına göre Fuzûlî, kendi kendini yetiştirmiştir. Kaynakların Fuzûlî'yi Mevlânâ diye anmalarından ve eserlerinden de Fuzûlî'nin âlim bir şair olduğu anlaşılmaktadır. (İPEKTEN, 2000: 25)

Fuzûlî, şii mezhebindedir. Bu konu da uzun süre tartışmalara neden olmuş, onun sunnî olduğuna dair deliller gösterilmeye çalışılmıştır. Öne sürülen delillerin başında Kanunî Sultan Süleyman'a sunduğu kaside de İmâm-ı Âzam'dan söz etmesi ve Leylâ ve Mecnûn mesnevisinde Hz. Ali yanında öteki halifeleri de övmesi gösterilmiştir. Öte yandan Hz. Ali'den başka bir halifenin adının geçmemesi, Şâh İsmâîl'e sunduğu Beng ü Bâde adlı eserinde şîî olan Şâh İsmâîl'i Bâde'ye ve sunni Osmanlı padişahı Sultan Bâyezîd'ı Beng'e benzetmesi, Hadikâtü's-sü'edâ ve Kerbelâ mersiyyelerinde Kerbelâ'da şehid edilen Hz. Hüseyin için duyduğu içten heyecan onun Şîîliğinin yeterli delilleridir. (İPEKTEN, 2000: 27)

Fuzûlî, Farsça Divanı'nın ön sözünde “FUZÛLÎ” mahlasını niçin seçtiğini anlatır. Şiire yeni başlarken kendisine bir mahlâs bulmak için günlerce düşündüğünü, sonra beğendiği her mahlası başkalarının da almış olduğunu görerek şöyle der: Başkası ile ortak bir mahlas kullanır da şiirde başarısız olursam bana yazık olur. Eğer ben başarılı olursam mahlasdaşıma zulüm etmiş olurum. Böylece o, kimsenin beğenmeyeceği “FUZÛLÎ” mahlasını almıştır. Fuzûlî kelimesinin bir anlamı ulûm ve fûnûn vezninde fazlın (erdemlilik, olgunluk) çoğulu olduğu gibi, ikinci anlamı da halk dilinde fodul, edebe aykırı hareket eden, arsız demektir. (MAZIOĞLU, 1992: 4)

Fuzûlî'nin ölüm tarihini Ahdi'den öğreniyoruz. Şair, göçdi Fuzûlî ibaresinin ebced hesabıyla karşılığı olan 963/1566 yılında taundan ölmüştür.

Fuzûlî'nin Edebi Kişiliği

Fuzûlî âlim bir şairdir. Arap, Fars ve Türk dillerini ve bu üç dilin edebiyatlarını çok iyi öğrenmiştir. Gençliğinde aşk şiirleri yazdığını, hatta bunlarla ün kazandığını, ama sonradan gençlik hevesiyle yazılmış bu şiirlerin uzun ömürlü olamayacaklarını ve şiirini ilim ve marifetle beslemek gerektiğini anlayarak aklî ve naklî bütün ilimleri öğrendiğini anlatır.

Fuzûlî hemen hemen, doğrudan hiçbir şairin etkisinde kalmamış, üstün yetenekli bir şairdir. Kendisinin de dediği gibi, doğduğu çevreden dışarı çıkmamış, başka şairlerle ve şiir çevreleriyle bir ilişkisi olmamıştır. (İPEKTEN, 2000: 28)

Fuzûlî'nin şiir özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1-Fuzûlî, her şeyden önce bir aşk şairidir. Bütün şiirlerinde aşkı anlatmıştır. Bu aşk, maddi ve beşeri aşktan başlayarak ilahî, tasavvufi aşka gitmiştir. Fuzûlî'nin aşkına konu olan sevgili, eti ve kemiğiyle somut olarak kendini belli etmez. Her şiirde aynı özellikleri taşır; hep bir örnektir, soyuttur. Yani Fuzûlî'nin sevgilisi ilahi sevgilidir; Allah'tır.

2-Fuzûlî bir ızdırap şairidir. Aşk hep hüznün, keder ve acı yönüyle görülür. Ayrılık, dert ve üzüntüyü arar; kavuşmayı, neşeyi, mutluluğu istemez. Acı çekmekten hoşlanır. Her kavuşmanın sonunda dayanılmaz bir ayrılık olduğu için kavuşmayı istemez. Fuzûlî'nin dünya görüşü karamsardır. Ona göre dünya fanidir ve ızdırapla doludur. İnsan bütün hayatında acı çeker.

3-Mazmun bulmak ve kullanmadaki ustalığı Fuzûlî'nin şiirindeki bir başka özelliktir. Gerek İran edebiyatının gerekse de Türk Edebiyatının mazmunlarını ustaca kullanmıştır. Fuzûlî'nin beytinde ilk bakışta anlaşılan bir anlam vardır. Okuyan bunu kolayca anlar ve beğenir. Beyit incelendikçe ve üzerinde düşünüldükçe anlamı ve derinliği artar; tasavvufi yönü ortaya çıkar.

4- Fuzûlî'nin şiirleri içten ve samimidir. Aşkını anlatırken heyecanını, lirizmini hemen hissettirir. Şiirleri şekil ve anlam bakımlarından kusursuz olmalarına karşı, birer sehl-i mümtenî örneğidirler; üzerlerinde hiç düşünülmeden, hazırlıksız o anda geldiği gibi söylenmiş izlenimi verirler. Okuyucuya, şairin bütün düşündüklerini, acısını, üzüntüsünü kolaylıkla ve samimiyetle ortaya koymuş gibi gelir. (İPEKTEN, 2000: 30-33)

O bütün şiirlerinde bilgi öğrenmeyi, sevgiyi, hoşgörüyü, alçakgönüllülüğü, doğruluğu ve temiz kalpliliği öğütlemiş cahilleri, ilmi kendi tezvirlerine alet eden okumuşları, sahte seyyidleri, ikiyüzlü menfaatçı softaları, rüşvetle iş yapan kadıları ve memurları yererek onlardan şikâyet etmiştir.

Fuzûlî velûd bir yazar, çeşitli konularda eserler vermiş aydın bir düşünürdür. Manzum ve mensur olmak üzere Türkçe, Arapça ve Farsça 15'ten fazla eser yazmıştır. Türkçe mensur eserlerini sanatlı, secili bir üslupla yazar. O, geniş kültürü, keskin zekâsı, kıvrak kalemi ve şair ruhu ile sanatlı ve süslü nesrin en mükemmel örneklerini

vermiştir. O, sanatlı bir üslupla yazmış olmakla birlikte ifadesi son derece akıcı ve güzeldir.

Fuzûlî'ye göre gerçek şiir dertten ve elemden bahseden şiirdir. Ancak böyle olan şiir insana tesir eder. Zevk ve eğlence içinde yaşayan bir şairin sözünde tesir olmaz.

Fuzûlî, şehit kanlarıyla yoğrulmuş, bir ülkede yetişmiş, hamisiz sıkıntı içinde yaşamıştır. O, çektiği sıkıntı ve elemeleri sanat dehasıyla yoğurarak şiirlerine sermaye yapmıştır. Çektiği ızdıraplar şairi olgunlaştırmış, onu dünyanın geçici zevklerine değer vermeyip manevi hazlara yöneltmiştir. (MAZIOĞLU, 1992: 13, 14)

Fuzûlî'nin şiirlerinde tasavvufun önemli bir yeri ve etkisi vardır. Ne var ki o, her şeyden önce bir sanatkârdır. Tasavvuf onun için bir gaye değil bir vasıta. Fuzûlî bedeni hazların üstüne çıkartarak ulvileştirdiği aşkını tasavvufun mecazları ile yoğurmuştur. Onun şiirlerinin başlıca unsurları olan aşkın acılarına tahammül, elem çekmek, halkın ayıplanmasına (melâmet) başkalarının (ağyâr)cefasına katlanmak, sabır, alçakgönüllülük, bütün bunlar tasavvufun da dayandığı esaslardır. (MAZIOĞLU, 1992: 19)

Fuzûlî, Arap ve İran şairlerini ve bunların edebiyatlarını çok iyi bilir. Nizâmî, Hâkânî, Hüsrev-i Dihlevî, Hâfız ve Câmi onun en çok beğendiği İran şairleridir. Türk şairlerinden en çok Nevâî, Habîbî ve Necâtî'yi beğenerek onlara nazireler yazmıştır. Nevâî'den önce Doğu Türkçesiyle şiir yazan şairlerden Lutfî'nin bir gazelini tahmis etmiştir.

Fuzûlî'nin şiirlerinin çok önemli bir hususiyeti onun ifade gücü ve Türkçe'yi kullanım ustalığıdır. Şiir her şeyden önce bir söz sanatıdır. Fuzûlî Türkçeyi aruzla ifadede çok ustadır. Bir vezin kusuru olan imâle Fuzûlî'nin dilinde çok azalmıştır. O, dile tasarrufu, Türkçenin ifade imkânlarından yararlanışı ile şiirlerine akıcı ve samimi bir ifade gücü kazandırmıştır.

Fuzûlî Divan Edebiyatımızın şöhreti en yaygın, etkisi en geniş ve sürekli şairidir. Divan'ında Fuzûlî'ye naziresi bulunmayan divan şairi hemen hemen yok gibidir. Divan şairleri içerisinde de halka en çok inen ve sevilen şair Fuzûlî'dir. (MAZIOĞLU, 1992: 21-23)

Fuzûlî'nin şiirlerinde rindlik aşktan sonra en kuvvetli unsurdur. Dünya malına önem vermeme, istîğna yani göz ve gönül tokluğu, softa zahitlere ve vaize çatma, sâkî, şarap, meyhane onun şiirlerinde geçen tamlamalardır. Rindlik aynı zamanda âşıklığın icabı olduğu için Fuzûlî'nin âşıkâne şiirlerindeki gibi rindâne şiirlerinde de derin bir his

kuvveti ve şiiriyet vardır. Fuzûlî ile Hafız arasındaki benzerlik de bu yüzdendir. Her ikisi de doğuştan şairdir. İkisi de aynı İslami ve edebi kültürle yetişmiştir. Her ikisinde de tasavvufun büyük etkisi vardır. Her ikisi de rind ruhludur. Fakat ne Hafız ne de Fuzûlî mutasavvıf şair değillerdir. Fuzûlî'nin âlimliği, Hafız'ın ise rindliği daha ağır basar. (MAZIOĞLU, 1992: 19)

Mazlumlara acıyan, gözyaşı dökten, musibetler, belalar, dertler karşısında en ince ve ulvi duygularla heyecanlanan şairimiz; dert ve beladan çekinen, korkan, sabırsız, tahammülsüzve kararsız bir insan değildir. Bilâkis her zaman belâyı, mesaihi istemiş ve ehli mesaibin ve musibetlere tahammülün fezailini terennüm etmiştir. Şüphesiz bunun bir didaktik tarafı da vardır. Ayrıca Tanrı'ya götüren yol olan aşkın bela ve musibet ateşine ihtiyacı dolayısıyla böyle hareket edildiği de söylenebilir. (KARAHAN, 1995: 175)

Fuzûlî şiirlerinde terennüm ettiği aşkı Leylâ ve Mecnûn mesnevisinde hikâyelendirmiş gibidir. Yani Fuzûlî kendi duygularını bu iki kahramana söyler. Onların macerasını adeta kendisi yaşamıştır. Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn'unun Türk Edebiyatında yazılmış bütün Leylâ ve Mecnûnlardan üstün oluşu bu yüzdendir. Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn mesnevisinde yazdığı gibi, gazellerinde de dünyadaki güzellere karşı duyduğu beşeri aşkı yücelterek maddi hazların üstüne çıkartır. Bu yüce ve ulvi aşkın madde ile ilgisi yoktur. Bu aşk sınırsız, engin bir sevgi, insana manevi haz veren yüce bir duygudur. (MAZIOĞLU, 1992: 21)

Fuzûlî tevhidleri, münacat ve naatları, âl-i abâ veya Ehl-i beyt denen Hz. Muhammed ailesi hakkında yazdığı şiirleri ile dindar bir şairdir. Şiirlerinde dini unsurlar geniş yer tutar. O, imanı sağlam, ahlaki meziyetleri üstün, büyük bir insan, tam bir Müslümandır. Divan'ın başındaki tevhidi duygu, düşünce, ifade ve sanat yönünden dört başı mamur bir kaside olup Divan edebiyatında yazılmış tevhidlerin en başında yer alır. Fuzûlî gibi dindar bir şair olan Nabi, Divanının başında tevhidini Fuzûlî'ye nazire olarak yazmıştır. (MAZIOĞLU, 1992: 11)

Fuzûlî büyük bir bilgindir. Çağdaşı Ahdi, onun hadis ve tefsirden başka hendese, heyet ve hikmet de bildiğini ve üç dille, yani Arap, Fars ve Türk dilleriyle şiirler yazdığını söyler. (GÖLPINARLI, 2005: 22)

Fuzûlî, Türkçe Divan mukaddimesinde şiiri, her şeyden önce bir istidat ve binaenaleyh bir yaratılış işi olarak görmekte, bu istidadın, muhitve cemiyette inkişaf edeceğini söylemektedir. (GÖLPINARLI, 2005: 36)

Fuzûlî, Anadolu şairlerinden habersiz değildir. Iraklı şair, Nizâmî'yi hele Necâtî'yi ve nihayet Hayâlî'yi ve Yahyâ'yi mükemmel biliyor ve onlardan pekâlâ ilham alıyor. Bilhassa Necâtî'yi çok okumuş. (GÖLPINARLI, 2005: 65)

Fuzûlî estetik ve teknik bakımından divan edebiyatının esas prensiplerine sadıktır. Farsça divanın önsözünde, evvelce tabiatının kaside ve muammaya meylettiğini, gazel yazmayı hiç düşünmediğini söylüyor. (GÖLPINARLI, 2005: 67)

Fuzûlî, her şeyden önce devrinin adamıdır. Onun meziyet ve kusurlarını, devrine nazaran ölçmek icab eder. O da devrinin adetlerine uyup zamanındaki büyüklere kasideler yazmış, methiyelerle onların gönüllerini ve şüphe yok, paralarını almaya çalışmıştır. (GÖLPINARLI, 2005: 90)

Fuzûlî'nin Eserleri

Fuzûlî üç dilde ve çok eser vermiş bir şairdir. Manzum eserleri yanında mensur eserleri de vardır. Bunlar içinde Fuzûlî'ye büyük ününü kazandıran ve ölmez kişiliğini ortaya koyanlar Türkçe Divan'ı ile Leylâ ve Mecnûn mesnevisidir. Fuzûlî'nin üç dildeki manzum ve mensur eserlerini şöyle sıralayabiliriz:

I. TÜRKÇE ESERLERİ

a) Manzum Eserler:

I. Türkçe Divan:

Fuzûlî'nin Türkçe Divân'ında kasideler, gazeller, musammatlar, kıtalar ve rubâiler vardır. Eser, Ali Şîr Nevâ'î'nin Divânlarında olduğu gibi mensur bir mukaddime ile başlar. Mensur mukaddime'den sonra Divân'da Kasâ'id kısmı başlar. İlk kaside nesîbi Bahâriyye olan bir Tevhîd'dir. Sonra ikinci bir tevhîd gelir. Bu tevhîdden sonra Divân'da dokuz tane naat vardır. Divân'da Fuzûlî'nin 300 gazeli vardır. Bu gazellerde tasavvufî aşk işlenmiştir. Gazellerden sonra musammatlar, 40 kadar kıta ve 70 kadar rubâ'î gelir. Divan ilk kez 1244 yılında Tebriz'de basılmıştır. İlk Bulak baskısı 1254'te yapılmıştır. (İPEKTEN, 2011: 38, 40, 41)

2. Leylâ ve Mecnûn:

Fuzûlî'nin Türkçe Divânı kadar tanınan ve okunan Leylâ ve Mecnûn adındaki eseri, mesnevi tarzında yazılmış, konusuçölde geçen hüznün, gözyaşı ve acı dolu bir aşk hikâyesidir. Eser 1535 tarihinde Bağdad'ın alınmasından bir yıl sonra Bağdad ve Haleb beylerbeyi Veys veya Üveys Paşa'ya sunulmuştur. Leylâ ve Mecnûn İslâmî edebiyatın en çok işlenen konularından biridir. Öteki hikâyelerden Yûsuf u Züleyha'nın konusu Kur'ân'da ahsenü'l kasas olan Yûsuf kıssasından alınmıştır. Türk Edebiyatı'nda da bu konu birçok şair tarafından işlenmiştir. Bütün olarak edebiyatımızda ilk Leylâ ve Mecnûn hikâyesi yazan Sultan Cem devri şairlerinden Edirneli Şâhidî'dir. Fuzûlî'nin mesnevisi 3036 beyitten oluşmaktadır. (İPEKTEN, 2011: 42, 44)

3. Beng ü Bâde

440 beyitlik bu küçük Türkçe mesnevi, afyonla şarabı karşılaştırır ve şarabın afyona üstün olduğu sonucuna varır. Eser Safevi hükümdarı Şâh İsmail'e sunulmuştur.

4. Terceme-i Hadîs-i Erba'în

Fuzûlî'nin bu eseri Câmî'nin Farsça Terceme-i Hadîs-i Erba'în'inin Türkçe çevirisidir. Eser Câmî'nin eseriyle aynı vezinde yazılmıştır. Eserin dili oldukça sadedir. Eserin Leningrat'taki Külliyyât içinde ve İstanbul kitaplıklarında altı yazması olduğu bilinmektedir.

5. Sohbetü'l-esmâr

Bu eser, 200 beyitli, Fuzûlî'ye ait olduğu tartışmalı Türkçe bir mesnevidir. Bu mesneviden 1925 yılında Bakü'de çıkan Fuzûlî adlı makaleler mecmuasında söz edilmiştir. Türkiye'de ise eseri ilk kez Emin Âbid tanıtmıştır. Meyvelerin konuşmasını anlatan bu küçük mesnevi, bir bağ tasviri ile başlar. Fuzûlî, bu eserinde meyveleri konuşturmaklainsanların hâlini anlatmıştır. (İPEKTEN, 2011: 52, 53)

b) Mensur Eserler

6. Hadîkatü's- sü'edâ

Hz. Hüseyin'in Kerbelâ olayını anlatan bir eserdir. Bu eser, Türkçe arada küçük manzum parçalar da bulunan mensur bir eserdir. Hüseyin Vâ'iz Kâşifi'nin Ravzatü's- şühedâsı esas alınarak yazılmıştır. Bu eser kısa bir Mukaddime ile başlar. Eser 10 bâb

ve bir hâtime olarak düzenlenmiştir. Bu eser çok okunmuş ve sevilmiş bir eserdir. Bu yüzden yazma nüshaları çok fazladır. (İPEKTEN, 2011: 54, 55)

7. Mektuplar

Fuzûlî'nin çeşitli vesilelerle, bazı kişilere yazdığı mektuplardan şimdiye kadar beş tanesi ele geçmiştir. Bu mektuplar: Nişancı Paşa Mektubu, Ahmed Bey Mektubu, Ayas Paşa Mektubu, Kadı ALâaddin Mektubu, Şehzâde Bâyezid Mektubu'dur. (İPEKTEN, 2011: 56)

II. Farsça Eserleri

a) Manzum Eserler:

8. Farsça Divân

Fuzûlî'nin Farsça şiirlerini topladığı, Türkçe Divânı'ndan daha büyük, dört bin beyit tutan Farsça Divân'ı yine mensur bir Mukaddime ile başlar. Farsça Divân'da 3 münâcât, 1 na't, 46 kaside, 410 gazel, terkîb-i bend, 2 musammat, 46 kıt'a, 106 rubâi, sâkînâme ve Heft câm diye anılan bir mesnevi vardır. Farsça Divân'ın İstanbul, Ankara ve Avrupa kitaplıklarında yazma nüshaları vardır. Farsça Divân, Ali Nihad Tarlan tarafından Türkçeye de çevrilmiştir. (İPEKTEN, 2011: 61, 62)

9. Sâkînâme (Heft Câm)

Bu mesnevi, 327 beyitlik bir eserdir. Manzum, kısa bir Mukaddime'den sonra yedi kısım ve bir Hâtime halindedir. Eserde bir içki ve mûsikî toplantısı anlatılır. (İPEKTEN, 2011: 62, 63)

10. Hüsn ü Aşk(Sıhhat ve Maraz)

Risâle-i Sıhhat u Maraz ve Rûhnâme diye de anılan bu küçük mesnevi, Fuzûlî'nin tıbbî bilgilerinin de ortaya koyan tasavvufî ve alegorik bir eserdir. Fuzûlî bu eserinde sülûkte ilerlemenin zorluklarını ve sâlikin bu yoldaki engelleri aşması için bir mürşidin yardımına gerek olduğunu anlatmıştır. (İPEKTEN, 2011: 63, 65)

11. Enîsü'l-Kalb

Eser, 134 beyitlik, uzunca bir kasidedir. Fuzûlî, kasidesinin sonunda, bu esere Enîsü'l Kalb adını koyduğunu söylemiştir. İran şairlerinden Hâkânî'nin Bahrü'l-Ebrâr

adlı kasidesine naziredir. Fuzûlî, bu eserinde fikirlerini ve dünya görüşünü ortaya koymuştur; sözün insanı hayvandan ayıran başlıca özellik olduğunu, ilim ve irfanın insana gerekliliğini, ilmi ile gururlananların aslında cahil olduklarını söyler.

b) Mensur Eserler

12. Rind ü Zâhid

Fuzûlî'nin Rindü Zâhid'i, araya manzum parçalar da sıkıştırılmış Farsça küçük bir eserdir. Bir Rind ile bir Zâhid'in konuşmaları ve maceralarını anlatır. Fuzûlî'nin bu tasavvufi eseri, birçok şairin karşılaştırdığı rind ve zâhid tiplerinin sembolleştirilmiş hikâyesidir. Rind, gönlü ve duyguyu; Zâhid ise aklı ve fikri simgeler. (İPEKTEN, 2011: 66-68)

13. Risâle-i Mu'ammâ

Fuzûlî'nin Risâle-i Mu'ammâ adında bir eseri olduğunu ilk kez Kâtip Çelebi haber vermiştir.

III. Arapça Eserleri

a) Manzum Eseri:

14. Arapça Divân

Berthels'in verdiği bilgiye göre, Arapça Divân, Fuzûlî'nin öteki divanları gibi mürettep, büyük bir divan değildir; 470 beyitlik küçük bir eserdir. Yalnızca yedisi Hz. Muhammed ve üçü Hz. Ali vasıflarında yazılmış 10 kaside ve bir kıt'âdan meydana gelmiştir. Fuzûlî'nin Arapça Divân'ındaki şiirlerin fazla bir edebi değeri yoktur.

b) Mensur Eseri:

15. Matla'ü'l-İ'tikâd

Bu eserden yine ilk kez Kâtip Çelebi bahsetmiş fakat eserin kendisi uzun süre ele geçmemiştir. Bu kitap da Leningrat Külliyyâtı içinde ortaya çıkmıştır. Hamid Araslı 52 yaprak olan bu Arapça mensur eserin 1958'de Bakü'de fotokopisini yayınlamıştır. Fuzûlî bu eserinde insanın mebd'e' ve me'âdını, yani başlangıcını ve sonunu; nereden gelip nereye gideceğini bilmekle inancının doğacağını ve gerçekleri anlayarak Allah'a ulaşacağını anlatır. (İPEKTEN, 2011: 70)

BİRİNCİ BÖLÜM

1. FUZÛLÎ'NİN TÜRKÇE DİVANINDA ÇARESİZLİK

1.1. Çaresizlik

Çaresizlik, acz içinde kalma, kişinin bir soruna çözüm bulamama ve elinden bir şey gelmeme durumudur. Kişi bu özelliğiyle olumsuzluk hissine kapılır, bu olumsuzluk hissi kişilerin yaşantısını derinden etkiler ve geleceğe karşı bireylerde umutsuzluk duygusu oluşmaya başlar. İnsanoğlunun yaşamında umutsuzluk, acizlik, bir şey yapamama, elin ve kolun bağlanması durumu, kişilerin ruhi bunalımlar eksenine kaymasına neden olur. Bu durum, bazen kişinin artık çaresizliği kabul etme noktasına getirir. “*Ne yaparsam, yapayım olmuyor, o halde ben de yaşamımı bu şekilde devam ettireyim*” düşüncesi kişilerde artık öğrenilmiş çaresizlik hissinin oluşmasına yol açar.

Hiçbir şey yapmamak, insan doğasının en büyük ikilemlerinden birini temsil eder. Bazı insanlar, büyük zevkle yaşama kendilerini atarlar, bazıları da kendilerine karşı bir komplo kurarmış gibi her fırsatta kendilerini mağlup ederek geride dururlar. (BURNS, 2005: 75, 76)

Toplum içerisinde kişilerin yaşamlarına baktığımız zaman, bireyler yaşadığı hayattan nefret eder bir hale gelmişlerdir. Psikolojik bir durum olan karamsarlık, korku, kaygı, güven problemi insanları hayattan bazen nefret eder bir hale getirirken, bazen de bu özellikleri, bünyesinde bulunduran kişilerde hayattan bıkkınlık ve dolayısıyla ölüm isteği fikri dahi bu tür kişilerde oluşabilmektedir.

Hayat, gerçekten zıtlıklar üzerine kurulmuş bir yaşamı kendi bünyesinde bulundurmaktadır. Kendi hayatlarını mutlu bir şekilde ve girişken yaşayan bireyler olduğu gibi, tam aksi bir durum olarak da hiçbir şeyden mutlu olmayan kişilerin varlığı da söz konusudur. Herkese karşı şüpheli tavırlar içerisinde olan ve bu durumun beraberinde getirdiği olumsuz bir duygu olan bir şey yapamama, her şeyden elini çekme vaziyeti de hayatın her sahasında gerçekleşmesi mümkün olan duygulardır.

Hayatta yaşadığımız bazı olaylar, yaşarken kötü olayları kabullenmemize yol açar. Sürekli insanda kötü hisler uyandıracak hadiseler, birçok kez kişinin başına gelirse, kişilerde bu durum çaresizlik ile birlikte bazı olumlu duyguların körelmesine dahi yol açar. “*Demek benim kaderim bu, fazla zorlamanın bir anlamı yok.*” Şeklinde kişilerin cümle kurmasına ve hayat mücadelesinde çaresiz kalmasına

sebebiyetverecektir. Toplumumuzda bu tür kişilerin varlığını göz ardı etmek en büyük hatadır. Ailemizde olmasa komşumuzda veya iş yerimizde bu türden kişilerin varlığı her daim söz konusudur.

Çaresizlik duygusu, bireylerde bazen korkuyla birlikte de görülmektedir. Bir şey yapamayan, acziyet içerisinde kalan insanoğlu, bununla birlikte korkmaya da başlar. Ölüm korkusu kişilerin bu dünyada bir şey yapmasına engel teşkil eden en önemli hususlardandır. Aynı şekilde ticari kayıp korkusu, ticaret ile uğraşmak isteyenler üzerinde bir korku psikolojisi oluşturarak, bireylerin çalışma azmini tamamıyla ya yok edecek ya da performanslarını bir hayli düşürecektir.

En güçlü, en etkili ve sürekli korku, ölüm korkusudur. Bu da, ölüm tehlikesi karşısında çaresiz kalmak ve yaşama ümidini kaybetmektir. Böyle ciddi bir ümitsizlik hali, gerçek bir tehlike bulunmadığı hallerde bile insanın ölümüne sebep olabilir. Bir şok durumu yaratabilir. Veya önemli ruhsal ve sinirsel bozukluklara sebep olabilir. (KARAKUŞÇU, 1999:138)

Kişilerin çaresiz kalmasına etkide bulunan başka bir husus ise aşağılık kompleksi dediğimiz kavramdır. *“Aşağılık kompleksi deyimi, kişiler arası ilişkilerde çoğunlukla başkalarını önemsizleştirmek ve değersiz bir hale getirmek için ve bir hakaret anlamında kullanılmaktadır. Buna karşılık, kendinde aşağılık duygusu bulunduğunu söyleyen veya hissettiren kişilere ise dünyanın her yerinde öfkelenilir ve kızılır. Aslında insanlar kabul etse de etmese de, aşağılık duygusu bütün insanlarda belirli derecede mevcuttur. Aşağılık kompleksini besleyen yetersizlik ve çaresizlik duygularının en fazla hissedildiği ortam çocukluk çağıdır. Bütün canlı türleri içerisinde, en zayıf ve bakıma muhtaç yavru, bebeklerdir. Çocuk, güçlü yetişkinler arasında yaşayan çaresiz bir yaratıktır.”* (EROĞLU, 2000:167, 168)

Çocuklarda var olan çaresizlik ya da yetersizlik duygusu için ebeveynlerin çocuklarla bizzat ilgilenmesi çok önemlidir. Aksi takdirde çocukların ilerideki yaşantılarında olumsuz sonuçlar oluşabilir. Bu olumsuz sonuçların en önemlilerinden biri hayata bakış tarzının daima olumsuz olmasıdır. Ayrıca çalışma hayatı ile ilgili küçüklükten gelen yetersizlik duygusuyla çalışamama, karar alma aşamasında kararsızlık ve bir büyüğe bağımlı olma gibi olumsuz duygular da baş gösterebilir. Çocukluk döneminde çocuklarda var olan bu çaresizlik durumuyla ilgili onlara yardım ederken, çocukların yerine her işi yapma gibi bir rol içerisine girmekten kaçınmak gerekir ama yetersiz kaldığı durumlarda onlara yol gösterip, bizzat kendilerinin yetersizlik

duygularını aşmalarına da yardımcı olmalıyız. Bu destekle çocuklara hem bir işi başarmanın duygusu tattırılmış olacak, hem de çocuklar yetersizlik duygusunu aşmış olacaklardır. Aynı şekilde insan davranışlarından biri olan kaygı durumunun ise çaresizliğe yol açtığını söyleyebiliriz.

Kaygı, aşağıdaki şu heyecanların birini veya çoğunu içerebilir. Üzüntü, sıkıntı, korku, başarısızlık duygusu, acizlik sonucu bilememe ve yargılanma. (CÜCELOĞLU, 1996:276)

Hayatımıza baktığımız zaman, yaşamın getirdiği türlü olaylar karşısında bazen üzüntülü, sıkıntılı, korkulu bir hayatı yaşamak zorunda kalabiliriz. Saymış olduğumuz örnekler neticesinde olaylar karşısında pozitif düşünmeyi unuturken, olumsuzluk hemen hayatımıza kara bir gölge gibi çöker. Olumsuzlukların en önemli sonucu da elbette kişi de var olan çaresizlik duygusunu harekete geçirmektir.

Kaygıyla birlikte yaşanan bir diğer duygu da, çaresizliktir. Her insan yaşamı boyunca zaman zaman baş edemeyeceğini fark ettiği durumlarla karşılaştığında çaresizlik duyguları yaşayabilir. Ancak kaygılı insanda bu duygu, güvenliğinin sağlanmış olduğuna inandığı bazı geçici durumlar dışında sürekli olarak benliğe egemendir. (GEÇTAN, 2002: 86)

Kaygı, var olan duygular yelpazesi içinde korkuya yakın ama korkudan farklı bir duygudur. Korku, bir nesneye bağlıyken (mesela örümcek, yükseklik, kapalı yer vb.) kaygı, nesnesi her zaman olmayabilen, genel bir teyakkuz (alarm) durumudur. Kaygı sadece duygu olarak kalmaz; düşüncelerimize, davranışlarımıza ve bedenimizin fizyolojik reaksiyonlarına da yansır. Rahatsızlık durumlarında kaygı, içimizde taşıdığımız, vakum altında(içinden havası alınmış) olan bir alan gibidir ve o an bize beklentilerimizin dışında ne getiriyorsa, içine çeker ve böylece bize acı verir. (MERTER, 2014: 369)

Kaygılı insan tipinde özgüven eksikliğinin var olması muhtemeldir. Çünkü kaygı ile birlikte kişilerin girişimcilik ruhunun da azalması söz konusudur. Netice itibariyle bu türden vasıflara sahip kişilerin, başarılı olma oranı da düşüktür. Dolayısıyla bu kişilerin girişimcilik ruhunun azalmasıyla birlikte, hayatlarında çaresizlik duygularının hâkim olma durumu da söz konusudur. Yanlış yapma korkusuyla yapılması gereken her türlü işten uzak durma, bireylerin girişimciliğini azaltır, onların kendi dünyasında yapayalnız kalmalarına neden olur. Özyeterliliğini kaybeden bireylerin, iş hayatlarında başarılı olma olasılıkları çok düşüktür. Bu durum da hayatın her safhasında insanoğlunun

yaşamını etkilemektedir. Çünkü insan, başarıya odaklı bir varlıktır. Başarı zevkini tatmayan, sonrasında başarısızlığın getirmiş olduğu olumsuz duygularla başa çıkmak ise bireylerin hayatında acziyet duygusunun oluşmasına neden olmaktadır. Çaresizliğin hâkim olduğu bir yaşam serüveninde, ruhi bunalımların baş göstermesi de muhtemel duygular arasındadır.

Bir insanın kaygılarından kurtulabilmesi için tek yol, kendi varoluş sorumluluğunu üstlenebilmesidir. Bu sorumluluk gereğinde başka insanların desteği ve yardımını alabilmeyi de içerir. Ne var ki, çaresizlik duygularından kaynaklanan aşırı bağımlılık eğilimleri ve bunun sonucu oluşan kızgınlık, kaygılı insanın kendisine verilen desteği değerlendirebilmesini güçleştirir. Bir başka deyişle, kaygılı insan vermeyi de almayı da beceremez. Verilenle yetinmeyip tüm sorumluluğunun çevresindeki insanlar tarafından üstlenebilmesini bekleyebilir. Bir insana yaklaşabileceğini fark ettiğinde, çocuksu bir bağımlılığı ve çaresizliği yaşamaya başlayabilir. Artan çaresizliği ve bağımlılığı, diğer insanların benliğine mal olarak yok olma kaygılarının yaşanmasına neden olabilir. Bu kez seçilen yol, diğer insanlar tarafından yutulmamak için bağımlılık eğilimlerinin ve çaresizlik duygularının tümünden yadsınması olur. Böyle bir insan verileni almamakta direnir. (GEÇTAN, 2002: 94)

Bireylerin, hayatta en önemli görevlerinden biri, kendi sorumluluğunu bilip, onu taşıyabilmektir. Sorumluluk duygusunun ana gayesi yaşadığımız toplumun bize yüklediği vazifeleri bilip onlara uymak daha sonra ise kendi sorumluluğumuzu bilerek, bunu hayatımıza uygulamaktır. İnsan, elbette başıboş yaratılan bir varlık değildir. Hem Yaradanın hem de, toplumun kendisine vermiş olduğu vazifeleri söz konusudur. Allah, insanlara hem bu dünyada hem de ebedi bir yaşamı bünyesinde barındıran ahiret yaşamında çalışmayı emretmektedir. Çalışmayıp, kaygılanarak çaresizliğin egemen olduğu bir bireyin yaşantısında maddi ve manevi bir boşluğun oluşması olağan bir durumdur. Güçsüzleşen, kendinden soğuyan, başkalarının hayatına kötü bir göz ile bakan bireylerde daha sonra bağımlılık eğilimlerinin ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Toplumsal düzeyde önemli bir kavram olarak karşımıza çıkan öğrenilmiş acizlik, bireysel düzeyde kazanılan başarıların açıklanmasında da ele alınabilir. Kendi aile ortamı içinde sürekli horlanan, çalışma olanağı verilmeyen bir çocuk, okulda başarısız olduğu zaman niçin hayret ediyoruz? İleride bu öğrenciye olanak verilse dahi, başarılı olabilir mi?

Amerikan kültürü ile Türk kültürü arasında gözlediğim en önemli farklardan biri şudur: Türk kültüründe fakire acıma, “Allah bilir feleğin hangi tokadıyla adam bu hallere düştü?” düşüncesiyle, fakir adamı içinde bulunduğu kötü durumla ilgili bireysel sorumluluktan kurtulma eğilimi daha kuvvetlidir. Amerikan kültüründe ise kuvvetli eğilim, bireyin çevrenin koşullarının üstünden gelebilecek güçte olduğu biçiminde kendini gösterir: “Hangi sosyal ortamdan gelirse gelsin, her birey içinde bulunduğu durumdan isterse kendini kurtarma olanağına sahiptir. Bireyin içinde bulunduğu o kötü durum devam ediyorsa bunun altında iki neden olabilir:

- 1- Birey o durumun sürmesini istiyordur, ya da
- 2- O durumu değiştirecek gayreti göstermek istemiyor. Başka bir deyişle tembeldir.

Bu açıdan bakıldığında, Türkler, öğrenilmiş acizlik kavramını, Amerikalılara göre daha kolayca anlayabilirler. Amerikalılar için bu kavramın anlaşılması oldukça zordur.

Aşırı engellenme duygusu, öğrenilmiş acizlik ve duygusal çöküntü haline yol açabilir. Birçok psikolog duygusal çöküntü ile acizlik duygusu arasında bir ilişki olduğunu düşünerek duygusal çöküntünün tedavisi için bazı eğitim uygulamaları hazırlamışlardır. Eğitim süreçlerinin amacı, bireyin kendisinin kuvvetli ve kudretli olduğu duygusunu ona vermektir. Bu duygu küçük adımlardan elde edilen gerçekçi başarılarla yerleştirilir. Daha büyük ve karmaşık başarılarla yavaş yavaş ilerlenir. (CÜCELOĞLU, 1996:318, 319)

Günümüzde yaşam şartlarının ağır bir hale gelmesiyle birlikte bireylerin birbirleriyle olan iletişim ve duygu yoğunluklarının da değişmeye başladığını görmekteyiz. Doğal yaşamın giderek daha da azalması ve teknolojinin hızla artmasıyla birlikte kişilerin duygusal çöküntü durumlarının daha fazla arttığını söyleyebiliriz. Teknolojinin hızla artması toplum içerisinde bireylerin doyumsuzluğunu da beraberinde getirmiştir. Çok küçük şeylerden mutlu olan bir toplumdan, her şeyi var olup da mutsuzluğun egemen olduğu bir toplum haline dönüştük. Dolayısıyla her şeye sahip olmanın getirdiği doyumsuzluk ile birlikte, mutluluk kavramını unutarak, ruhi bunalımların ortaya çıkması baş göstermiştir. Bu durum da bireylerde çaresizlik, karamsarlık ve kaygı durumlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bağımlılık eğilimi her insanda vardır ve bu, onun toplumsallaşmış olmasının doğal bir sonucudur. Bir insanın kendine yeterliği ve başkalarına bağımlılığı arasında

belirli bir denge olması gerekir. Eğer bu denge bağımlılık yönüne doğru fazlaca kayarsa ortaya bazı sorunlar çıkar. Bir insanın diğer bir insana aşırı oranda bağımlıysa bu onun kendi varoluş sorumluluğunu üstlenmekten kaçınmakta olduğunu gösterir. Böylece biri diğer insana muhtaç olduğu oranda ona yönelik düşmanca duygular da taşır. Çünkü varoluşunun sorumluluğunu ve kaderini bir başka insana teslim etmiştir. Bu, kendi sorumluluklarını üstlenmiş iki insanın birbirine bağılılığından farklı bir durumdur. (GEÇTAN, 2002: 58)

Yaşama başladığımız ilk günlerden itibaren “*bağlanmaya*” başlarız. Bağlanma güven demektir, emniyet demektir ve bizim bunlara ihtiyacımız vardır. Bağlanma herkese, her şeye olmaz. Önemli kişilere ve şeylere bağlanırsınız. Önce annemize, babamıza, sonra öğretmenimize, bazı arkadaşlarımıza, sevgilimize, eşimize, çocuklarımıza, işimize, ülkemize bağlanırsınız. Onlar güven demektir. Gün gelir, istemesek de onları kaybetme tehlikesiyle karşılaşırız, kaybederiz. Bu bizde öfke, korku, bunalı, sıkıntı yaratır. Tüm bu sürece yas tutmak denir. . (SEMERCİ, 2005: 85)

İnsan yaratılış itibarıyla belirli bir ölçüde birilerine bazı konularda ihtiyaç duymaktadır. İhtiyaç duyulan kişi anne, baba, arkadaş, öğretmen vs. olabilir. Bu normal bir durumdur. Ancak ihtiyaç duyma, bağımlılığa yani kendi adına her konuda bir başkasının karar alması durumuna dönüşürse, bu düşünceye sahip olan kişilerde olumsuz düşünceler başlamasına neden olmaktadır. Bağımlı olan kişilerin sosyal hayattaki rolü gitgide azalırken, kendisinde bağımlı olduğu kişi veya kişilere karşı olumsuz düşünceler oluşmaya başlar. Kullanmış olduğu söylemler, yazmış olduğu metin ve sözlerde ağır bir dil kullanması ise muhtemeldir. Çünkü insan başarıya odaklı bir varlıktır. Onun yetersizliği ve başkalarının başarısı onu derinden etkiler. Bu özellikteki insan tiplerinde başka birilerine bağımlı olma sebebiyle acziyet duygularının oluştuğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü bağımlılık duygusu, sonrasında kendi adına başkalarının karar almasına sebep teşkil ederken, bir sonraki adımda ise başkalarının kendi yerine iş yapmasına dönüşmektedir.

Kur’ân-ı Kerim’de insanın çaresizliğine dair ayetlerin varlığı da söz konusudur. Kâbil’in kardeşi Hâbil ile ilgili yaşadığı durumda çaresizliğin bir göstergesi olarak karşımıza çıkar. Ayet-i Kerime’de;

“*Sonra Allah, ona kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için, yeri ezeleyen bir karga gönderdi. (Bunun üzerine Kâbil:)*“*Yazıklar olsun bana! Şu karga*

kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten âciz mi kaldım?” dedi. Böylece (bunu bilmediğine) pişman olan kimselerden oldu.” (Mâide, 5/31).

Aynı şekilde Yüce Allah insanların aciz bir kul olduğunu şu ayetle de Kur’ân-ı Kerim’de bildirmektedir.

“Ey cin ve insan topluluğu! Göklerin ve yerin sınırlarından geçip gitmeye gücünüz yetiyorsa, haydi geçin gidin! (Hâlbuki) bir kuvvet olmadıkça, çıkıp gidemezsiniz!” (Rahman, 55/ 33).

Kur’ân-ı Kerim’de bahsedildiği gibi insanlar, sahip olduğu cüz’i iradeleriyle zaten çaresiz bir kul olma hüviyetinde olduğunu göstermektedir. Netice itibariyle bireylerin ecelinin dolması sonucu, bu dünyadan göç etmesi dahi insanların çaresizliğinin göstergesidir. Çünkü ölüm hadisesi karşısında insanlar, hiçbir tedbir alamazlar.

Çaresizlik, bazen insanı farklı şeyler düşünmeye de sevk eder. *“Bazı uç durumlarda kişi öylesine çaresizdir ki, düşmanca duygularını dış dünyadaki insanlara mal edebilir ve onları kendisine kasıtlı olarak düşmanlık yapmakla ya da yapmaya hazırlanmakla suçlayabilir. ” (GEÇTAN, 2002: 64)*

Çaresiz kaldığımız bazı durumlarda başarılı olan ya da her iş de kendisini yeterli gören kişileri, düşman olarak görür, hatta onlara içten içe kin ve nefret bile duyabiliriz. Böyle bir tavır içerisinde bile bulunmamız, bizlerin ne kadar çaresiz olduğuna delildir.

İnsan, doğa türlerine ve bazı hayvan türlerine oranla zayıf bir varlıktır. Bu nedenle, her insanın varoluşunda eksiklik duygusu vardır. Çünkü insan, çocukluk döneminden ötürü yaşamına “normal” bir çaresizlik içinde başlar. Çocukken, güçlü yetişkinler arasında yaşayan güçsüz bir varlıktır. Sonraki yaşamı boyunca, daha önce kendisine egemen olan insanlar ve doğal güçler üzerinde üstünlük kurmak ve gücünü kanıtlamak için çaba gösterir. Çoğu kez bununla da yetinmez, kusursuz bir varlık olmaya çalışır. (GEÇTAN, 2002: 74)

İnsanoğlunun doğum ile birlikte çaresizliği de gün yüzüne çıkmaktadır. Hiçbir ihtiyacını gideremeyen bebeklerin, yanbaşıda ihtiyaç duyduğu kimselerin var olması önemlidir. Hayat için ilk basamak olan bebeklik dönemindeki bu tür özellikler, bireylerin aciz birer varlık olduğunu, daha en başta gözler önüne sermektedir. Bireyler, yaş ilerledikçe bu çaresizlik duygusunu yaşayarak, diğer insanlara bağlanma ve güvenmeme gibi problemler de yaşayabilmektedir. Bu durum ise nevrotik insan dediğimiz kavramı ortaya çıkarmaktadır.

Nevrotik insan, sürekli olarak kendi duyguları, kendi umutları ve kendi sorunlarıyla ilgilidir. Güvensizlik ve çaresizlik duyguları sonucu bir ölüm-kalım savaşı vermekte olduğunu varsaydığından, kendini merkez olarak almanın gerekliliğine inanır. Tüm çabası kendi bütünlüğünü korumaya yönelik olduğundan diğer insanlarla ilgilenmez ve onlara verecek pek az şeyi bulunur. Yetersizlik duygularından kurtulabilmek amacıyla güçlü bir eş arar, ona tutunarak yaşamını güvenlik altına almaya ve bir anlam bulmaya çalışır. Ancak bu umutlar, kendi yetersizliği sonucu düş kırıklığıyla sonuçlanır. Kendinde olmayan güveni çevresinden sağlayabilmek için diğer insanların onay ve desteğini sağlayıcı tutumlar geliştirir. Ama böyle davranışlar diğer insanlar üzerinde bir yük yarattığından onların giderek kendisinden uzaklaşmasına neden olur. Kimi ise yoğun çaresizlik duyguları içinde düşman gördüğü dış dünyaya karşı kendisini korumak amacıyla saldırgan davranışlar geliştirir. (GEÇTAN, 2002:143, 144)

Nevrotik kişi, ilişkilerinde bencil ve tutarsızdır. Sorunların işbirliğiyle çözümlenebileceğini öğrenememiştir. Bazen üstünlüğünü kanıtlamak için insanlarla yoğun bir ilişkiye girer, kendisini eksik ve yetersiz bulduğu zamanlarda ise onlarla karşılaşmamaya çalışır. İlişkilerinde aşırı bağımlıdır, ancak bunu üstü kapalı bir biçimde yaşar. Kendisine ait sorunları başkalarının çözümü için çaba harcar, kendisine güç görünen durumlardan kaçınmak için türlü özürler yaratır. Üstelik bu sorunların üstüne gittiği zaman harcayacağı enerjiden çok fazlasını tüketerek. Tüm çabasını kaçınma tepkilerine yöneltmiş olduğu için nevroitik kişinin etkinlik düzeyi düşüktür. Aksak ödünleme çabaları sorun çözme yeteneğinin gelişmesini de engeller. Sorunlara çözüm bulmak düşüncede belirli bir esnekliği gerektirir. Oysa nevroitik kişinin düşünce sistemi katı ve değişmez niteliktedir. Belirli tür olaylardan özellikle korkar ve onlarla gerçekten de baş edemez, böyle durumlarla her karşılaştığında yeniden yenilgiye uğrar. (GEÇTAN, 2002: 146)

Nevrotik kişilerin en önemli özelliklerinden biri olan güven ve sorun çözmekten uzak yapısı onun çeşitli olaylar karşısında çaresizliğini ortaya çıkarmaktadır. Bencil olup, grup çalışmalarına katılmadığı için gerçeklerle yüzleşmek istemediğinden, çaresizliği kabul eder. Zaten bu tür kişilerin girişimcilik ruhu pek yok gibidir.

Psikolojik olarak bahsettiğimiz çaresizlik duygusu, kendisini Klasik Türk Edebiyat sahasında göstermektedir. Çünkü edebiyat dediğimiz alan da insandan uzak bir alan değil tam aksine insan ile iç içe girmiş sosyolojik bir sahadır. Edebiyatta çaresizlik,

âşıkların maşukları karşısında, sevgililerin naz etmeleri ve rakibe karşı meyletmeleri sonucu, âşığın bir şey yapamama durumu ile ilişkilendirilebilir. Âşık bazen sevilenin karşısında onun güzelliğine hayran kalarak çaresiz kalır, bir şey dile getiremez. Klasik Türk Edebiyatında şairlerin birçoğu sevgilinin güzelliği karşısında acziyetini ifade eden birçok beyit yazmışlardır. Bu beyitlerden bazıları şunlardır:

*Öldürür gözlerin ey yâr elimden ne gelir
Mest oluptur iki hûn-hâr elimden ne gelir (Ahmed Paşa)*

Şair, bu beyitte sevgilinin gözlerinin güzelliği karşısındaki şaşkınlığını ve çaresizliğini ifade etmektedir. O, gözleri acımasız ve kan dökücü olarak gören şair, sevgilinin gözlerinin güzelliğinin kendisini yaraladığını dile getirmektedir. “*Elimden ne gelir*” ifadesi ise âşığın çaresizliğini ifade etmesi açısından kullanılan bir tabirdir.

*Göz gördü gönül sevdi seni ey yüzü mâhım
Kurbanın olam var mı benim bunda günahım (Nahifî)*

Şair, beyitte sevgilinin yüzünün güzelliğini ay misali görerek, kendisinin değil, gözlerinin ay yüzlü sevgiliyi görerek âşık olduğunu dile getirmektedir. İstemsiz bir durumu dile getiren şair, aslında o büyüleyici güzellik karşısında çaresizce sevgiliye olan vurgunluğunu anlatmak istemiştir.

*Kimsesiz bir kimse yok herkesin var kimsesi
Kimsesiz kaldım medet ey kimsesizler kimsesi (Avni)*

Şair, bu beyitte bütün kulların acziyetini ifade etmek istemiştir. Gerçekten Yaratıcının karşısında, o azametinin karşısında bütün kullar çaresiz kalır. Şair, Allah’a seslenerek “*medet*” sözcüğüyle yardım dilemektedir. Bu durum da şairin çaresizliğini ifade etmektedir.

*Mesned-i hüsn üzre sen ben hâk-i rehde pâymâl
Mûr hâlin nice arz ede Süleyman’ım sana (Avni)*

Klasik Türk Edebiyatında âşık daima köle, kul, çaresiz, güçsüz olarak tabir edilirken; sevgili ise daima güçlü, en güzel mertebede olan, hükümdar vs. gibi isimlerle adlandırılır. Bu beyitte de âşık, kendisini karınca gibi küçük ve güçsüz görerek çaresizliğini anlatmak istemiştir. Bunun yanında sevgili ise Hz. Süleyman misali en güzel tahtta oturan, en güçlü kimsedir. Çaresiz âşık, güçlü sevgili resmini bu beyitte görebilmekteyiz. Ayrıca Hz. Süleyman ve karınca ilişkisine telmih vardır.

Ne çâre var ki firâkınla eglenem bir dem

Ne tâli'üm meded eyler visâle fırsat olur (Nef'i)

Şair, sevgilinin ayrılığı yüzünden hiçbir zaman eğlenmeye, gülmeye fırsat bulamaz. Buna bir çare dahi yoktur. Çünkü âşık için dermanı olmayan en büyük dert, sevgiliden ayrı kalmaktır. İkinci mısradaki zaten “*meded*” sözcüğünü kullanmasıyla acziyetini ifade etmek istemiştir. Bahtının kendisine sevgiliye kavuşma yolunda yardımda bulunmadığını anlatmak istemiştir.

Görüldüğü gibi Klasik Türk Edebiyatında çaresizlik ifade eden şiirlerin ana teması, âşığın sevgilinin güzelliği karşısındaki çaresizliğidir. Bu sevgili beşeri de olabilir, ilahi de olabilir. Beşeri ve ilahi aşk etrafında gezen âşığın, bu hisse kapılması gayet olağan durumdur. Bazen de gazel ve kasidelerde insanın yaratılış icabı çaresiz bir kul olduğu, şairler tarafından dile getirilir. Mevlana'nın ifadesiyle “*Kalem, yazmada koşup durmaktadır, ama aşk bahsine gelince; çatlar, aciz kalır.*” (TUNALI, 2012: 26). Biz insanların bu duygu etrafında çaresiz kalmamız gibi kalem bile çaresiz kalır. İşte sevgiliye kavuşamama sonrası, çaresizlik içerisinde âşıkların kıvrınması veya sevgilinin güzelliğini tasvir edememesi ile gönülden bir şeylerin kağıda dökülememesi; dert, gam karşısında derman bulamayıp, acziyet içinde bu durumlarla beraber olması çaresizlik örnekleri arasında verilebilir.

İlahi aşk çerçevesinde düşündüğümüz zaman şairler, bazen Allah'a yakarış ve niyazda bulunacağı zaman artık çaresinin olmadığını düşünerek, bu kapıya sığınmışlardır. İnsan zaten yaratılışı münasebetiyle acziyet içindedir, çaresizdir, güçsüzdür. Kur'ân-ı Kerim'de İnşirah sûresinin 5. ve 6. Ayetlerinde Cenâb-ı Allah şöyle buyurmaktadır: “*Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır, gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır.*” (İnşirah, 94/5, 6). Kur'ân-ı Kerim'deki bu ayetler her olumsuz bir durumun ardından bir kolayın geleceği haberini bizlere veriyor. Aynı

şekilde Mevlana'nın da ifade ettiği gibi “*Çaresizlik, Allah'tan gelen en güzel işarettir.*” İlk etapta olumsuz gibi görünen bu özlü sözün, aslında idrak ederek ele aldığımızda bizim için olumlu bir hususiyet arz ettiğini görmekteyiz. Çünkü çaresizlik ve acziyet kişiyi Yüce Allah'a yöneltir, devamında da kişiler, Rabbine karşı dua ve niyazlarda bulunur.

1.1.1. Aşk ve Çaresizlik

1.1.1.1. Aşkın Muradını Alamamada Çaresizlik

Kıl meded ey baht yoksa kâm-ı dil mümkün değil

Böyle kim ol dil-rübâ bî-derddir ben derd-mend (G. 63/2)

“Ey baht imdat et, yoksa o dilruba böyle dertsiz, ben de dertli oldukça murada ermek imkânsızdır.”

Âşık, beyitte açıkça acziyet içerisinde olduğunu dile getiriyor. O kadar ki artık baht ve şanstın talepte bulunuyor. Sevgili her daim sevilen ve en güzel olduğu için nazlıdır. Âşık ise tam tersi seven, daima gamlı ve kederlidir. Sevgili sefa içerisinde olduğu için dertsiz, âşık cefa içerisinde olduğu için dertli konumundadır. Durum böyle oldukça, âşığa göre kendisinin murat alması, isteklerinin yerine gelmesi, sevgiliye kavuşması imkânsızdır.

1.1.1.2. Aşkın Sırrını Saklayamamada Çaresizlik

Mey-i aşkınla ser-mest olduğun ilden nihan kalmaz

Muhâl-i akldır kim saklaya râzın nihan ser-hoş (G. 131/5)

“Aşkının şarabı ile sarhoş olduğum halktan gizli kalmaz. Sarhoşun gizli sırrını saklaması akıl nazarında imkânsızdır.”

Mürşidin müride sunduğu ilahi aşk yolundaki İslami kaideleri “*şarap*” sözcüğü ile tabir eden şair, Yaradanın aşkı ile aşk yolundaki güzellikler sayesinde şarap içmişcesine kendinden geçmiştir. Sarhoşluk, kişinin akıl ve mantık dışı hareket etme durumudur. Âşık öylesine gönülden ilahi aşk yoluna girmiştir ki burada sadece gönüle kulak verilir, Mecnun misali deli divane olmak gerekir. Sarhoşlar, kendinden geçmiş bir

vaziyette oldukları için normal bir hareket içerisinde olamazlar. Aynı şekilde deli divane olan, kendinden geçmiş âşıklar da toplum nazarında normal bir hâlet-i rûhiye içerisinde değildirler. Zaten süveydasında aşkı bulunduran kişilerin, aşkın sırrını saklaması da imkânsızdır. Dilleri söylemese, hal ve hareketleri sırlarını ifşa eder.

Teneffür eyleme kim bî-kesim men ü bî-kes

Özüdür öz sözüm arza eyleyen nâ-çar (K. 6/26)

“Benden nefret etme çünkü ben kimsesizim, benim sözüm için özüdür, çaresiz bir şekilde onu arz ederim.”

Şair, beyitte kendisinin kimsesiz olduğunu dile getirerek, yalnızlığını ve kendisini kimsenin anlamadığını vurgulamak istemiştir. Aslında şairin kendisini kimsesiz olarak tarif etmesi bile onun aciziyetini ve sıkıntılı bir yaşamının var olduğunu göstermektedir. Kendisinin sözlerinin hakikatı anlattığını söyleyerek, hakikatı yaşamının da zor olması münasebetiyle herkes tarafından sevilmediği izlenimi de söz konusudur. Bundan dolayı kendi elinde olmayarak, her insanın yapması gereken, işin özünü oluşturan, insanlığa faydalı her şeyi dile getireceğini söylemektedir.

1.1.1.3. Aşkta İradeli Olamamada Çaresizlik

Akl yâr olsaydı terk-i aşk-ı yâr etmez m'idim

İhtiyâr olsaydı râhat ihtiyâr etmez m'idim (G. 193/1)

“Akıl bana yâr olsaydı, yârin aşkını terk etmez miydim. İhtiyarım, iradem elimde olsaydı, hiç rahat etmeye karar vermez miydim.”

Akıl ve aşk birbirine tamamen zıt iki kavramdır. Âşık olan kişi de akıl ve mantık aramak zor bir iş olsa gerek. Mantıkla hareket eden kişinin hakiki manada âşık olabilmesi imkânsızdır. Aşk yoluna giren kişi her şeyden vazgeçmeli, cesaretle bu yolda ilerlemelidir. Âşık olan kişi, topluma yabancı olmalı, yaşamı onlarınkinden farklı bir hâl almalıdır. Tasavvufta âşık, Yaradana âşık olma yolunda türlü acılar ve meşakkatler çekerek kemale erer. Bu durum irade dışıdır. Bu Allah'ın takdiri sonucu gerçekleşen bir durumdur. Yani külli iradeye karşı cüz'i iradenin üstün gelmesi söz konusu bile olamaz.

Dolayısıyla âşıklık kişinin elinde olmayan mantık dışı, gönüle nakş olmuş ilahi bir durumdur.

1.1.1.4. Aşk Karşısında Aşığın Çaresizliği

Dil-i sâd-pâreni cem'eylemek kûyunda müşkildir

Olur mu cem'a kâbil her itin ağzında bir pâre (G. 248/3)

“Senin diyarında yüzlerce parçaya ayrılmış olan gönlümü bir araya toplamak çok güç. Bu nasıl bir araya getirilir, her itin ağzında bir parça. ”

“İt” sözcüğü ile âşığın gönlünü kaptırdığı geçici olan güzellikler kastedilmiştir. Allah’a tam manasıyla kul ve âşık olmak meziyet ister. Bunların başında geçici ve dünyevi her şeyden yüz çevirmek gerekir. Gerçek bir aşk, gönül parçalanmadan tam teşekküllü bir şekilde maşuğuna bağlanmakla vücut bulabilir. Gönülün parçalanması ise sevginin kuvvetli olmadığının göstergesi ve geçici olan her güzel nesneye gönlün meyletmesidir. Gönül, geçici olan güzelliklerle gaflet içerisinde. Dolayısıyla geçici olan güzelliklere meyleden gönlün, bunlardan kendini alıkoymadıkça, hakiki olan güzele varması imkânsızdır. Eğer âşık Yaradana karşı hakiki anlamda varmak istiyorsa, fenafillaha ulaşma gayretini gösteriyorsa, rakiplerinden sıyrılıp, vahdete ulaşmalıdır.

Eğer kabûl ve ger nâ-kabûl hidmetine

Özüümü ben sanırım bir kemîne hizmet-kâr (K. 6/42)

“Hizmetine kabul etsen de etmesen de, benim özüm aciz, noksan bir hizmetkârdır biliyorum. ”

Şair, burada Yüce Allah’a bizatihi seslenerek, kendisini hizmetine almasını çokça arzuladığını dile getirmektedir. Fuzûlî, zaten hakiki olan güzelin yolunda ilerleyen bir hizmetkârdır. O, daima kendisini aciz, hakir ve zayıf görerek, insanın yaşam sahnesinde nasıl bir yaşam sürmesi gerektiğini de bizlere miras bırakmıştır. “Hizmetkâr”, sözcüğü ile “Yaradana kul olma” gayesi söz konusudur. Zaten bütün insanlar özü itibariyle yani yaratılış itibariyle Allah’a kul olma sözünü vermiş ve bu verilen söz üzerine imtihana tabi tutulacağını da kendi üstüne bir vazife olarak almıştır.

Şairin yaşadığı psikoloji tam manasıyla Allah’a verilen sözü tutma yolunda gayret göstermektir.

*Öyle inceldim za’if oldum ki hâk-i kûyuna
Kâbilim hâşâk tek olsa bana reh-ber sabâ (K. 5/25)*

“Yaşadığın yerin toprağına varabilmek için öyle inceldim ve zayıfladım ki, saba rüzgarı bana rehber olursa bir çöp haline gelmeyi bile kabul ediyorum. ”

Şair, peygamberin yaşadığı yer olan, şu an ravzasının bulunduğu Medine’ye gitmek için nasıl bir hale geldiğini tasvir etmektedir. Fuzûlî, tam manasıyla gerçek bir peygamber âşığıdır. Kişi ancak hakiki manada gönülden birine bağlı olursa, onun özlemiyle zayıflar ve bitap düşer. Saba rüzgarı, rüzgarın hızlı esmesi durumu göz önünde bulundurularak kendisine rehber olursa, çabucak varacağı yere varır şeklinde bir anlam söz konusudur. Ayrıca rüzgar estiğinde önünde zayıf olan, süprüntü şeklinde her şeyi yerinden eder. Bu da aslında sevgilinin uğrunda ölmeyi göze alan, âşığın bir portresi şeklinde anlaşılabilir. Beyitte şairin çekmiş olduğu maddi sıkıntıların varlığına da dolaylı olarak şahit olmaktayız. Bu da aslında şairin psikolojik olarak çaresizliğini dile getirmektedir.

*Kimsede ruhsârına tâkat-ı nezzâre yoh
Âşıkı öldürdü şevk bir nazara çâre yoh (G. 58/1)*

“Yüzüne bakmaya kimsede takat yok. Hararetli aşk, âşığı öldürdü bir bakışa çare bulamadı. ”

Âşıklar temiz bir aşkı gönüllerinde bulundurduğu için utanma duyguları onların yüzüne yansır. Sevgilinin yüzüne bakmaya hem utanırlar, hem de o güzellik karşısında mest olacaklarından güçlerinin yetemeyeceğini dile getirmektedirler. Hararetli âşıktan gaye aşkın derecesinin zirve yaptığı durumdan bahsetmektedir. Tasavvufta Yaradanın bir şeklinin olmadığı, sadece nur bakımından görülebileceği düşünüldüğünde bu durum karşısında peygamberlerin bile takatinin yetmediği göz önüne alınırsa, âşıkların bakabilmesi hayli hayli imkânsızdır. Aynı durum peygamberimiz için miraçta vuku bulmuştur. Onun için hakiki güzeli görmek ve onun nuruna bakmak aciz olan insanoğlu için takatinin yetemeyeceğinin göstergesidir.

*Olmazam her handa kim olsam giriftâr olmadın
Bir belâdır göz bir âfettir dil-i mahzûn bana (G. 13/5)*

“Her nerede olsam âşık olmadan, bir güzele yakalanmadan olmam, yani muhakkak âşık olurum. Göz bana bir bela, mahzun gönül ise bir afettir.”

Güzeli, güzel görüp ona bağlanmak marifetli insanların işidir. Tasavvufta âşık olan kul, her nerede, hangi mekanda ve hangi ortamda olursa olsun Allah’ın yaratmış olduğu güzelliklere ve onun tecellilerine âşık olmayı gaye edinmelidir. Şair tam da bu noktada elinde olmadan, irade dışı bir şekilde yaratılan güzellikler karşısında hayrete düşüp, bu güzelliklere mest olmuş bir şekilde bakarak, gönülle bağlanarak çaresizce âşık olacağını dile getirmektedir. Gönülün, mahzun bir şekilde tarif edilmesi sevgili karşısında duyulan ızdırabın, derdin, cefanın çekildiği yer olmasından dolayıdır. Çünkü aşk da, aşk karşısında duyulan cefa da gönülde yer alır. Bütün hislerin vücut bulduğu en önemli yer gönüldür.

*Meyden eğerçi tevbe verir il Fuzûlî’ye
Ey serv sen kadeh sunar olsan revân içer (G. 92/6)*

“Halk ne kadar Fuzûlî’ye şaraptan tevbe etmesini söylerse de ey servi, sen kadeh sunarsan derhal içer.”

Aşığın sevgili karşısındaki çaresizliğini bize ispatlayan beyitlerden biridir. Sevgili sultandır, âşık ise köle misalidir.

*Tasvir eden vücûdum yazmış elimde sâgar
Ref’ olmağa bu sûret yok elde ihtiyârım (G. 195/5)*

“Benim resmimi yapan, elimde bir kadehle beni tasvir etmiş. Bu resmin yok olup kaldırılması, benim elimde değil.”

Yaradanın insanı yaratmasına ve kader konusuna değinen bir beyittir. Yaratılan insanın bu dünyadan göç etmesi kişinin kendi elinde değildir. Kişi bu konuda cüz’i bir iradeye ve kuvvete sahiptir, aciz kalır. Bu durum insanı yoktan var eden, tekrar var olandan yokluğa götüren Allah’ın iradesinde olan bir olaydır. “Eldeki kadeh” ile vurgulanmak istenen, kişinin doğarken aşka susamış bir şekilde doğması ve aşkını barındırdığı temiz bir gönülün, saf ve temizliğin var olmasıyla ilgilidir.

Ey Fuzûlî eyle kim bîmâr-ı derd-i aşksın

Yok durur ölmekten özge hiç dermânın senin (G. 160/7)

“Ey Fuzûlî, aşk derdi ile öyle hastasın ki, ölmekten başka bir dermanın yoktur. ”

Fuzûlî burada kendisine seslenerek aşk derdinden çok muzdarip olduğunu dile getirmektedir. Bu derdin hiç çaresinin olmadığını söylemektedir. Mutasavvıflar, ölüm ile Yaradana ulaşmayı daima arzu ederler. Şu dünya hayatı ve var olan geçici güzellikler onları hoşnut etmekten çok uzaktır. Mevlana ölüm gününü “şeb-i aruz” yani kavuşma veya düğün gecesi olarak görmektedir. Yunus Emre ise ölümden sonra cenneti değil, bizatihi Yaradanın kendisini istemektedir. Onun aşkı ile cümle yaratılanlar, kendinden geçerek, onu her daim zikrederler. Ölmekten gaye, maddi ölüm değil, Hakk’a ulaşmaktır. Bu da ancak fenafillaha ulaşmak ile mümkündür. Şairin aşk karşısındaki çaresizliğine tekrar şahit olmaktayız.

Ruhun üzre ham-ı ebrûnu görmek isterim ammâ

İye düşvâr olur gün var iken görmek yeni ayı (G. 266/4)

“Yanağının üzerinde kaşının kıvrımını görmek isterim. Lakin ortada güneş varken yeni ayı, hilali görmek çok güçtür. ”

Ortada vahdet var iken, yaradan var iken onun tecellisini aramak biraz mantık dışı olsa gerek. Şair burada direk sevgilinin ta kendisini yani Yaradanı arzulamaktadır. Bütün mutasavvıf şairler, daima hedeflerini en yüksek tutmuşlardır. Onlar daima güzeli değil, asıl kaynağı olan, her şeye güzelliği kendi bünyesinden veren hüsn-i güzel olan Allah’ı arzulamaktadır.

Âciz olmuş yıkmağa âh ile kûhu kûh-ken

Neylesin miskin onun aşkı hem ol mîkdâr imiş (G. 133/2)

“Ferhat, dağı âhı ile yıkmaktan aciz imiş. Zavallı ne yapsın, onun da aşkı o kadar imiş. ”

Ferhât’ın dağı kazma ve kürekle yıktığını, ahı ile aslında o dağı yok etmesi gerektiği söz konusudur. Aslında Fuzûlî burada kendisinin aşkının Ferhat’tan daha

güçlü olduğunu belirterek, küçümseme yoluna girmiştir. Böylece Ferhat'ın çaresiz olduğunu, aşk yolunda acemi davrandığını vurgulamak istemiştir.

*Cândadır subh-ı ezelden mihr-i ruhsârın senin
Nola tâ şâm-ı ebed olsam taleb-kârın senin
İmdi cânâ olmuşam ben âşık-ı zârın senin
Ey ezelden tâ ebed gönlüm giriftârın senin
Çâre kıl kim dil olupdur zâr u efgârın senin (Muhammes 2/1)*

“Candadır ezel sabahından yüzünün güneşi senin
Ne çıkar ebed akşamına kadar olsam talibin senin
Sevgilim! Şimdi inleyen aşığın oldum senin
Ezelden ebede kadar gönlüm giriftarın senin
Çaresini bul; gönlüm oldu perişanın, yaralın senin”

Âşğın sevgili karşısında acizliğini gösteren muhammes örneklerinden biridir. Şair ilahi aşk yolunda başlangıcı belli olmayan bir zamandan, son ana dek sevgiliye karşı aşkının var olduğunu dile getirmektedir. Âşık daima yaralı, gamlı ve inleyen konumunda olduğu için sevgilinin kendisinin bu halini görüp, merhamet etmesini talep etmektedir. Kişi, ezel sabahından yani Kâlû Belâ'dan beri Yaradanın aşkını gönlüne nakşetmiştir.

1.1.1.5. Aşkın Zorluğuna Karşı Çaresizlik

*Rûze teklîfîn Fuzûlî'den götür ey muhtesib
Nâ-tüvandır anda bu teklîfe yokdur ihtimâl (G. 178/8)*

“Ey muhtesib, oruç mükellefiyetini Fuzûlî'den kaldır, ona oruç yükünü yükleme. Zira o zayıf ve güçsüzdür. Bu yükü asla yüklenemez. ”

Muhtesibler, memur gibi çalışan, zamanında oruç tutmayanları yetkili makamlara teslim eden kimselerdir. Yetkili makamlar da oruç tutmayanlar hakkında işlem yaparlardı. Fuzûlî, burada kendisinin zayıf ve güçsüz olduğunu söyleyerek, aşk

yolunda cefaya karşı fazla dayanıklı olamayacağını dile getirmektedir. Oruç tutmadan gaye sadece kişilerin aç ve susuz kalması elbette değildir. Aç ve susuz kalmayla oruç tutmanın da zeten bir anlamı yoktur. Önemli olan ilahi aşk yolunda âşıkların, her türlü maddi zevklerden vazgeçmesi, ruhu her türlü kötülükten arındırması ve tam anlamıyla Allah’a kul olmayı gaye edinmesi gerekmektedir. Asıl oruç, aç ve susuz kalmanın yanında saydığımız örnekleri de içine almaktadır. Âşıkların da daima bu hâl üzerine olmaları gerekmektedir.

1.1.1.6. Âşıklara Yardım Edememede Çaresizlik

Azm-i kûyunda gönül yârlıĝ ister bizden

Elimizden ne gelir hayr-duâdan gayri (G. 304/6)

“Sokağındayken gönül bağışlanma ister bizden, elimizden ne gelir hayır duadan gayri?”

Şair, sevgilinin sokağından ayrılmayan âşıklar için bir şey yapamadıklarını çaresiz kaldıklarını, sadece onlar için dua edebileceklerini dile getirmektedir. Âşıklar, daima sevgilinin merhametine, şefkatine ihtiyaç duyarlar. Halkın kınanmasına maruz kalan âşıklar, bu durumda yanbaşındaki kişilerden yardım talep etmektedir.

1.1.2. Gözyaşı ve Çaresizlik

1.1.2.1. Gözyaşının Akması Karşısında Çaresizlik

Döküp gözyaşı sensiz helâküm isterem ammâ

Ecel peykine seyl-i eşk girdâbı güzer vermez (G. 121/2)

“Sensiz gözyaşı dökerek yok olmamı istiyorum ama gözyaşı selinin girdâbı Azrail’e yol vermiyor. ”

Âşıklar genel anlamda firkati, ızdırabı ve derdi istedikleri için gözyaşı onlar için bir yoldaş hüviyetindedir. Gözyaşı, psikolojik bir durum teşkil eden çaresizlik ve sıkıntılı bir ruh halini ifade eden durumlar için âşığın gözünden akar. Âşığın içinde bulunduğu psikolojik duruma göre de gözyaşının akma miktarı değişir. Bu beyitte, âşığın gözyaşının coşkusunun ve miktarının o kadar çok olduğunu görüyoruz ki, akan

gözyaşı büyük girdaplar oluşturmaktadır. Şair, burada mübalağaya da başvurarak, kendisinin canını almaya gelen Azrail'in, bu gözyaşı girdabı karşısında çaresiz kalıp, kendi canını alamadığını dile getirmek istemiştir. Bu mümkün olmayan bir vakadır. Şair, sadece ayrılık eleminin vermiş olduğu ızdıraptan dolayı akıttığı gözyaşının çokluğunu vurgulamak için böyle bir yola başvurmuştur. Aslında gözyaşı akıtan âşık, farkında olmadan ferahlık da bulmaktadır. Gözyaşı, âşıkta bir taraftan rahatlama hissi uyandırırken, bir taraftan da fenafillaha ulaşmada engel teşkil eder. Çünkü fenafillah yolunda sefa değil cefa söz konusudur. Kişi nefsiyle mücadele içerisinde, cefa görecektir ki kemale erebilsin.

1.1.2.2. Gözyaşını Engelleyememede Çaresizlik

Fuzûlî vermedi ta'n okları göz yaşına teskîn

Önün bend etmek olmaz hâr u hâşâk ile Ceyhun'dur (G. 87/7)

“Fuzûlî, bana atılan kınama okları gözyaşımı dindirmedi. Çünkü gözyaşım Ceyhun nehri gibi akıyor. Dikenle çör çöple önünü kesmek olmaz.”

Âşık, gözyaşının akmasını Ceyhun Nehri ile eş tutarak çokluğunu ve coşkusunu dile getirmiştir. Mübalağa sanatı söz konusudur. Nasıl ki hızlı akan bir nehrin önü çöp ve dikenle bend yapıp engellenemiyorsa yani o coşkuyu kesemiyorsa, âşığı da aşkıdan dolayı kınayan kimselerin sözleri de o kadar basit ve tehlikesizdir. Bu tür kimselerin âşığı kınama konusunda hiçbir zaman güçlerinin yetemeyeceği, çaresiz kalacağı anlamı söz konusudur. Çünkü bu yolda âşık, dünyaya dair yalan ve sahte sevgililerden gönlünü ayrı tutup, hakiki olan sevgiliye, Allah'a ulaşma arzusundadır. Yaradan için gönlünde yer alan bu aşkın coşkusu, hiçbir geçici güzelin de engelleyemeyeceği dile getirilmektedir. Hakiki olan sevgili dışındaki her şey, masivanın her çeşidi âşığı bu yolda engelleyemez ve netice itibarıyla çaresiz kalır.

Gerd-i râhın vermese göz yaşına teskîn n'ola

Tutmak olmaz böyle seyl-âbın yolun toprağ ilen (G. 232/3)

“Yolunun tozu, gözyaşını dindirmezse hayret edilmemeli. Böyle şiddetli akan bir selin toprak ile önü alınmaz.”

Şair, ilahi aşk yolunda artık o kadar kendinden vazgeçmiştir ki fenafillaha ulaşma arzusu içindedir. Şair, ilahi aşk yolundaki güzelliklerin kendisini artık doyurmadığını, gözyaşlarını dindirmediğini dile getirmektedir. Çünkü bu aşk, o kadar büyük ki sevgiliye tam manasıyla ulaşma arzusu söz konusudur. Nasıl ki şiddetli akan nehirlerin önünü basit bendlerle engelleyemiyorsak, sevgilinin bizzat kendisinin değil de izlerinin var olmasıyla, tecelli şeklinde görmemiz ile aşığın gözyaşlarının teskini söz konusu olamaz. Bu beyitte yine şairin içinde bulunduğu psikolojik durumlardan dolayı gözyaşının akma miktarının coşkusuna şahit olmaktayız. Çünkü bireyler en sıkıntılı zamanlarında ağlama eyleminde bulunmaktadırlar. Bu onların çaresizliğini dile getiren en mühim olaydır. Dolayısıyla şair, Allah'ın tecellilerinin, aşkı karşısında çaresiz kaldığını dile getirerek, bizzat hakiki sevgiliyi arzulamaktadır.

1.1.2.3. Gözyaşının Akması Karşısında Kişinin Çaresizliği

Kan yaşım etmez vefâ giryân gözüm isrâfına

Bunca kim her dem ciğer kanından imdâd eylerem (G. 200/3)

“Kanlı yaşım, ağlayan gözümün israfına vefa etmez, her an ciğer kanından onun imdadına yetiştiğim halde, yine karşılamıyorum. ”

Âşık, sevgilinin vurdumduymazlığı yüzünden her daim yaralıdır. Bu sebeple yaralı olması onun haddinden fazla kanlı gözyaşı dökmesine sebeptir. Kanlı gözyaşı tabiriyle, çekilen ızdırabın şiddeti gözler önüne serilmiştir. O kadar çok gözyaşı akıtmıştır ki, o gözyaşının karşılığı hiçbir şekilde karşılanamamaktadır. Gözyaşının bu kadar çok akmasına karşı bir şey yapamamaktan kaynaklanan bir acizyet söz konusudur.

1.1.2.4. Gözyaşı ile Rahata Erememede Çaresizlik

Eşk mevcî gezdirir her yan ten-î hâşâkini

Mümkün olmaz eşk tahrîkiyle teskînîm benim (G. 209/4)

“Gözyaşı dalgası, her an bir çöpe benzeyen vücudumu oradan oraya sürüklüyor. Öyle gözyaşını harekete getirerek yani ağlayarak benim sükûna kavuşmam mümkün değildir. ”

Gözyaşı, normalde insanı ferahlatır ama şair için bu imkânsız bir şeydir. Âşık, ızdıraptan dolayı zaten bedenen zayıflamış, nasıl ki deniz, dalgaları üstündeki çöpleri her yere savuruyorsa, şair de bir benzerlik kurarak gözyaşının çokluğunu denize, zayıflayan vücudunu da deniz üstündeki çer çöpe benzeterek ilgi kurmuştur. Sevgilinin âşığa karşı olan vefasızlığı ve ayrılık ızdırabı derecesinin artması âşık da teskini olmayan acılar bırakmıştır. Bu durumdan kurtulması için gözyaşı akıtması onu teskin etmez, bundan dolayı insana bir rahatlama hissi vermeye yarayan gözyaşının bu durum karşısında çaresizliği vardır.

1.1.2.5. Gözyaşının Gönül Ateşini Söndürmedeki Çaresizliği

*Saçma ey göz eşkden gönlümdeki odlare su
Kim bu denlü dutuşan odlare kılmaz çâre su (K. 3/1)*

“Ey göz! Gönülümdeki ateşlere gözyaşımın su saçma. Çünkü bu denli tutuşan ateşlere suyun faydası olmaz.”

Şair, gönlündeki ateş tabiriyle Peygamberimize olan sevgisinin ne kadar fazla olduğunu dile getirmektedir. Suyun, ateşi söndürme özelliğinin olduğunu bilmekteyiz. Gönülündeki aşk ateşinin fazla olması münasabetiyle, suyun bu ateşi söndürmesinin imkânsız olacağını söylemektedir. Bu ateş maddi değil, manevi bir ateştir. Dolayısıyla manevi olan aşk ateşi ancak sevgililer sevgilisi Hz. Muhammed’e kavuşmakla sönebilir. Aslında Kevser şarabından içmekle de bu aşk ateşinin söneceği söz konusudur. Gözyaşının akmasının insanda rahatlama hissi doğuracağını bilmekteyiz. Ama bu denli bir aşkın ızdırabı ve coşkusu o kadar fazla ki gözyaşının akması dahi kişide rahatlama hissi uyandırmamaktadır. Dolayısıyla madde bazında düşündüğümüzde elbette su ateşi söndüren bir maddedir ama maneviyatta böyle bir özelliği olmamakla birlikte aczyetini göstermektedir.

1.1.3. Takdiri Değiştirememede Çaresizlik

*Ey ki ehl-i aşka söylersin melâmet terkin et
Söyle ki mümkün midir tagyîr-i takdîr-i Hüdâ (G. 1/5)*

“Ey aşk ehline melamet yolunu terket diyen, söyle Allah’ın takdirini değiştirmek kabil midir. ”

Allah’ın takdirini değiştirmenin imkânsızlığını anlatan şair, aşk ehli insanların halk tarafından kınandığını ve bu durumun da son bulmayacağını dile getirmektedir. İnsanların aşk yolundaki garip hareketleri ancak Allah’ın takdiriyle gerçekleşir. Kişi kendi iradesiyle bunu gerçekleştiremez. Mutasavvıfların bir kısmı, kendileri için melamet yolunu bir güzergah olarak seçmişlerdir. Halk arasında çok farklı bir yaşamı devam ettiren bu kişiler, halkın kınama sözcüklerine maruz kalırlar. Böylece halk nazarında değil de Hak nazarında itibar kazanacaklarına inanırlar. Bu yolu seçmeleri, Allah’ın takdiri ile ilgili olan bir durumdur. İnsan, cüz’i iradesiyle yazılmış olan takdiri değiştiremez, çaresiz kalır.

1.1.4. Gaflet Karşısında Çaresizlik

*Yâ Rab belâ-yı kayda Fuzûlî esîrdir
Ol bî-dili bu dâm-ı kûdûretten et rehâ (G. 2/7)*

“Ya Rab, Fuzûlî masivaya bağlıdır. Dünyaya bir esir gibi bağlanmıştır. O âşığı gönlünü kaptırıp, gönülsüz kalmış bu bulanıklık tuzağından kurtar. ”

Fuzûlî, dünya sevgisi karşısındaki çaresizliğini dile getirmektedir. Bu beyitte şair, Allah’a niyazda bulunarak, geçici olan bir güzellik karşısında kalbinin esir olmasından kurtulmayı istemektedir. Dünyaya bağlı olanları gönülsüz olarak nitelendirmiştir. Çünkü insanoğlu doğarken Yaradanın aşkını gönlünde bulundurmakla, saf ve halisane bir gönülle doğar. Bulanıklıktan maksat masivadır, gerçek dışındaki her şeydir. Bulanıklıktan kurtuluş da ancak gönülde temiz bir ilahi aşkı bulundurmakla gerçekleşir.

*Devr ser-mest-i şarâb-ı gaflet etmiş âlemi
Bunca ser-mestin temâşâsına bir hüş-yâr yoh (G. 61/4)*

“Devr, âlemi gaflet şarabından sarhoş etmiş. Bu kadar sarhoşu seyredecek bir ayık adam yok. ”

Şair burada dünyadaki insanların gaflet içerisinde olduklarını, her şeyden bi-haber yaşadıklarını dile getirmektedir. Zevk ve sefa içerisinde dünyanın eğlencesine dalan insanların, kendinden geçerek sarhoş misali yaşadıklarını, şu toplum içerisinde bir yol gösterenin çıkıp da bunları doğru istikamete çekmediğini dile getirmektedir. Beyitte acziyet içerisinde insanların dünyaya daldığını, gerçek olan her şeyden yüz çevirdiğini görebilmekteyiz. “*Sarhoş*” sözcüğüyle kişilerin gaflet içerisinde kendilerini kaybetmeleri söz konusudur. Aslında beyitte toplumun genelinde bir acziyetin varlığını görmektedir. Bu kadar olumsuz duruma rağmen, bir yol gösterenin olmaması toplumun gaflet içerisinde sarhoş misali yolunu bulamayacağını dile getirmektedir.

Halkı medhûş eylemiş hâb-ı şeb-i tûl-i emel

Subh tahkiki âlâmâtına bir bîdâr yoh (G. 61/5)

“Tûl-i emel yani çok şeyler istemek gecesinin uykusu insanları dehşete uğratmış. Sabahın alametlerini görüp anlayacak bir uyanık insan yok. ”

Kişiler hayatta baki kalacağını düşünerek çok uzun vadede planlar yaparlar. Ölümü, ahiret hayatını düşünmezler. Şair, bu durumu uzun bir uyku olarak tasvir ediyor. Çünkü insanlar uyku esnasında yaptığı hiçbir şeyin farkında değildir. Böyle olunca bunların yaşamı aslında bir uyku misalidir. Bu uykudan uyanıp da sabahın alametlerini yani hayatın geçiciliğini görseler, kendileri açısından daha fayda sağlayacaktır.

İnsanoğlu dünyanın geçici, ahiretin ebedi olduğunun farkında değildir. Nasıl ki gonca açmadan gönlü dar ise açtığında ferahlar ama daha sonra solup giderse insan da aynen öyledir. Doğar, yaşar ve eceli geldiğinde vefat eder. İşte asıl hayat bu ölümle dünyadan göç etmek ile başlar. Ama insan bunu anlamayacak kadar aciz ve gaflet içerisinde.

1.1.5. Peygamberi Tasvir Edememede Çaresizlik

Nice takrîr edeyim vasfını bir şâhın kim

Ana evsâf ola Yâsin-ü mu'arrif Tâhâ (G. 5/6)

“Ben o büyük insanın vasfını nasıl söyleyebilirim ki, onu Cenâb-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de Yâsin ile en güzel şekilde tavsif ve Tâhâ Sûresiyle de tarif etmiştir. ”

Yüce Allah'ın Yâsin ve Tâhâ sûreleriyle anlattığı, tarif ettiği bir peygamberi anlatmaya benim gücüm yetmez. Onu anlatmaya kelimeler kifayet etmez. O, iki cihan serveri, ins ü cinin peygamberi Hz. Muhammed Mustafa'dır ki, âlem onun yüzü suyu hürmeti için yaratılmıştır. Onun güzelliğinden kamer ikiye bölünürken, Allah on sekiz bin âlemi yaratma sebebi olarak onu göstermiştir. O ümmetinin mahşerdeki sığınağı, Kevser havuzunun sahibi, hâtemü'l enbiyâ olan peygamberdir. O, miraçta peygamberlerin imamı Hz. Muhammed'dir ki onun tarifinin yapılması dahi düşünülemez.

Yâzabilmez leblerin vasfın temâm-ı ömrde

Âb-ı hayvan verse Hızır'a kıl-ü zulmetden devât (G. 44/2)

“Âb-ı Hayat, Hızır'ın kalemine zulmetden mürekkep verse, Hızır bütün ömrü müddetince senin dudaklarının vasfını yazamaz.”

Hızır Hızır âb-ı hayat suyundan içerek ölümsüzlüğü tatmıştır. Karada insanların kıyamete kadar yardımına koşacaktır. Ona ölümsüzlüğü veren âb-ı hayat suyundan mürekkep olsa da onunla Hızır yine de peygamberin o mübarek dudaklarını tarif edemez. Çünkü o dudaklar Allah'tan gelen tüm emirleri insanlara iletmış ve kıyamete kadar insanlar için o nurlu İslam yolunu aydınlatmıştır. O mübarek dudaklardan Kur'an-ı Kerim'in her suresi, ayeti ve harfi dökülmüştür. Hayatımızı kolaylaştırma ve dinimizi yaşama anlamında hadisler vücut bulmuştur. İnsanları tebliğe yine o mübarek dudaklar çağırmıştır. Ondandır ki bu dudakları tarif etmeye kelimeler kifayet etmez, insan iradesi ise çaresiz kalır.

1.1.6. Dert ve Çaresizlik

1.1.6.1. Dert Karşısında Hekimlerin Çaresizliği

Çâk görüp göğsümü kılma ilâcım tabîb

Zâyî' olur merhem bende biter yâre yoh (G. 58/6)

“Göğsümü yarılmış görüp ey hekim tedaviye kalkışma. Merhem zâyî olur. Zirâ bende iyileşecek yara yoktur.”

Klâsik Türk Şiirinde şairler genel anlamda hekimlerin, kendilerini tedavi etmesine karşıdırlar. Çünkü âşıklar hep yaralıdır ve yaralı olmayı arzularlar. Dert ve ızdırap onların yegâne vazgeçilmezleridir. Şair, yine bu beyitte hekimin merhemini boşu boşuna kullanmasını istememektedir. Aslında âşığın kendisini hayata bağlayan, aşk yarasıdır. Aynı şekilde ilahi aşk yolculuğunda o yaranın kendilerine bir dert değil, bir mükâfat olduğunu düşünürler. Zaten âşıkların sahip olduğu aşk yarası maddi bir tedavi ile değil ancak maşuğa ulaşmakla tedavi edilebilir. Dolayısıyla hekimlerin kendilerini tedavi etme hususunda çaresiz kalacağını vurgulayan bir beyittir.

*Ey her maraz ilâcına hükm eyleyen tabîb
Bîmâr-ı derd-i aşk olanın yok mu çâresi (G. 289/2)*

“Ey her hastalığı tedavi edebilen tabib, aşk derdine müptelâ olanın çaresi yok mu?”

Tabip, aşk gibi manevi hastalıkları tedavi edemez, çaresiz kalır. Zaten âşık da bunu kabullenmez. Çünkü bu aşk sayesinde âşıklar fenafillaha ulaşır ve o aşk denizinde yok olurlar. Asıl gayesi fenafillah olan âşıkların, böyle bir hastalığı istememeleri anormal bir durumdur.

*Çekme zahmet çek elin tedbîr-i derdimden tabîb
Kim değil sen bildiğin ben çektiğim bîmârlı (G. 148/5)*

“Ey hekim, zahmet çekip beni tedaviye çalışma. Bu işten elini çek. Benim hastalığım, senin bildiğin hastalık değildir.”

Hekimler manevi hastalıkları tedavide aciz kalırlar. Onlar daha çok beden ile alakalı maddi olan hastalıklara bakarlar. Ama âşıkların hastalığı manevi bir gönül hastalığı olduğu için hekimlerin bu hastalığı tedavi etmesi imkânsızdır, çaresiz kalırlar.

*Muztaribtir çâre-i derdimde veh kim bilmeyip
Bir devâsız derde uğratmış özün miskin tabîb (G. 31/4)*

“Benim derdimin çaresini bulmak için zavallı tabip uğraşüyor, ızdırap çekiyor. Zavallı tabip kendisini devasız bir derde uğratmış.”

Yukarıdaki beyitlerde işlenen konularla aynı özellikler gösteren bir beyittir. Aşk derdine deva bulmak için tabiplerin çaresiz kalacağı vurgulanmaktadır.

1.1.6.2. Hicran Gamı Karşısında Çaresizlik

*Kalmışam gurbette hayran zâr u giryan n'eyleyim
Haste vü rencûr ü bîmâr-u perîşan n'eyleyim (G. 211/1)*

“ Gurbette kalmışım hayran, inlerim, ağlarım; neyleyim
Hastayım, kırıgım, perişandır halim; neyleyim”

“*Gurbet*” kelimesi, dünya isminin yerine kullanılmıştır. İnsan, elest meclisinden ve daha sonra da doğumundan sonra dünyaya geldiği sıra zaten gurbette kendisini hissettiği için o üzüntü ile doğar. Çocukların dünyaya gelirken ağlamasını bu duruma bağlayan rivayetler söz konusudur. Dünyada kişiler, genel anlamda kendilerini mutsuz hissedirler. İnsanın öz vatanından ayrılması gibi. Dünyanın sıkıntıları insanları ziyadesiyle üzüntüye düşürür, bir an önce geldikleri o öz vatanlarına gitmek isterler. Kişi, gurbet hayatı diye tabir edilen şu hayatta, başına gelen olaylar karşısında yeri gelir ağlar, yeri gelir perişan bir duruma düşer. Gurbet aslında sevgiliden uzak kalmaktır. Onun yanbaşıdan uzak kalmaktır. Sevgiliden uzak kalan âşık, ağlar, inler ve bitap düşer. O sevgili ise Yüce Allah’tır.

*Dediler gam giderir bâde çok içdim sensiz
Gam-ı hicrâna müfîd olmadı ol kan olmuş (G. 134/4)*

“Şarap gam giderir dediler. Sensiz çok içtim. Lakin o kan olasıcanın ayrılık gamına hiç faydası olmadı. ”

Şarap içmenin dertleri azaltacağını umma düşüncesiyle çok şarap içtim ama bir faydası olmadı. Çünkü bu dünyadaki güzeller için içilen bir içecektir. Benim sevgilim dünyadaki güzellerin hepsinden münezzehdir. O asıl olan sevgilidir, o bizleri yoktan var eden, bizi yaşatan ve zamanı geldiğinde bizleri tekrar öldüren Allah’tır. Onun için ondan ayrı kalarak, onun yolunu terk edip masivaya uyararak, hiçbir zaman ayrılık gamına maddi olan hiçbir şeyin faydası olmaz, her şey bu uğurda çaresiz kalır.

*Fenâ mülkine çok azm etme ey can çekme zahmet kim
Bu tedbîr ile def’-i derd-i hicrân eylemek olmaz (G. 117/3)*

“Ey gönül, fena mülküne yani ölüme gitmek için çok istekli olma. Zira bu tedbir, tedavi ile ayrılık derdinden kurtulmak olmaz.”

Aşk derdinin ölümle son bulacağı düşünülmemelidir. Çünkü âşıklar ölse dahi yine de aşk ızdırabı devam edecektir. Onun için ölüm, aşk derdine derman olmasından ziyade çaresiz kalır.

Cânımın cism ile zevk-ı ittisâli kalmadı

Âh kim sensiz dirilmek ihtimâli kalmadı (G. 280/1)

“Canım, cism ile birleşmekten bir zevk duymuyor. Ah ki sensiz yaşamamın ihtimali kalmadı.”

Dünyada zevk veren hiçbir şeyin anlamının olmadığını bizatihi söylüyor. Önemli olan hakiki sevgiliye ulaşmak yani fenafillaha ermektir. İnsanoğlu için yaratılan ve dünyada var olan hiçbir şey şairin kendisine mutluluk vermemektedir. Âşıklara göre, kendisinin yarattığı nimetler bu kadar güzel olan Yaradanın, kendisinin ne kadar güzel olduğunu tasavvur etmek bile imkânsızdır. Dolayısıyla asıl gaye hakiki olan güzelin yolundan gitmek, kemale ermek ve Yaradana vasıl olabilmektedir.

Çıkdı feleğe âh u figânım sensiz

Çoh derde mukayyed oldu cânım sensiz

Ayrıralı çerh sen habîbi menden

Bî-tâkat u bî-tab u tüvânım sensiz (R. 36)

“ Çıktı feleğe ahım, feryadım sensiz

Çok derde bağlandı canım sensiz

Ayrıralı sen sevgilimi felek benden

Takatsizim, bitkinim, halsizim sensiz”

Şair, sevgiliden ayrı kaldıktan sonra nasıl bir hâlet-i rûhiye içerisinde olduğunu, nasıl çaresiz kaldığını izah etmektedir. Sevgilinin muhabbetinden ayrı kalmak, âşığa işkencedir. Yaralı olan gönlünden yakıcı ahlara çıkar. Sevgiliden ayrı kalmak, dert girdabına âşığı düşürür, kişiyi bir şey yapamama durumuna getirir.

1.1.6.3. Feleğin Dert Karşısında Çaresizliği

Olmuşam derde giriftâr ü gamından ağlaram

Çünkü etmez bu felek derdîme derman n'eyleyim (G. 211/2)

“Derde yakalanmışım, gamından ağlarım, felek halen derdime derman eylemez.”

Tasavvuf edebiyatında ilahi aşka yol alırken bunun ilk merhalesinin beşeri bir aşktan geçtiğini biliyoruz. İnsan en şerefli olan varlıktır. Yaradan kendi ruhundan üfleyerek insanı yaratmıştır. Bu sebeple Allah’tan bir parça taşıyan insanoğlunu safiyane bir duygu ile sevmek, yaradanı sevmek gibidir. Sevgili naz makamında olduğu için âşığın haline merhamet etmez. Çünkü sevgilinin naz makamında olması olumsuz bir tavır gibi görülüyor olsa da aslında âşığın kemale ermesi için bir imtihandır. İşte bu tür hastalıkların, dertlerin dermanı yoktur. Derman bile aciz kalır.

1.1.6.4. Dert Karşısında Aşığın Çaresizliği

Çıkdı can kimseye izhâr edebilmen derdim

N’ideyim âh bu derdin ne ola dermânı (G. 267/5)

“Canım çıktı. Hala derdimi kimseye açıklayamıyorum. Bilmem ki ne yapayım, bu derdin dermanı nedir. ”

Âşık, derdini açıklayamamaktan değil, derdini anlayabilecek birinin olmamasından muzdariptir. Çünkü aşk hastalığı manevi bir hastalık olduğu için bunu anlamak zor bir iştir. Bu Allah ile kul arasında cereyan eden bir durumdur. Onun için bu durumu anlamak ve idrak etmek karşısında kullar aciz kalırlar.

Kime izhâr eyleyim bilmen bu pinhan derdi kim

Var yüz bin derd-i pinhan kudret-i izhâr yoh (G. 61/3)

“Bu gizli derdi kime açıklayayım bilmem. Yüz bin gizli dert var ama onu açıklamaya kuvvet yok”

Gizli dertten maksat aşk yarasıdır. Aşk yarası, âşığın çok arzuladığı bir durum olmasına karşılık, bir o kadar da âşığın her türlü sıkıntı içerisinde kıvranmasına neden olan bir durumdur. Âşık, geceleri uyuyamaz, yemeden içmeden kesilir, varlığını

sevgilinin uğrunda harcar ve bu durum bir ömür boyu sürüp gider. Anlattığımız durum, hakiki âşıklar için geçerli bir durumdur. Gizli dert, aşk sırrının âşıklarda her daim saklı kalmasıdır. Onlar sırrı gönülde saklamayı bir emir olarak bilir ve ona göre hareket ederler. Bu sırrın ifşası bazen âşıkların canına dahi mal olabilir. Hallac-ı Mansur'un ölümü buna örnektir. “*Ene'l Hak*” diyerek aşk sırrını ifşa ettiği için canından olmuştur. Gizli dertten dolayı Mecnun çöllere düştü, Ferhat dağları deldi, şimşekler gökyüzünde var oldu, ağaçlar suskunluğa büründü, denizler dalga sesleriyle bu gizli dertlerini haykırdı durdu. İşte bu gizli dert ilahi aşkın ta kendisidir. Şairin bu derdi açıklayacağı gücü ve kudreti kendinde bulamaması çaresizliğinin ve içinde bulunduğu bunalımın göstergesidir. Bu aşkı söyleyerek millet nezdinde kınanmaktan da çekiniyor izlenimi söz konusudur. Kişi ancak ölümüne bir aşk sayesinde, var olan gücünü yitirir ve her şeyden kendisini soyutlar. Netice itibarıyla bu sırrın ifşası, âşık için en zor söylemdir.

İstedim ol mâha arz-ı hâl edem hasret bana

Eyle gâlib oldu kim bir söz mecâli kalmadı (G. 280/3)

“ O ay yüzlü güzele halimi arzetmek istedim. Hayret, beni o hale getirdi ki bir söz söylemeye kudretim kalmadı. ”

Beşeri olan bir sevgiliden bahseden beyitte, Allah'ın tecelli vaziyetini görmek de mümkündür. Hakiki olan güzelin, güzelliğinden bir parça kendi bünyesinde bulunduran güzelin karşısında bir söz söyleme kudretini bile kendimde göremedim, aciz kaldım. Şair bu beyitle aslında bize mutlak güzelin güzelliğinin hayal edilemeyeceğini ispatlamaya çalışmıştır. Kişiler, çok sevdikleri bir durum karşısında veya en mutlu oldukları bir zaman diliminde konuşamaz hale gelirler. Çünkü kelimeler kifayet etmez, aşk sözcükleri anlamını yitirir, kişilerin suskunluğu o anda aslında her şeyi anlatır bir vaziyette olur. Bu sevgilinin güzelliği karşısındaki hayranlık sonucu oluşan bir durumdur. Âşığın da çaresizliğini anlatan vaziyettir.

Fuzûlî'nin dehânın hayreti bir derde salmış kim

Ne pinhân etmeği mümkündür ol derdin ne izhârı (G. 296/7)

“Ağzının karşısında duyduğu hayret Fuzûlî'yi öyle bir derde salmıştır ki bu derdi ne gizlemek mümkündür ne de açıklamak. ”

Ağız, bakıp da bir şeyi görememe, kavrayamama sonucu hayrete düşerek, çaresiz kalmak diye tasvir edilmelidir. Yokluk anlamında kullanılmıştır. Kişi Yaradanın yarattıkları karşısında bazen hayrete düşer. O güzellikler insanı cezbeder. Nitekim bireyler, bu kadar güzeli yaradanın ne kadar güzel olduğunu düşünür. İşte bu durum karşısında kişiler düşünürken, sahip oldukları cüz'i iradeleriyle var olan her şey karşısında şaşkınlığını gizleyemez bir hâl alırlar. Allah'ın yaratmış olduğu bu nimetler karşısında şaşmamak elde değildir. Çünkü âlemde öyle bir düzen söz konusudur ki bunu anlamak insanoğlunun sahip olduğu akıl ile bu düzeni kavramanın imkânsız olduğunu söylemek gerekir. Gece var ki gündüzün kıymetini, kış var ki yazın kıymetini, ölüm var ki yaşamın kıymetini, kötülük var ki iyiliğin kıymetini bilmekteyiz. Hayatın bizzat kendisi zıtlıklar üzerine kurulmuş olmasına rağmen bu zıtlıklar ile müthiş bir ölçünün varlığını söylememiz gerekmektedir.

*Sine-çâk ü dîde nem-nâk ü beden efgârdır
Can hazin hâtır gamin şeydâ gönül bîmârdır
Ben bu gam içre ki def'in eylemek nâ çârdır
Maslahat sordum dediler maslahat ızhârdır (Trc. / 2)*

“ Göğsüm yarık, gözüm yaşlı, beden yaralıdır
Can hüznü, hatırım gamlı, âşık gönül hastadır
Bu gam içinde onu uzaklaştırmam çaresizdir
Ne olacağını sordum; dediler: Olacağı bellidir”

Divan şiirindeki klasik aşk terimlerini de terciibent örneğinde görmek mümkündür. Âşığın sevgili karşısında daima gönlü yaralıdır, gözleri yaşlıdır ve bedeni ise hastadır. Bu durum âşık için olağan bir durumdur. Zaten âşığın arzuladığı da budur. Âşık bu cefa ile ancak kemale ulaşabilir. İlahi aşkın tadına varmak için ve en sonunda mutlak güzelin güzelliği ile mest olmak için elbet meşakkat çekilmelidir. Zaten azabın kökeni bile lezzetten gelirken, bu tür durumlar âşık için olması gereken sıradan şeylerdir. Âşık hiçbir zaman Yaradandan ayrı kalamaz, bütün hâl ve hareketleri hep ona ulaşabilmek içindir. Netice itibariyle bu aşk serüvenin sonunda âşık için ana gaye elbette fenafillaha ulaşp, o denizde gark olmaktır. Dolayısıyla ana hedef edindiği bir şeyi âşığın kendisinden uzaklaştırması, kendisi için mümkün olmayacak bir durumdur.

Aynı zamanda sevgiliyi kendisinden uzaklaştırmak için de ne yaparsa yapsın, çaresiz kalacağını bilmektedir.

Bana ben olduğum menzilde râhat meyl edip gelmez

Düşüp zahmetlere nâ-çâr ben oldum teleb-kârı (K. 18/8)

“Benim olduğum yerlerde rahatlık olmaz, arzu ettiğim şeyler için çaresizce zahmetlere düştüm.”

Şairin kendisinin bulunduğu yerlerde rahatlığın olmaması yaşadığı coğrafya açısından ele alınabilir. Çünkü Irak toprakları başta Peygamber torunlarının kanlarının döküldüğü bir yer olması, başka savaflara da sahne olmuş bir yer olmasından dolayı bu topraklarda bir rahatlığın olmasının imkânsızlığını dile getirmektedir. Başka bir husus, zaten Fuzûlî’nin kendisinin zamana ve devrinin bihaber yaşantısına kırgınlığı sonucu kimliğindeki küskünlük ve şikâyet mahiyetindeki bir yaşamı tercih etmesi de onun bulunduğu yerlerde sıkıntının olacağını söylemesiyle eş değerdir. Şairin arzu ettiği şeyler maddi ve manevi olabilir ama şu bir gerçek ki kendi tabiriyle bunlara ulaşmak için elinde olmayarak aciz bir şekilde zahmetlere girişmiştir.

1.1.6.5. Aşk Derdi Karşısında Çaresizlik

Ne müşkil derd olursa bulunur âlemde bir dermânı

Ne müşkil derd imiş aşkın ki dermân eylemek olmaz (G. 117/2)

“ Her şekil derdin âlemde dermanı bulunur. Aşkın ne müşkil dert imiş ki, onun dermanı yoktur.”

Âlemde her türlü derdin bir şekilde dermanı mevcuttur. Dertlerin, dermanını bulmak da marifet işidir. Aciz insanlar, bazı musibetlerin altında ezilirler. Hâlbuki insanoğlunun başına gelen her türlü derdin gayesi, kişiyi bir imtihana tabi tutmaktır. Önemli olan bu dertlere rıza gösterip, insan-ı kâmil mertebesine ulaşmaktır. Allah’a âşık olup, dünyanın geçici nimetlerinden zevk almak, insan için imkânsız bir şey olsa gerek. İnsanlar bu aşkın karşısında aciz kalır, takatten kesilirler. Onun dermanı ancak Hak yol üzere bir yaşam sürüp, ölünce Allah’a vâsıl olmaktır. Yoksa tüm hekimler bir araya gelseler, yine de bu aşk derdine bir çare bulamazlar.

*Dehenin derdime dermân dediler cânânın
Bildiler derdimi yoktur dediler dermânın (G. 166/1)*

“Cananın ağzını derdime derman dediler. Derdimi anlayınca dermanın yoktur dediler.”

Ağız yokluk anlamında kullanılmıştır. Dünyadaki her şeyden vazgeçerek, kulun Allah karşısında eriyip bitmesi, yok olması anlamına gelir. Gönül derdini anlamak karşısında kişiler, çaresiz kalırlar. İlâhi aşk yolunda her şey kul ve Yaratıcı arasında olduğu için hiçbir kimsenin konuşması ve fikir yürütmesi düşünülemez.

*Dost bî- pervâ felek bî-rahm devran bî-sükun
Derd çok hem-derd yok düşmen kavî tâli’zebûn (G. 219/1)*

“Dost alakasız, kayıtsız; felek merhametsiz; dünya, durmadan dönüyor. Dert çok, dert ortağı yok; düşman kuvvetli tâli’ ise yenilmiş, zayıf.”

Zaman hızlı bir şekilde ilerlerken, hiç kimse derdime derman olmamaktadır. Dostların vefasızlığı, dünyanın merhametsizliği, dertlerin çokluğu, rakiplerin güçlü oluşu âşığı fazlasıyla bitap düşürmüştür. Âşık, kendisini bu kadar çok olumsuz durumlarla bağdaştırarak nasıl bir kulvarda mücadele ettiğini ve aşk yolunun kolay olmadığını gözler önüne sermek istemektedir.

1.1.6.6. Sevgilinin Adaletsizliği Karşısında Kirâmen Kâtibin’in Çaresizliği

*Şerha bir gün kıldığın bi-dâdı etmez haşre dek
Ol melek kim yazmak ister nâme-î a’ mâlini (G. 276/3)*

“Âşıklara bir günde ettiğin cevır ve cefa o kadar çoktur ki, a’mâl defterini yazmak isteyen melek “Kirâmen Kâtibin” bunu mahşere kadar yazsa yine şerh ve izah edemez.”

Kirâmen Kâtibin melekleri yani yazıcı melekler, insanların gün içerisinde yapmış olduğu iyilik ve kötülükleri hemen not alan meleklerdir. Sevgilinin kendisi naz makamı iken, âşık ise sevgiliye ulaşmak isteyen bir köle hüviyetindedir. Sevgili âşığa

türlü cefa ve eziyetler çıkarır. O kadar çok aşığa eziyet eder ki yazıcı melekler bile bunu yazarken artık aciz kalırlar. Aslında beyitte mübalağa sanatına başvuran şair, meleklerin acizliğinden ziyade, bu yolu tercih ederek sevgilinin aşığa göstermiş olduğu eziyetlerin çokluğunu vurgulamak istemiştir.

1.1.7. Felek, Baht Karşısında Çaresizlik

.....
Ben kimem bir bî kes ü bî-çâre vü bî-hân ü man
Tâlim âşüfte ikbâlim nigûn bahtım yaman (Trc. /2)

“ Ben kimim? Bir kimsesiz, biçare, evsiz barksız
 Talihim karışık; ikbalim baş aşağı, bahtım kötü”

Şair ben kimim sorusunu sorarak, söylemek ve ispatlamak istediği şeyin etkisini arttırmak istemektedir. Âşık, aslında kimliğini bulamayan, bunalım takılan, derviş misali bir yaşam süren kişidir. Böyle olunca âşığın kendisi topluma yabancı olurken, toplum da aynı şekilde âşığı kınama yolunu seçer. Âşık, bahtının kötü olmasını dile getirirken sevgilinin kendisine merhamet etmesini talep etmektedir. Evsiz ve barksız tabiri de onlar için biçilmiş kaftandır. Âşığa mekân sorulmaz, onlar abdâl misali gece ve gündüzü farklı yerlerde geçiren kimselerdir.

Değer her dem vefâsız çerh yâyından bana bin ok
Kime şerh eyleyim kim mihnet ü endûh u derdim çok
Sana kaldı mürüvvet senden özge hiç kimsem yok
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletli sultânım (Murabba3/3)
 “ Saplanır her an vefasız felek yayından bana bin ok
 Kime anlatayım? Sıkıntım, kederim, derdim çok
 Sana kaldı mürüvvet, senden başka hiç kimsem yok
 Gözüm, canım efendim, sevdiğim devletli sultanım”

Şair, yine kimsesizliğinden ve feleğin cevrenden bahsetmektedir. Kul için zaten dünyanın kendisi bir gurbettir. Dolayısıyla bu hayatta insanlar hep yalnızdır, gerçek

manada onu anlayan ve dertlerine derman olan kimse yoktur. Âşıklar bu durumdan muzdarip oldukları için, hakiki olan dostu, yaradanı hep arzulamaktadırlar. Âşık murabba örneğinde kime gideyim, ne yapayım derken çaresizliğini dile getirmektedir.

Devr cevrenden ten ü cânımda râhat kalmadı

Sûret-i hâlimde âsâr-ı feragat kalmadı

Mihnet ü gam çekmeğe bin bâ'd tâkat kalmadı

Rahm kıl devletli sultânım mürüvvet çağıdır (Murabba1/2)

“Feleğin cevrenden bedenimde, canımda rahat kalmadı

Halime bakarsam, feragat izleri kalmadı

Sıkıntı, gam çekmeye bundan böyle güç kalmadı

Acı devletli sultanım, mürüvvet çağıdır”

Bir üstteki murabba örneği ile aynı vaziyeti anlatan bir örnektir. Artık sıkıntılara göğüs geremeyeceğini ve takatinin kalmadığını söylerken Yaradandan bir yardım beklemektedir.

Rişte-i cân eylerim peyvend târ-ı zülfüne

Âh kim çekmekte imdâd eylemez baht-ı nigûn (G. 223/6)

“İp gibi zayıf olan canımı saçının teline bağladım. Ne yazık ki aciz, yenilmiş tâli'im onu kendime çekmekte bana yardım etmiyor.”

Aşığın canı, sevgilinin naz ve aşkı sebebiyle günden güne erimiştir. Bundan ötürü ip gibi zayıf beden tabiri kullanılmıştır. Âşık her zaman sevgilinin tuzağına düşer. Tuzaklardan kurtulması ise imkânsızdır. Çaresiz olan aşığa yardım eden bir kimse olmadığı gibi, bahtı da bu konuda çaresiz kalmıştır. Âşık netice itibariyle sevgilinin tutsağından bir türlü kurtulamamaktadır.

*İsteyip bir çâre yok yeldim yögürdüm her yana
 Rahm edip bir kimse imdâd etmedi mutlak bana
 Çâresiz kaldım mürüvvet isteyip geldim sana
 Rahm kıl devletli sultânım mürüvvet çağıdır (Murabba 1/5)*

“Bir çare aradım, çok koştum koşturdum her yana
 Acıyıp da bir kimse yardım etmedi mutlak bana
 Çaresiz kaldım, mürüvvet istemek için geldim sana
 Acı devletli sultanım, mürüvvet çağıdır”

Şairin kendisinin Yaradandan kendisine rahmet etmesini bekleyen bir murabba örneğidir. Gurbetin kendisi olan şu dünyada, kendi yaralı gönlüne bir derman bulamaması ve gerçek manada bir dostun olmamasından şikâyetçi olduktan sonra, çaresizliğini anlatan şair, Yaradandan bizzat yardım istemektedir.

1.1.8. Sevgilinin Güzelliği Karşısında Çaresizlik

*Bend ü zindân-ı gam u mihnetden olmuşdum halâs
 Âh kim düşdüm yine zülf-ü zenâh-dânın görüb (G. 35/6)*

“Gam bağından ve mihnet zindanından kurtulmuştum. Ne yazık ki senin zülfünü ve çene çukurunu görüp yine o dertlere düştüm.”

Gam ve kederden kurtulmuştum ki tekrar gam ve keder içerisine düştüm. Divan şiirinde zülf kesrettir. Böyle olunca Allah’ın yaratmış olduğu muhteşem güzellikleri görüp, tekrar tasavvur etmek ve onları anlamak âşığı çene çukuru gibi bir zindana düşürmüş ve o güzellikler karşısında işin içinden çıkılmaz bir hâl mevcut olmuştur. Şair aslında gam ve mihnet zindanından kurtulmakla, masivaya dair her şeyden uzak kaldığını söylemek için bu tabiri kullanmıştır. Divan şiirinde zülf kesreti temsil ettiğine göre, âşık için zülf vahdetten gayrı her şeydir. Bu durum da onun vahdete ulaşmasını engelleyen bir vaziyettir. Bu noktada tekrar dert girdabına düşmesinin sebebi de budur.

*Kâm mümkindir uzun ömr ile zülfünden velî
 Bulmak olmaz devr-î ruhsârında hattından emân (G. 224/4)*

“Uzun ömür ile zülfünden murad almak mümkündür. Lakin yanağının etrafındaki ayva tüylerinden kurtulmak imkânsızdır. ”

Divan şiirinde sevgilinin zülfü siyah ve daima uzundur. Kişi, uzun bir yaşam sürerek, sevgilinin zülfünden yani kesretinden murad alabilir. Uzun ömür âşığı hakiki sevgiliden ayrı tuttuğu için, âşıklar nazarında olumsuz bir durum gibi görünmektedir. Çünkü onlar bir an önce Allah’ı düşünüp, ona vasıl olmayı gaye edinmişlerdir. Âşıklar, Allah’ın tecellileri ile murad alabilir ama vahdetten de kurtulamaz. Yanak vahdeti sembolize ettiği için, şair burada âşığın asıl gayesinin vahdetin kendisi olduğunu dile getirmektedir.

*Öyle inceldim hayâl-i târ-ı zülfünden onun
Ey Fuzûlî her gören bir mû hayâl eyler beni (G. 305/5)*

“Ey Fuzûlî! Onun zülûf tellerinin hayaliyle öyle zayıfladım ki, her gören bir saç teli sanır beni”

Şair, sevgilinin saçının güzelliği karşısında o kadar çok zayıflamıştır ki saç telini andırır şekle girmiştir. Şair, sevgilinin saçlarının güzelliği karşısında çaresizliğe düşerek, sevgiliye kavuşamama ızdırabıyla saç teli gibi zayıflamış, kötü bir hale gelmiştir.

*Zülf ü ruhsârı hayâliyle nedir hâlin demen
Eyleyim kim gice-vü gündüz berâberdir bana (G. 21/2)*

“Zülfünün ve yüzünün hayali ile hâlin nedir, diye sormayın. O hâldeyim ki gece ile gündüzü birbirinden ayırt edemiyorum. ”

Kişinin gece ile gündüzü ayırt edemeyecek bir duruma gelmesi gerçekten kötü bir durumdur. Zülf yine kesret, yüz ise vahdettir. Âşıklar sevgilinin hayali ve aşkı yüzünden uykusundan olur, ne yaptığını bilemez bir hale gelir. Âşık yaradanın yarattıklarını ve sadece kendisini düşünerek güzellikler içerisinde yok olup gitmiştir. Aşık olmak eziyet görmektir, huzurlu olan birinin aşkından söz etmek yanlıştır. Âşıkların huzur ve mutluluğu sevgiliye kavuşmakla gerçekleşebilir.

1.1.9. Ölüm Karşısında Çaresizlik

*Bekâsı mümkün olmaz olsa ger divâr-ı ömründe
Meh ü hurşîdden hışt-ı binâ eflâkden dâşı (G. 275/5)*

“Ömrünün duvarında ay ve güneşten tuğla, feleklerden çini olsa yine ömür duvarının bekası mümkün değildir. ”

Ömrün bir sonunun olduğunu, bir gün felek, ay ve güneşin yok olacağını dile getiren bir beyittir. Ondan şair bekâyı daima diri olanı istiyor. Çünkü fani olana meyletmek, akıllı olan insanların bir gayesi olamaz. Önemli olan hakiki sevgilidir, gaye bu olmalıdır. Ölüm karşısında elden bir şey gelmemeye işaret söz konusudur.

1.1.10. Kul Olamamada Çaresizlik

*Yok bende bir amel sana şâyeste âh eğer
A'mâlîme göre vere adlin cezâ bana (G. 3/4)*

“Ben sana lâıyıkıyla ibadet etmedim. Eğer benim ibadetlerime göre adaletin beni cezalandırırsa eyvah, mahvoldum. ”

Şairin burada acziyet içerisinde kendisini eleştirmesi söz konusudur. Biz kullar elest meclisinde Allah’ın “*Elestü bi Rabbiküm*” sorusuna cevaben hepimiz “*Kâlû Belâ*” diyerek “*evet dediler*” cevabıyla, aslında yaratılış gayesinin ve bu imtihanın ilk adımını attık. Şaire göre bu sözün arkasında ne kadar durduk, bizlere verilen nimetlere karşı ne yaptık. Şair burada kendisini hesaba çekerek, Allah’ın eğer affı olmazsa kurtuluşun zor olduğunu dile getirmektedir. Burada şairin, Allah’ın af ve mağfiret kapısına çaresiz bir hâl ile geldiği vurgulanmaktadır.

*İsteyip bir çâre yok yeldim yögürdüm her yana
Rahm edip bir kimse imdâd etmedi mutlak bana
Çâresiz kaldım mürüvvet isteyip geldim sana
Rahm kıl devletli sultânım mürüvvet çâğdır (Murabba1/5)*

“Bir çare aradım, çok koştum koşturdum her yana
 Acıyıp da bir kimse yardım etmedi mutlak bana
 Çaresiz kaldım, mürüvvet istemek için geldim sana
 Acı devletli sultanım, mürüvvet çağıdır”

Şairin kendisinin Yaradandan kendisine rahmet etmesini bekleyen bir murabba örneğidir. Gurbetin kendisi olan şu dünyada, kendi yaralı gönlüne bir derman bulamaması ve gerçek manada bir dostun olmamasından şikâyetçi olduktan sonra, çaresizliğini anlatan şair, bizzat Yüce Hâk’tan yardım istemektedir.

*Ben kimim bir fakir ü bî-ser ü pâ
 Kem-terin bende vü kemîne gedâ (K. 21/1)*

“ Ben kimim? Ben fakir ve sefil, perişanım. Acız, hâkir bir köle, hâkir ve çaresiz bir dilenciyim. ”

*Lîk bir bende-i hakîrim ben
 Amelim ehl-i hayra hayr du’a (K. 21/38)*

“ Ben ancak hâkir bir köleyim, ibadetim hayır ehline faydalı bir duadır. ”

İki beytin anlamı birbiriyle örtüştüğünden her ikisini de bir arada almaya karar verdik. Şair, kendisini çaresiz, sefil ve hâkir biri olarak görmektedir. Bu durum zaten Fuzûlî’nin şiirlerinde kendisini tasvir ederken kullandığı en önemli vasıflardan biridir. İnsanoğlu zaten özü itibarıyla sahip olduğu cüz’i iradesiyle Yaradanın Külli iradesi karşısında çaresiz kalan bir varlıktır. Şair, kendi ibadetlerinin de kendisine türlü nimetler veren Yaradanın karşısında bir kıymetinin olmadığını dile getirerek, sadece hayır ehli olan kimseler için duada bulunduğunu söylemektedir. Şair, her iki beyitte kendisini tanımlarken, her insanın da aynen böyle vasıflara sahip olduğunu dile getirmektedir.

*Devrân cevâb verdi bu nâ-tüvâna kim
 Ey haste bu musîbete sabr eylegil şî’ar (K. 37/36)*

“ Ey hasta! Bu musibetlere sabırlı ol ve sana işaret olsun diyerek zaman, ben gibi bir çaresize cevap verdi. ”

“*Hasta*” tabiriyle ifade edilen durum maddi değil manevi bir hastalıktır. Kişi kendi başına gelen her türlü musibete rıza göstermelidir. Bu zaten âşık için en büyük imtihandır. Allah, kulunu daima başına gelen iyi kötü, mutlu mutsuz her şey ile sınamaya tabi tutar. Her cefanın sonunun sefa ve sabrın sonunun selamet olduğunu bilerek, hayatımızı yaşamak zorundayız. Şair, bu durumu da daha somut bir hale getirmek için devrin veya zamanın kendisi gibi her konuda aciz olan birine bile cevap verdiğini, yani hayatta istediği birtakım şeylerin gerçekleştiğini söyleyerek, manevi hasta olanların bundan kendilerine bir ders çıkarmaları gerektiğini vurgulamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. FUZÛLÎ'NİN TÜRKÇE DİVANINDA İNKİSAR

2.1. İnkisar

Kelime anlamı olarak kırılma, gücenme, gönlü kırılma, ilenme vs. gibi anlamlara gelir. Kelime anlamlarından yola çıkarak kısa bir tanım yapacak olursak; Bir olay, durum, hâl ve hareket karşısında kişinin kırılması, gücenmesi, üzülmeye anlamına gelir.

Toplumsal bir varlık olan insan, zaman zaman karşılaştığı durumlar karşısında inkisara düşer ve bir hayli de bu durumdan etkilenir. Karşılıklı ikili ilişkilerde olduğu gibi, toplumu ilgilendiren bir olay esnasında da inkisara düşme söz konusudur. Aslında kişilik yani karakter ile inkisarın bağlantılı olduğunu da düşünmek gerekmektedir.

Kişilik, bir kişinin bütün özelliklerini yansıtan bir kavramdır. Ancak bazı özellikler vardır ki kimi insanlarda bu özellikler birbirine benzer, kimi özellikler de yalnızca ilgili ferde ait bir durumdur. Psikolojik olarak kişilik söz konusu olduğu zaman, bir ferdin bütün özellikleri anlatılmak istenir. Fakat davranışsal açıdan esas olarak kişilik, belirli bir ferdin zihinsel, bedensel ve ruhsal özelliklerinde görülen farklılıklardır. Daha doğrusu, davranış bilimleri açısından kişilik, kişinin zihinsel, bedensel ve ruhsal farklılıklarının kendi davranış biçimlerine ve yaşama tarzına yansımalarıdır. İnsanlar arası birtakım benzerlikler olsa bile, kişilik kavramı, insanlar arası farklılıklar üzerine kurulmuş bir olgudur. Buna göre kişilik farklılığından söz etmek, temelde insanların taşıdığı özelliklerin farklılığından söz etmektir. Bu durumda yeryüzünde hiçbir insan zihinsel, bedensel ve ruhsal bakımdan birbirinin aynısı değildir. Ne kadar insan yaşamışsa, o kadar da ayrı kişilik var demektir. (EROĞLU, 2000: 139)

Yaşadığımız toplumun bünyesinde farklı karakterde olan birçok kişinin varlığını görebilmekteyiz. Evde, iş yerinde, çarşıda, okulda vs. yerlerde farklı düşünen, olaylara bakış açısı değişken olan, duygularının yoğunluğu az veya çok olan, farklı duygulara sahip olan kişilerin varlığına şahit olmaktayız. Bazı olaylar karşısında üzüntü, kırgınlık, karamsarlık, nevrotik şeklinde davranan kimseler var olduğu gibi, aynı şekilde aynı olay karşısında umursamaz bir tavır ile davranan kimselerin varlığı da muhtemeldir. Dolayısıyla hiçbir insan beden ve zihinsel bakımından biribirinin aynısı değildir. İnsanlar farklı düşünerek, farklı bir bilinç yapısına sahip olarak bilinmektedir.

Duyu organlarından gelen verilerin his, akıl, duygu ve sezgiler vasıtasıyla bilinci oluşturduğunu gördük. Fakat bilinç, hem bireyler arasında hem de aynı birey için zaman içinde sabit bir yapıda değildir. Zaman, mekân ve içinde bulunduğu duruma göre sürekli değişkenlik gösterir. Dış dünyadan gelen veriler, bilince duyu organları vasıtasıyla ulaşsa da bu organların yapısal yetersizliği dolayısıyla “*gerçek dünya*” çok kısıtlı bir tarzda algılanır. (MERTER, 2014: 36)

Bilinç düzeyinde çeşitli içsel ve dışsal tesirler altında oluşan bazı değişiklikler, bilinçdışını hareketlendirebilir ve bilinçdışı aktivitesi belirgin bir şekilde artar. Sanki atılan bir taş, havuz dibinde biriken çamur tabakasına düşmüş ve “*su*” (bilinç) bulanmıştır. Bu sürecin en sık görülen tezahürü, hepimizin her gün defalarca yaşayabileceği “*heyecandır.*”

Heyecan, bilinçli zihinsel aktivite düzeyinde bir eşik alçalması yapar ve kişi bilinçdışına daha duyarlı hale gelir. Yani bilinç ile bilinçdışı arasındaki görünmez sınır, daha geçirgen hale gelmiş ve hemen yanı başımızdaki diğer boyutla temas artmıştır. Peki, bizi neler heyecanlandırabilir? C. G. Jung’a göre; zihin seviyesindeki düşüş, fiziki ve akli yorgunluklar, hastalıklar, duygusal çalkalanmalar ve şoklar sonucunda belirginleşebilir. Özellikle bu son zikredilen tesir, öz güvendeki azalma, girişim ruhunu azaltır, benmerkezciliği artırır ve aklın ufkunu daraltır. (MERTER, 2014: 47, 48)

Bireyler, hastalıklar ve zihinsel yorgunluklar sonucunda farkında olmadan olumsuz davranışlar içerisine girebilir. Kişinin kendi bünyesinde ve zihninde olumsuz duygular barındırması onun sağlıklı düşünmesi için en büyük engeldir. Dolayısıyla bu olumsuz düşünceler, hem kendi yaşamına hem de içerisinde yaşadığı toplumun yaşantısına olumsuz etkiler bırakmaktadır. Bireylerin var olandan yani asıl olandan farklı görünmesine sebep teşkil etmektedir.

Bilinç dediğimiz kavram, bireyler arasında farklılık göstermektedir. Çünkü bireylerin bir olay karşısındaki tavrı, düşüncesi ve hisleri değişkenlik göstermektedir. Bireyi etkileyen bir durum karşısında bireyler, farklı tepkiler ortaya koyarlar. Kişileri kızgınlık hâli içerisine düşüren olaylar karşısında elbette kişiler, çeşitli tepkiler ortaya koyarlar. Aynı şekilde kişilerin mutlu olmasını sağlayan olaylar karşısında ise bireyler, sevinçli olduklarına dair birtakım tepkiler vermektedirler. Dolayısıyla bilinç sabit yapıda olan bir kavram değildir. Kişinin algısına göre, zamana ve mekâna göre değişkenlik gösteren bir kavramdır. Bu nedenle kişiliğin, kişiden kişiye farklılık göstermesi inkisara dair özelliklerin de farklılaşmasını sağlar. Bazı kimseler üzücü bir

olay karşısında kendisini yalnızlığa bırakırken, bazı kimseler bu tür durumda gayet soğukkanlı bir tavırla olay karşısında duygu tarafını belirtir. Kişiler birçok kez bazı durumlar karşısında kaygı duyarken, bazı kimseler ise gayet olgun bir şekilde bu tür olaylar karşısında tavrını belirtir. Bazı kimselerin yapmış olduğu şakalardan bazı kimseler etkilenip bu durumu küsme derecesine kadar götürürken, bazı kimseler ise hiçbir şey olmamış gibi davranmaktadır. Kişiliğin, olumsuz bir yönü de kaygıdır.

Kaygılı insanların olaylara bakış biçimi oldukça karamsardır. Günlük olağan sorunları bile dünyanın sonu gelmişçesine yaşarlar. Kendilerine ilişkin olaylarda olduğu gibi, diğer insanların yaşantılarına ilişkin beklentileri de daima olumsuzdur. Ürettikleri “felaket senaryoları” ile çevrelerindeki insanları da bunaltırlar. Çünkü kaygı bulaşıcı bir duygudur ve kaygılı insan çoğu kez çevresindeki kişileri de kendi sistemine sokmayı başarır. Ancak bu arada ilginç bir çelişki de yaşanır. Kaygılı insan, kaygılarına katılmayan kişilere bir yandan kızgınlık yaşar ve onları kendisini ciddiye almamakla suçlarken, öte yandan kendisiyle birlikte sürüklenmedikleri için onlara saygı ve güven duyar. (GEÇTAN, 2002: 85)

Aile problemleri ve toplumsal sorunlar da kaygı, gerginlik ve çatışmaların önemli sebepleri arasındadır. Bu sorunlar sık sık tekrarlanarak devam ederse normal yaşantıyı bozucu olurlar. Böyle çözümlenmesi zor olan problemlerin uzun zaman zihni işgal etmesi, bilincin ve zihin çalışmasının normal akışını bozar. Bilinçteki bu sürekli anormallik, bilinçdışı fizyolojik ve ruhsal fonksiyonların ve salgıların bazılarını da bozar. (KARAKUŞÇU, 1999: 108)

Kaygı, bireylerin yaşam alanını sınırladığı gibi hata yapmaktan çekinildiği için girişimciliğini de düşürmektedir. Başarının önündeki en büyük engellerden biridir. Kaygılı insan modeli, kafasında kurguladığı düşüncelerle kendisine ve çevresindeki kişilere fazlasıyla zarar vermektedir. Bu insanlarda güven duyma sorunu da görülmektedir. Dolayısıyla yapacakları her türlü işlerde sahip oldukları olumsuz düşünce nedeniyle başarısızlığa uğramaktadırlar.

Aslında kaygının tek bir nedeninden söz etmek yerine, bir dizi hazırlayıcı sebebi araştırmak daha doğru olur. Bunlar şu şekildedir:

- Genetik, kalıtımsal yatkınlık
- Kalıcı nörokimyasal değişikliğe sebep olan somatik/bedensel rahatsızlıklar (hipertiroidizm) veya insanı her an patlamaya hazır bir balon gibi hissettiren hastalıklar (mitral valv stenozu, epilepsi/sara, dengesiz şeker hastalığı)

- Gelişimsel travmalar ve arkadan gelen spesifik özgül zaaflar (mesela otorite temsilcileri karşısında yaşanan sosyal veya kişilerarası kaygılar, durumsal kaygılar, fobiler, agorafobi, yükseklik ve dar alan kaygıları, klostrofobi vb.)
- Olumsuz kişisel tecrübeler, özdeşleşmeler ve akabinde yaşanan uyum sorunları. Mesela yeni bir ortama uyum sağlama rahatsızlığı
- Ters tepen kognitif, öğrenilmiş süreçler (öğrenilmiş çaresizlik) Mesela, ebeveynlerden geçen gerçek dışı hayat hedefleri, mantık dışı değerler, olmazsa olmazlar, “*hayat kurtarıcılar*” vb.
- Bağımlılıklar (kronik alkolizm veya uyuşturucu/uyaran temizlenme döneminde yaşanan)
- Kısa veya daha uzun bir süre yaşanmış yüksek stresler.

Her türlü kronik ağrı, hastalık ve işlev yetersizliği zamanla depresyonu tetikleyebilir. Özellikle hipotiroidi, böbrek üstü ve paratiroid hormon yetmezlikleri, diyabet gibi metabolik rahatsızlıklar, kalp ve böbrek yetmezlikleri, Alzheimer başlangıcı, AIDS, kansızlık, otoimmün rahatsızlıklar, astım, dolaşım sistemi yetmezlikleri, Kronik Yorgunluk Sendromu; âdet öncesi, menopoz ve doğum sonrası hormonal değişiklikler dikkate alınmalıdır. Ayrıca alkol ve özellikle kronik alkolizm de depresyona neden olur. Bir başka önemli tesir ise, tein (çay) ve kafeinin depresyonda oynadığı roldür. Zaten kendini güçsüz ve bitkin hisseden hasta; çay, kahve oranlarını artırır ve böylece güç kazanır. Ayrıca kafeinin az da olsa antidepresif bir tesiri vardır.

DEPRESYONA NEDEN OLABİLECEK ÇEVRESEL FAKTÖRLER

- “Annesiz, babasız” yetişen nesil (işkolik babalar ve narsist anneler) nörotik nedenlerle daha depresif olabilir.
- Gençler, daha bozulmamış sağduyuları ile anne/babaların oluşturdukları dünyayı reddedip kendi kabuğuna çekilir; aidiyet hissini kaybedebilir. Hippi, punk, dazlak, heavy metal akımlarının temelinde yeni bir aidiyet arayışı yatabilir.
- Yine bu çerçevede çevre kirliliği, ekolojik ya da nükleer felaket beklentisi temel varoluş ümidini büyük ölçüde azaltabilir. (MERTER, 2014: 389, 390)

Çağımızın şu an en önemli hastalıklarından biri de zihin yorgunluğu ve ruhsal gerginlik yani strestir. Alacağımız kararları, yapmakta olduğumuz işleri ve toplum içerisinde kişilerarası iletişimimizi etkileyen hususların başında gelmektedir. Bu tür

özelliklere sahip kişilerin bünyesinde bulundurduğu en önemli özelliklerden biri de olumsuz bir düşünce yapısına sahip olmalarıdır. Dolayısıyla bu düşünceleri, onların bazen korku, telaş, panik, kızgınlık gibi olumsuz duygulara sahip olmasına neden olmaktadır.

Korku genelde telaş, heyecan, panik (bozgun) öfke ve kızgınlık halleri yaratır. Bunlar korkunun kötü ürünleridir. Zihin çalışması ve düşünce normal değildir. Korkunun bu olumsuz etkilerini azaltabilmek için aklın kullanılabilmesi gerek. Bu da, bilgilenmekle ve kendine güvenini arttırmakla olur. (KARAKUŞÇU, 1999: 138)

Kimi insan yaşadığı çeşitli olaylara ilişkin kızgınlık duygularını o anda önce bilinçli olarak yaşar, sonra derhal bastırır. Bastırılan bu kızgınlıklar birikir ve belirli bir sınırı aştıktan sonra ilk olayda tümünden dışa vurulur. Ancak, bu kez de verilen tepki yaşanmış olan en son olayla orantısız biçimde şiddetli olur ve bunun sonucu ortaya çıkan durum, kişinin suçluluk duyguları yaşamasına yol açar. Bu suçluluk, daha sonraki kızgınlık tepkilerinin tekrar bir patlama olana dek bastırılmasına neden olur ve böylece *“biriktirme-boşaltma-suçlanma-yeniden biriktirme”* biçiminde işleyen bir döngü yerleşir. (GEÇTAN, 2002: 65)

Bu tür duygulara sahip kişiler, kendilerine olan güven sayesinde toplum içerisinde daha sağlıklı iletişim ve yaşam biçimi oluştururlar. Aksi takdirde bu tür duygular kişilerde daha olumsuz çağrışımlara neden olacak, daha kötü durumların kapısını aralayacaktır.

Korku, hayret, üzüntü, tiksinti, umut, sevinç, kabul edilme ve öfke... Duygularımız, yani bizi bir davranışa yönelten, çevresel beklentilere uyum sağlamamıza yarayan duygular. Bizi bir davranışa yönelten ama davranışın ne olduğuna bizim karar verebileceğimiz hisler. Öfke de bunlardan biri. Genellikle düşmanlığa ve saldırganlığa yol açan bir duygu. Becerebiliyorsanız şair gibi öfkeyle ama inadına şiir yazmak olabilir sonucu. Ama çoğunlukla tehlike oluştuğunda öfkelenir ve saldırarak o tehlikeyi yok etmeye çalışırız. Bazen öfke saldırganlığa değil, hiddete dönüşür. Aslında birbirlerine yakın duygulardır ama şiddetleri aynı değildir. Öfkelenmek doğaldır, yeter ki diğer insanlarla ilişkimizi, iş yaşamımızı, okul hayatımızı bozmasın, yeter ki kontrol edebilelim ve yönetebilelim. (SEMERÇİ, 2005: 30, 31)

Öfke ve hiddet birbiriyle bağlantılı iki kavramdır. İnsan doğası gereği sürekli mutlu olup, her şeye olumlu bakma yetisiyle doğan bir varlık değildir. Yaşadığımız toplum içerisinde gelişen olaylara bağlı olarak, bazen çeşitli olaylar karşısında öfkelenir,

bazen de saldırgan bir tutum sergileyebiliriz. Bu gayet olağan bir durumdur. İnsan, bu duyguları yaşarken elbette kendisini kontrol edebilmeyi de öğrenmelidir. Her durumda ve sahip olduğumuz davranışlarımızda ölçülü olabilmek esastır. Çünkü yaşadığımız toplum, sadece bizden ibaret olmayıp, her özelliğe sahip kişilerden oluşmuş, umuma açık özelliktedir. Dolayısıyla başkalarının da ruh durumunu göz önünde bulundurarak, hareket ve davranışlarımız o ölçüde var olmalıdır.

Dünyaya karşı kızgınlığını ve insanlara yönelik düşmanca eğilimlerini bilinç düzeyinde yaşayan kişi, diğer insanların olumlu yönlerini görmezden gelir, buna karşılık olumsuz yönlerini seçici bir biçimde algılayarak bunlara adeta bir büyüteçle bakar; hatta bazen bir insana onda bulunmayan olumsuz nitelikleri bile atfedebilir. Böylece, insanlara karşı geliştirdiği düşmanca duygulardan ötürü kendini haklı bulmaya ve suçluluk duygularıyla yüzleşmemeye çalışır. (GEÇTAN, 2002: 64)

Toplum olarak duygusal yönümüz daha ağır bastığı için, bir şeye olan kızgınlığımızı baskı veya engellenme sonucu farklı bir tarafa gösterme eğilimimiz söz konusudur. İş yerinde patronuna kızan veya derste hocasına kızıp bir tepkide bulunamayan kimseler bu durumlarını, aile içerisinde aile üyelerine kızarak, onlarla olumsuz tavırlar içerisine girebilirler.

İnsanlardan korkmak, kızgınlık ve bu kızgınlığın yarattığı düşmanca duyguların dıştan fark edilmesi tehlikesinin doğal bir sonucudur. Ne var ki, tehlike kişinin kendi içinden değil de dıştan gelecekmişçesine algılanır. Dolayısıyla, diğer insanlardan olumsuz davranışlar geleceğini düşünen kişi, aslında kendi olumsuz duygularından korktuğunu göremez. Bir insanın düşmanlık duygularını bastırması kendi seçimi ile olmaz. Bu, refleks türünde bir süreçtir. İnsanın duyduğu kişilerin sevgisine ve desteğine gerek duyduğu ya da böylesi duyguları kendine yakıştıramaması gibi durumlarda daha da yoğunlaşır. Düşmanca duygularını bastırmak, insana en çabuk yoldan bir güvenlik sağlarsa da, kişinin savaşması gerektiği yerlerde bundan kaçınarak sanki her şey yolunda gidiyormuşçasına davranmasına neden olabilir. Böyle bir durum insanın kendisini daha da savunmasız hissetmesine yol açar. (GEÇTAN, 2002: 52)

İnsana saygı ve sevgi göstermek, insanoğlunun yaşamını en güzel şekilde devam ettirmesi için en önemli unsurlardandır. Sevgi ile ön yargılardan kendimizi alıkoyarak, bireyleri tanımada daha sağlıklı bir yol izleriz. Kin, nefret, düşmanca duygular ile yaşadığımız toplumun hem düzenini bozar hem de gönül dünyamızın huzursuz olmasına

neden oluruz. İnsan, toplumsal bir varlıktır, sahip olduğu olumsuz düşünceler sadece kendisini değil, toplumu da etkilemektedir.

Kişinin kendini aşmak için çaba göstermesi ve hayata karşı olumlu tutum geliştirmesi mutluluğa giden en önemli yollardandır. Tutumlar, para, sağlık, ruhaniyet, aktif olabilmek ve ilişkiler mutluluğu sağlayan ya da yok eden anahtarlardır. Kendini ve başkalarını önemsemek, mutluluk için çok önemlidir. Kişinin olaylar karşısındaki tutumu da çok önemlidir. Hani küçük şeylerden mutlu olabilen insanlardan bahsederiz. Ya da elindeki her şeye karşı, bir türlü mutlu olamayanlardan. (SEMERCİ, 2005: 78, 79)

Hayat, zıtlıklarla devam eden bir süreçtir. Gece var ise devamında gündüz, huzursuzluk var ise diğer tarafta mutluluk, hayat var ise ölümün var olduğu inkâr edilmez bir gerçektir. Bu gerçeklerle birlikte bireyler, hayatını devam ettirmek zorundadır. Ölüm olmasaydı, yaşam bu kadar kıymetli olabilir miydi? Sorusunu kendimize sorduğumuzda bazı şeylerin kıymetini daha iyi anlamaktayız. Kısacık hayat zarfında mutlu olmanın yollarını arama gayretinde olmalıyız ki hem kendimize hem de çevremizdeki diğer insanlara huzursuzluk çıkarmayalım. Yaşama olur tarafından baktığımız zaman gerçekten en küçük şeylerden bile mutlu olabileceğimize şahit olacağız. Yoksa hiçbir şeyden hoşnut olmayarak, sürekli bir şikâyet içersinde kendimizi buluruz. Şikâyet ile devam eden yaşamımız, hayatımızın ana çerçevesini oluşturduğu gibi bizleri de topluma yabancı bir birey haline getirmektedir. Her şeyde bir özür arayan bireyler, daha ileri bir olumsuz durumlarda kendinden ve toplumdan nefret eder bir hale gelmektedir. İletişimine, düşüncesine, hayat felsefesine vs. bu düşünceler hâkim olmaya başlar. Böylece ruhen sağlıksız bir birey olma yolunda ilerlemesi kendisine türlü sıkıntıların kapısını aralar.

Engellenmenin yarattığı kızgınlık duyguları engelleyen kişiye yöneltilmediğinde yaşanan üzüntü ve küskünlük günlük yaşamımızın bir parçasıdır. Bazen bu duygulara geçici bir karamsarlık da eklenebilir. Ama bu uzun sürmez; ya engeli aşmak için yeni yollar düşünüyoruz ya da amacı değiştirir, başka seçeneklere yöneliriz. (GEÇTAN, 2002: 59)

Genel anlamda kızgınlık, karamsarlık, engellenme gibi olumsuz duygular kişilerin olumsuz tavırlar içerisine girmesine neden olmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz durumlar ve vermiş olduğumuz örnekler bu durumun göstergesi sayılmaktadır.

Depresyon (duygusal çöküntü/depression): İçinde bulunduğumuz duruma göre hepimiz ara sıra duygusal çöküntü içine gireriz; kimimiz bir yakınımızın acı ölüm haberini duyunca, kimimiz sınavda düşük not alınca, kimimiz yapacak hiçbir şey olmayınca duygusal çöküntü belirtileri gösteririz. Bazı kimselerde duygusal çöküntü süresi günler, haftalar, hatta aylarca sürebilir fakat birey günlük yaşamın gereklerini normal olarak yerine getirir. Bu kişiler sinirsel çöküntü tepkisi içindedir. Duygusal çöküntünün şiddeti artarsa ve birey kendi kendine bakamaz hale gelirse, bu duruma psikotik depresyon adı verilir. Duygusal çöküntünün belirtileri şunlardır:

Hüzünlü yüz ifadesi, durgunluk, yetersizlik duygusu, hemen yorulma, intihar arzusu, bükülüp kamburlaşma, hiçbir şeye ilgi duymama, rahat uyku uyumama, konuşmanın yavaşlaması, karasızlık, umutsuzluk, iştahın kaybolması... (CÜCELOĞLU, 1996:454)

Umutsuzluk, bireylerin yaşantısında olumsuz etkenlerden biridir. Umutsuz olan birey, hem kendi yaşamına hem de yakınında bulunan kişilerin yaşamlarına bir hayli zarar vermektedir. Dolayısıyla hayattan zevk almayan, hayatın sadece olumsuz taraflarını gören kişilerde, bireylere karşı da olumsuz tavırlar söz konusu olabilir. İnsan ilişkilerinde en önemli unsurlardan biri olan iletişim özelliğinin yitirilmesiyle, sorunların artması arasında bir ilişki vardır. İletişim kanallarının kesilmesi sonucu ve kişilerin buna bağlı olarak yalnızlaşması umutsuzluğun daha da fazlalaşmasına neden olmaktadır. Böylesi durumlarda depresyon hastalarının içerisinde bulundukları ruh halini göz önüne alarak, onlarla iletişim kanallarının açık tutulması gerekmektedir. Aksi takdirde kendisini toplumdan soyutlayan bu kişiler, daha da yalnızlığa kendisini hapsederek, daha çok kendisine ve çevresine düşman bir hale gelmektedirler.

Ruhsal gerginlik ve ruhsal bunalım, bir bozulmadan çok sarsıntı ve çatışma halidir. Özellikle çeşitli sebeplerin yarattığı, bireyin kendi içindeki çelişkiler ve çatışma halidir. Başka bir deyişle, bilincin ve reaksiyonların dış baskılarla engellenmesi ve bastırılması halidir. Bir şey yapamamak ve çaresizlik gibidir. Bu durumdaki bireyler, kendi kişilik nitelikleri ile ve toplu yaşantısından doğan sorunları ile incelenmelidir.

(KAKAÜŞÇU, 1999:263)

Kişiler, toplum ile çatışma haline girdiğinde her şey farklı bir güzergahda ilerlemeye başlar. Ruhsal gerginlik, bireylerde toplum ile çatışma halini doğurarak, olumlu olan duyguları olumsuz bir durum haline getirebilir. Çatışma hali ile birlikte var olan kişiler nezdindeki olumlu düşüncelerimiz, olumsuz bir düşünce haline gelebilir.

Çünkü çatışma halinden doğan kızgınlık hali, kişilerde her şeyi bir anda yok etme derecesine getirebilir. Başka bir husus da inkisar ile alakalı olarak, değersizlik duygusunun getirdiği kişiler bazındaki olumsuz düşüncelerdir.

Duygularımız, toplumsal ve çevresel nedenlerden etkilenir. Ekonomik koşullar, aile sorunları, iş problemleri, doyumsuzluklar, onur kırıcı davranışlarla karşılaşmak, sevginin ölümle ya da ayrılıkla yitirilmesi, işini kaybetme, emeklilik gibi durumlar depresyona yol açabilmektedir. Ama bilindiği gibi bu durumlar herkeste depresyon nedeni olmaz. Tüm bunlardan hiç etkilenmeyen insanlar da vardır. Bu durumların depresyona yol açması için kişinin biyolojik ve ruhsal yatkınlığı olması gerekmektedir. Böyle durumlarda kullanılan “güçlü” olma tanımı bundan kaynaklanmaktadır. Bu tür durumlarda depresyona girenlere “güçsüz” denmesi hem yanlıştır hem de depresyonda olup, depresyon nedeniyle kendine güveni zaten azalmış olan kişinin kendini daha kötü hissetmesine neden olur. Oysa etkilenme ya da etkilenmeme nedeni “güçlülük” veya “güçsüzlük” değil, biyolojik ve ruhsal durumla ilgilidir ki bu, kişinin elinde olan bir şey değildir. (SEMERCİ, 2005: 122)

Depresyona neden olabilecek çeşitli sebeplerin, kesin çizgilerle sınırlarını belirlemek güçtür. Çünkü her bireyin ihtiyaçları, hedefleri, yaşantısı, çocukluk dönemindeki anne baba ilişkileri vs. kısacası hayatın bizzat kendisi tüm bireyler için farklılık arz etmektedir. Dolayısıyla “*depresyondasınız, nedeni ise şu*” gibi ifadeleri kullanmak ve bu ifadelerle bir teşhiste bulunmak yanlışların en başında gelmektedir. Bu türden hastaların, çaresizlik ve kırgınlıklarının bir hayli fazla olduğunu da göz önünde bulundurduğumuzda, bu hastalara acıma hissi ve yardıma muhtaç hissi ile yaklaşmak da en büyük yanlışlardanır. Onların değerli olduğunu en başta onlara hissettirmek bizlerin en önemli görevi olmalıdır.

Toplum içerisinde insan ilişkilerinde iletişimi olumsuz hale getiren en büyük sebeplerden biri de ön yargıdır. Kişilere ön yargı ile yaklaştığımız zaman, aslında olmayan yanlış düşünceler ile kendimizi stres içerisinde buluruz. Beraberinde bireylerin, iletişim kanallarını yok sayıp, yaşadığı toplumdan kendisini soyutlaması söz konusu olabilir. Yalnızlık hissi ile insan beyinde oluşan düşüncelerin bir kısmı ise sağlıklı değildir. Çünkü bireyler, toplumsal bir varlık olması münasebetiyle, kendilerini toplumdan uzak tutup, onları yabancı görerek, vardığı kararların doğruluğu ise şüphe uyandırmaktadır. Günümüzde kişilerin böylesine olumsuz düşüncelere sahip olmasının en büyük sebeplerinden biri de bu durumdur.

Yalnızlık duygusunun ve korkusunun temeli bebeklikte atılır. Bebeklik döneminde bağlanmanın, anne-çocuk ilişkisinin önemi bir kez daha karşımıza çıkar. Anne- bebek arasındaki bağ güvenli ve sağlıklı olursa, bebeğin sonraki ruhsal yaşamı da sağlıklı olacaktır. Güvenli bir bağ kurabilen bebek, sağlıklı ayrışmayı da yapacak, yabancılara ilişkin kaygı duysa da onlarla karşılaşmaya hazırlıklı olacaktır. Bu hazırlık nedeniyle yeni ortamlara, yeni insanlara açık olacak, onlarla birlikte olmaktan da ayrılmaktan da korkmayacaktır. Çünkü her zaman yeni insanlar bulacağına ilişkin güvenle, yalnızlık onun için birey olma anlamı taşıyacaktır. (SEMERCİ, 2005: 19)

İnsan, toplumla var olan bir varlıktır. Toplum içerisinde yaşayan anne baba, kardeş, komşu, iş arkadaşlıkları, eşler gibi bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinde ölçü esası söz konusudur. Çünkü bu katmanlar arasında yaşanan olumsuz bir ilişki, bireylerin yaşamını derinden etkilemektedir. Anne-baba ve çocuk arasındaki ilişki bebeklik döneminden itibaren başlamaktadır. Dolayısıyla bebeklik döneminin bile, kişilerin yaşamında önemi inkâr edilemez. Çünkü sağlıklı bir birey olma yönünde temellerin atıldığı dönemdir. Bu dönemde gerçekleşen olumsuz yaşantılar, bireylerin ruhsal yaşantıları açısından önem arz etmektedir. Kaygı, güven gibi problemlerin olumlu yönden gelişmesi için özellikle bebeklik döneminde temellerin sağlam atılması gerekmektedir. Bireylerin sağlıksız bir düşünce yapısına sahip olmasının en önemli sebeplerinden biri de kişiye reva görülen değersizlik duygusudur.

Değersizlik duygusu, bir insanın kendisini diğer insanlardan daha değersiz bir varlık olarak algılamasını tanımlar ve kökenini çocukluk yaşantılarından alır. Bir çocuğa değer verilmemesi, onu kendine özgü hakları olan özerk bir varlık olarak tanımama anlamına gelir. Çünkü bir insana değer vermek, onun gerçeklerini anlamaya çalışmak ve onu olduğu gibi benimseyebilmektir. Ama birçok kişi diğer insanlara değer verdiği sanısıyla aslında kendi narsist ihtiyaçlarına doyum sağlar.

Değersizlik duyguları yaşayan biri için diğer insanlar ya kendinden üstündür ya da aşağı; eşiti yoktur. Bazı insanları küçümser, çünkü onlarda kendisine benzeyen bazı özellikler görür ve bu insanları hoşlanmadığı benliğini kendisine yansıtan bir ayna olarak görür. (GEÇTAN, 2002: 75)

Klasik Türk Edebiyatında şairlerin yazmış olduğu şiirlerde de inkisar örneklerini görmek mümkündür. Konu olarak ele aldığımız şair Fuzûlî'nin Türkçe Divanı'ndaki şiirlerini incelediğimizde inkisar ile alakalı birçok beytin var olduğunu gördük. Fuzûlî ve benzer şairler, toplumun nabzını tutan şairler olduğundan, hem toplumun

hususiyetleri hem de kişilerin var olan olumsuz özellikleri münasebetiyle toplumu derinden etkilemişler ve bu durumları da kaleme almışlardır. Klasik Türk Edebiyatında inkisar konusunu ifade eden birçok beyit söz konusudur. Bu beyitlerden bazıları şunlardır:

Rakibe lûtf u kerem âşıka cefâ vü sitem
Bu tavr-ı bî-sebebe lâ-büd infial olunur (Şeyh Galip)

Şair, açık bir şekilde sevgiliye sitemde bulunarak, sevgilinin âşığa değil de rakibe meyletmesine kırınlığını dile getirmek istemiştir.

Âdeti hûblarun cevri cefâdur ammâ
Bana ettüklerini kimselere etmediler (Necâtî)

Klasik Türk Edebiyatındaki âşık-sevgili tipini bu beyitte görmekteyiz. Güzellerin âdeti elbette âşığa eziyet ve cefadır. Ancak şaire göre sevgilinin kendisine ettikleri daha kötü mahiyettedir. Şairin sevgilinin bu acımasızlığı karşısında ona karşı sitemini bu beyitte görmekteyiz.

Ne derd-i aşk-ı bilürsin ne mihnet-i hecri
Hey âfet-i dil ü cân kadr-i hüsn-i bil bâri (Bâkî)

Şair Bâkî'nin sevgiliye olan sitemine bu beyitte şahit olmaktayız. Sevgiliyi vurdumduymaz olarak tarif eden şair, onun aşk derdinden anlamadığını, ayrılığın sıkıntısından bihaber olduğunu dile getirmektedir. Şair, sevgiliye kırınlı olduğunu dile getirirken onu, gönlün ve canın belası olarak görmektedir. Âşığın kıymet vermeyen sevgiliyi ise kendisine kıymet vermesini isteyerek, onun acımasızlığını dile getirmek istemiştir.

Nedür bu tâli' ile derdi Nef'î-i zârun
Ne şûhı sevse mülâyim dedükçe âfet olur (Nef'î)

Sevgilinin âşığa çektirmiş olduğu eziyetlerden bahseden bir beyittir. Âşık, sevgilinin cefası yüzünden daima yaralı ve talihsizdir. Her bir sevgili zaten şaire göre birbirinin aynısıdır. Bu yüzden âşık kimi severse sevsin, en mülayimi olsa bile o da âşığa bir bela olmaktadır. Şairin, sevgilinin âşığa karşı bu tavrına sitemi söz konusudur.

Özellikle aşk etrafında yazılmış olan şiirlerde, sevgilinin âşığa tavrı, âşığın ise bu tavırdan dolayı sevgiliye olan sitemi, kızılgınlığı, kızgınlığı ve ondan şikâyet etmesi söz konusudur. İlahi aşk yolundaki zahitlerin riyakârca yaşantıları ve toplumun hakikatten uzak kalması Fuzûlî ve benzer konuları işleyen şairlerimizi inkisara düşürmüştür. Fuzûlî'nin gazellerinde zaten bu konuyu açıkça görmek mümkündür. Toplumun gaflete düşmesi, felek ve baht etrafında dolaşan şanssızlık, sevgilinin vurdumduymaz tavrı, dertlerin âşıklar için dayanılamayacak bir yük haline gelmesi şairi inkisara sürükleyen başlıca konulardır. Elbette sadece yazmış olduğu şiirlerin etkisiyle oluşmuş bir duygu yoğunluğu yoktur. Bunun yanında kişilerin karakter yani kimliklerinin oluşmasında yaşadıkları coğrafya ve yaşantılarının da etkisi söz konusudur. Var olan bütün duyguları bireylerin kişilik yapısından ayrı tutmamız, söz konusu dahi edilemez.

2.1.1. Âşığa İnkisar

Dutalım kim eşk seylâbına yoktur i'tibâr

Ey fuzûlî çeşm-i giryânın gerekmez mi sana (G. 17/7)

“Farzedelim, akmasına mani olalım zira gözyaşı seline kimse itibar etmiyor. Ey Fuzûlî, böyle ağlar durursan gözlerin kör olur. Sana gözün lüzumu yok mu?”

Âşık, gözyaşı döktükçe yanan gönlü kat be kat daha çok alevlenir. Ağlamak başta insanı rahatlatan bir durum iken daha sonraları ise kişinin ızdırabını daha çok artırır. Gözyaşı, artık bütün âşıklar için vazgeçilmez bir durum iken sıradan bir hale gelmiştir. Sevgili, âşığı diğer rakiplerden ayırt etmek için daha güçlü hâl ve hareket dilemektedir, gözyaşı akıtmak sevgilinin nazarında sıradan bir olay hüviyetine geçmiştir. Şair daha sonra kendisine seslenerek bu ağlayan gözler eğer kör olursa, bu gözlerin kendisine lüzumu yok mu diye bir soru yöneltir. Hâlbuki burada bir kızgınlık söz konusudur. Çünkü gözler kör olursa şair görme duyusunu kaybedecek hem beşeri hem de hakiki olan sevgilinin nurundan mahrum kalacaktır. Sevgilinin umursamaz tavrı

ve rakibe meyledişi sonucu, şair bizzat kendisine seslenerek, sevgili uğruna ağlamanın bir yararının olmayacağını vurgulamak istemiştir.

*Aşka saldım ben beni pend almayıp bir dostdan
Hiç düşmen eylemez anı ki ettim ben bana (G. 10/2)*

“Dost nasihatını dinlemeyip ben kendimi aşka saldım. Benim kendime ettiğimi hiçbir düşman yapamaz.”

Dost ve düşman iki zıt kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Şair bu iki tezattan faydalanarak söyleyeceği sözün etkisini arttırmak gayretindedir. Şairin zaten asıl gayesi aşka dalmaktır. Bu yol elbet zor ve meşakkatlidir. Zor olanı seçtiği için, düşman tabirini kullanmıştır. Ancak beyti iyi analiz ettiğimizde bu zor yolun, bu aşkın sonunun kendisini ilahi aşka vasıl kılacağını düşündüğümüzde şairin düşman ve dost kavramlarını zekice kullanarak, sözün tam tersini düşünmemizi istemiştir.

*Yâr salmazsa Fuzûlî sana meylin ne acep
Nice meyl etmek olur sen gibi bir rüsvâyeye (G. 247/7)*

“Ey Fuzûlî, yâr sana karşı sevgi beslemezse hiç hayret edilmez. Senin gibi bir rüsvaya hiç gönlü akar mı?”

Şairin kendi nazarında tüm âşıklara sitemi söz konusudur. Sevgilinin âşığa karşı meylinin olmaması söz konusu iken, âşığın sürekli sevgilinin kapısının eşiğinden ayrılmaması, âşığın itibarının yok olmasına neden olmuştur. Âşık için bu durumun pek de önemi yoktur. O gönülden gelen iniltilere kulak vererek hareket ettiği için, başkalarının kendisi hakkında olumsuz cümleler sarfetmesi o kadar da önemli değildir. “Rüsva” sözcüğünün kullanılması, âşığın sevgili karşısında değerini yitirmesinden dolaydır. Şairin eleştirdiği durum da budur.

*Ey fuzûlî verâ’-u zühhd ile mu’tad oldun
Bilmedin hâlini bî-hûde geçirdin evkât (G. 40/7)*

“Ey Fuzûlî zühhd ve takvaya kendini verdin. Kendi mahiyetini yani âşık olarak yaratılmış olduğunu bilmeden, zamanı bîhûde geçirdin.”

Tasavvufta kişiler için önemli olan kuru bilgiyle gönülden uzak ibadet değil, kişinin beden ve ruhen Hakk’a âşık olmasıdır. Bu da yanıp tutuşmak, pişmek ile olur. Şair burada kendisine sitem ederek, âşıklık özelliğini bırakıp göstermelik ibadet anlayışıyla zamanını boşa geçirdiğini söylemektedir. Bu beyitte şair adına bir öz eleştiri söz konusudur. Mutasavvıfların, zahitlerin yaşantılarını eleştirdiğini düşündüğümüzde, bu beytin mutasavvıf ve zahitlerin ilişkileri bağlamında söylenmiş olduğunu söyleyebiliriz. İnsan, doğumuyla birlikte bu dünyaya geliş amacının Allah’a kulluk vazifesini yerine getirmek olduğunu bilmektedir. Yani bizler, Allah’ı hakiki sevgili, kendimizi ise kul âşık olarak bilmemiz gerektiğini düşünmeliyiz. Ne yazık ki yaratılan kullar, yaratılış gayesini unutarak gaflet içerisinde zamanını boşa geçirmektedir. Şairin sitemi de yaratılış gayesini unutan kişiler içindir.

*Ey Fuzûlî şevkden yakdın tenin rûz-ı visâl
Nittin ey gâfil gerekmez mi şeb-i hicrâne şem’(G. 146/7)*

“Ey Fuzûlî, sevgili ile buluştuğun günün ateşi ile tenini yaktın. Ey bilgisiz, düşüncesiz, niye böyle yaptın? Ayrılık gecesine mum yakmak lazım değil mi?”

Şairin birçok beyitinde kendisini acımasızca eleştirerek sitemde bulunduğunu görüyoruz. Mum nasıl ki can fitilini yakmaya başladığında erimeye başlar ve en sonunda da yok olursa, âşık da sevgili ile buluşmayı mumun ateşi ile eş tutarak, onun gibi kendi hayatından vazgeçmiştir. İkinci bir anlam olarak, mumun erimeye başladığı andan itibaren yavaş yavaş damlalarını bırakması da gözyaşına benzetilir. Şair, ayrılık gününün üzüntüsü ile şairin mum misali gözyaşı dökceğini dile getirmektedir.

2.1.2. Gözyaşına İnkisar

*Dem-bedem ger dürr-i eşkim düşse gözden vechi var
Yaş uşaklardır yetim onlarda yok resm-i edeb (G. 36/4)*

“İnciye benzeyen gözyaşımın her an gözden düşmesinin bir sebebi var. Onlar genç, yetim çocuklardır edep nedir, usul nedir bilmezler.”

Gözyaşının inciye benzetilmesi divan şiiri geleneğidir. İnci misali değerlidir ve değeri hem yükselir hem de düşebilir. Gözyaşının edep bilmemesi, her daim akması sonucu kullanılmış bir ifadedir. Âşıklar, sevgilinin kendilerine göstermiş olduğu cevriye eziyet sonucu gözyaşı akıtırlar. Gözyaşının yetim olarak tabir edilmesinin sebebi, kendi öz vatanı gibi düşünülen gözlerden aktıktan sonra ırak düşmesidir. Artık onlar yetim olduğu için yalnız başlarına kaldıklarından dolayı edep ve usulden yoksundurlar. Çünkü başlarında bir rehberleri yoktur. Yani şair, kendisinin o kadar aciz bir durumda olduğunu dile getirirken, yerli ve yersiz aşk derdinden gözyaşı döktüğünü vurgulamaktadır. Ama bunu söylerken de sitemkâr konuşarak gözyaşının kendisinden bihaber akdığını dile getirmektedir.

Gerd-i rehin ey eşk yudun çeşm-i terimden

Terk-i edeb etdin n'ola düşsen nazarımdan (G. 231/1)

“Ey gözyaşı, onun yolunun toprağını ıslak gözümde yıkadın. Bu hareketin edebe sığmaz. Gözümde düşen yeridir.”

Sevgilinin yolunun tozu, âşığın gözüne çekilen bulunmaz bir sürmedir ve çok değerlidir. Ama gözyaşlarına kırgın olduğunu ve bu tozlu yolu gözden düşen yaşlarla ıslatıp, yok ettiği için şair muzdarip bir hale düşmüştür. Bu hareketin edep dışı bir durum olduğunu söylemektedir. Aslında bu beyitte “gözümde düşen yeridir” tabiriyle iki anlam söz konusudur. Birincisi gözyaşının kendi nezdinde bir değerinin kalmadığıdır. İkinci anlam ise sevgiliye dair izlerin silinmesi sebebiyle artık daha fazla gözyaşı akıtması gerektiği söz konusudur. Aslında beyitte aşk sırrının ifşa edilmesi de söz konusudur. Çünkü sevgilinin geçtiği yolların, âşığın gözyaşı ile sulanması, âşığın sevgili uğruna gözyaşı akıttığını ispatlayan bir durumdur. Âşığın, yaralı durumundan haberdar olan sevgili ise âşığa çekirmiş olduğu aşk acısından dolayı mutlu ve bahtiyar olmuştur. Zaten şairin, gözyaşına kırgın olmasının temel sebebi, âşığın sevgiliye olan muhabbetini ifşa etmesidir.

2.1.3. Aşka İnkisar

*Feryâd ki ışk bî karâr etdi beni
Derd ü gam ile zâr u nizâr etdi beni
Hâk-i ser-i kûyunda gubâr etdi beni
Ser-geşte vü hâr u hâksâr etdi beni (R. 80)*

“ Eyvahlar olsun! Aşk dur duraksız etti beni
Dertle, gamla inim inim inlettii beni
Sokağın toprağında toz etti beni
Avare, düşkün, yerde sürünür etti beni”

Klasik Türk Edebiyatının âşık-maşuk ilişkisini bu rubai örneğinde görebilmekteyiz. Âşık dertli, gamlı, gözü yaşlı olarak tasvir edilirken; maşuk yani sevgili ise daima neşeli, nazlı, fitne çıkaran, acımasız ve hunhardır. Böyle olunca âşık daima sevgilinin peşinde koşan bir kişi olarak karşımıza çıkar. Sevgilinin bastığı topraklar, onun için kutsallık arz eder. Çünkü o topraklarda sevgilisi uğruna şehadeti göze alan âşıkların kanı mevcuttur. Sevgili sultanlık makamına layık görülen biri iken; âşık ise sultanın yanında yer alan zavallı bir köle hüviyetindedir. Sevgilinin saydığımız bu olumsuz tavırlarına başkaldıran âşık, ona karşı sitemkâr bir dil kullanmaktadır.

*Taşa çekmiş halk için Ferhâd Şîrin sûretin
Ârz kılmış halka mahbûbun aceb bî- âr imiş (G. 133/3)*

“Ferhat, halk görsün diye taşâ Şîrin’in resmini nakşetmiş. Sevgilisini halkın karşısına çıkarmış, ne kadar utanmazmış. ”

Ferhat, Şîrin’in uğruna dağı kazarken Şîrin’in resmini de bir kaya üzerine çizmiştir. Aşkın gücüyle bu dağları delen Ferhat, Şîrin’in resmini bir kaya üzerine nakşetmesinin sebebi ise o resmi görüp, bıkmadan usanmadan dağı bir an önce kazmak istemesindendir. Divan Edebiyatında âşıklar sırlarının ifşa edilmesini istemezler, Ferhat’ın böyle bir yol gözetmesi uygun olmayıp, şairin sitemine maruz kalmıştır. Sevgili daima gizlidir, zaten hakiki olan sevgilinin de bir şekli ve sureti olmadığı için, Ferhat’ın bu beyitte böyle bir yol izlemesi ise onun aşkının beşeri olduğu kanaatini gözler önüne sermektedir. Sevgilisinin ifşasını gözler önüne seren Ferhat için utanmaz

tabirinin kullanılması ise şairin bu durum karşısında ne kadar kırgın ve kızgın olduğunu gösterir.

*Ger kûyuna eşkim güzer eyler güstâh
Ver kaddine çeşmim nazar eyler güstâh
Ayb eyleme reng-i çihre-i zerdimi gör
Kim çokları âlemde zer eyler güstâh (R. 19)*

“ Gözyaşlarım sokağından geçerse küstahça
Gözlerim boyuna bosuna bakarsa küstahça
Ayıplama beni; gör sararmış yüzümü
Niceleri âlemde altın yapar küstahça”

Sevgilinin naz ve vurdumduymazlığı, aşığı usandırmıştır. Kötü bir durumda olan âşık, sevgiliye yalvarma noktasına gelmiştir. Hâlinin sevgili tarafından fark edilmemesine hayıflanmakta ve sevgiliye sitemde bulunmaktadır.

*Benedirsın özünü itlerine her sâ'at
Ey Fuzûlî olabilmez sana benzer güstâh (G. 59/7)*

“Ey Fuzûlî her saat kendini onun itlerine benzetiyorsun. Dünyada sana benzer küstah yoktur.”

Beyitte âşık-sevgili-rakip üçgeninden söz etmek mümkündür. “İt” sözcüğü sevgiliye meyleden, sevgilinin de âşığa inat onlara meylettiği rakipler içindir. Şaire göre kendisinin rakiplerden bir eksiğinin olmadığını, hatta daha çok sevdiğini söylemesine nazaran yine de sevgilinin âşığa meyletmemesi âşığı yaralamaktadır. Şairin kendisini her zaman rakiplere benzetmesi de değerinin düştüğü anlamına gelmektedir. Bundan dolayı şair, pişmanlık hissine kapılarak, kendisini küstah olarak nitelendirmektedir.

*Vasl eyyâmı revan yâre fidâ eylemedin
Ey Fuzûlî gam u hicrân ile çıksın cânın (G. 162/7)*

“Vasl eyyâmı, yani daha Elest Bezminde yâre canını feda etmedin ve dünyaya düştün. Ey Fuzûlî ayrılık gamı ile canın çıksın.”

Kâlû Belâ'ya telmih söz konusudur. Zaten şairin asıl gayesi ayrılık eleminden doğan üzüntü ile kemale ulaşmaktır. Çünkü ayrılığın aşkı kuvvetlendireceğini, vaslın ise aşkı yok edeceğini düşünmektedir. Ayrılık azabındaki lezzeti tatmak isteyen şair, cefa ile birlikte kavuşacağı sefa derecesini hayal etmektedir. Beddua gibi görünen beyit aslında şairin çok arzuladığı bir dua mahiyetindedir.

Fuzûlî âlem-i kayd içre sen dem vurma ışkından

Kemâl-i cehl ile da'vâ-yı irfân eylemek olmaz(G. 117/7)

“Fuzûlî, sen henüz masiva kaydındasın, masivaya düşkün, ona bağlısın, aşktan bahsetme. Cehaletin kemal noktasında olan insan, irfan yani iç bilgiden bahsedemez.”

Masiva, gerçek olanın dışında olan, faydalı olmayan her şeydir. Şair bu beyitte sitemde bulunarak, kendisinin halen geçici olan lezzetlerin peşinden koştuğunu ifade etmektedir. Bu özelliğe sahip olanların aşktan bahsetmesi mümkün değildir. Çünkü aşk geçici değil, hakiki olanın peşinden gidip, ona vasıl olmaktır. O da ilahi aşktır. Masivadan bahseden birinin vahdete ulaşması imkânsızdır. Vahdete ancak iç bilgiye sahip olan, gönülden aşkı içinde bulunduran kul ulaşabilir. Masiva dünya ile eşdeğerdir. Gönünde dünya sevgisi olanın, insan-ı kâmil olup da Hakk'a vasıl olması söz konusu bile olamaz.

Ey Fuzûlî öldün efgân etmedin rahmet sana

Râhm kıldın halka efgânınla zahmet sana (G. 172/7)

“Ey Fuzûlî, öldün, feryat etmedin. Sana aşk olsun. Acıdın da feryadınla halka zahmet vermedin.”

Yaradana âşık olanların feryad etmesi imkânsızdır. Çünkü onlar hakiki olan sevgiliye, en güzele vasıl olacaklarından şen ve mutludurlar. Bu durum kulun ameli ile ilgili bir durumdur. Dünyada iken o kadar çok cefa çektin ki hiçbir zaman durumundan şikâyetçi olmadın, halka acını hissettirmedin diyerek, kendisinin kemal derecesine ulaştığını vurgulamaktadır. Diğer taraftan bu kadar sıkıntıya göğüs germesi münasebetiyle de “aşk olsun” diyerek sitem de bulunmaktadır.

Zühdden geçmez Fuzûlî eylemez terk-i riya

Pend çok verdim işitmez ârsızdır ârsız (G. 112/7)

“Fuzûlî’ye o kadar nasihat verdim, yine zühdden vazgeçmez, riâyı terk etmez. Fuzûlî’de utanma denen şey yoktur. ”

Şair burada ağır bir şekilde kendisini eleştirerek, yapmış olduğu niyazların riya mahiyetinde olduğunu dile getirmektedir. Bu beyitte de yine âşık ve zahidin karşı karşıya olduğunu görmekteyiz. Zahit bu yolda dışa; âşık ise içe önem verir. Aslında şair burada kendi bünyesinde, zahitlerin vasfını söyleyerek onları yermiştir. Kişinin kendisine olan sitemi bu beyitte açıkça görülmektedir.

2.1.4. Gönüle İnkisar

İşitmedin mi gönül aşk müşkil olduğunu

Sana bu müşkil işi kim dedi ki bünyâd et (G. 39/4)

“Ey gönül, aşkın müşkil olduğunu işitmedin mi? Kim sana bu işe başla, giriş dedi. ”

Aşk, üç harften oluşan küçücük kelime ama bir o kadar da bünyesinde bulundurduğu anlam sayesinde koskocaman. Aşk; ızdırap, sıkıntı, musibet, gözyaşı, inilti, cefa vs. gibi durumları bünyesinde bulundurur. Şair gönlüne seslenerek, kızgınlığın ifadesi olarak bu işe niçin giriştiğini sormaktadır. Cefa olmazsa, sefa olmaz cümlesinden yola çıkan şair, aslında bu zorlu yolun yabancıları değildir. Sadece sözün etkisini arttırmak için “aşkın müşkil olduğunu bilmiyormuydun” sorusunu kendisine sormuştur.

Ey ciğer zahmı ağız açma hadengin görüben

Yetene râz-ı nihânın yeter ızhâr eyle (G. 255/6)

“ Ey ciğerimdeki yara, onun okunu gördüğün zaman ağzını açma. Her gelene gizli sırrımı ifşa ediyorsun. Artık yeter. ”

Âşıklar Mevlana’nın “Sırlar gönülde gizli kalırsa, o muradın çabucak hâsıl olur.” (TUNALI, 2012: 27). Sözünü kendilerine bir nevi rehber edinmişlerdir. Onların sırrı aşktır. Onlar Yüce Allah’a olan aşkını o kadar gizli tutarlar ki bazen derviş, abdal

misali melamet hırkasını giyerek halkın kendilerini kınamalarına dahi rıza gösterirler. Böylelikle halk nazarında itibarı düşen bu âşıkların, Hak nazarında itibarları fazlasıyla ziyade olur. Ok, insanda yaraların açılmasına sebep olur. İlahi aşk yolunda yürüyen âşıklar, kemale ulaşmak için, Yaradanın türlü imtihanlarına göğüs germek için mücadeleye girerler. Başka bir deyişle her yerden binlerce ok aşığın gönlüne saplanır. Çünkü âşıklar ancak cefa ile olgunlaşabilir. Her ok da bir cefadır. Şair her bir cefa karşısında aşk sırrını ifşa eden, âşğın bizzat aşk yarasına sitemde bulunmaktadır.

*Der idim ey dil getirme hiç derd ehline şek
Tâ seni hem salmasın derde devrân-ı felek
Almadın pend imdi âşıksan işin âh eylemek
Ey gönül aşk ehline her dem gülerdin şem'tek
Ben demezmiydin ki danla ağlayâsıdır gülen (TAHMİS/4)*

“Derdim: Gönlüm! Dertlileri şüpheyeye düşürme
Feleğin dönüşü düşürmesin seni bir derde
Öğüt dinlemedin; âşıksın şimdi; işin ah çekme
Gönlüm! Âşıklara gülerdin mum gibi her gece
Demedim mi ben, gülenler ağlayacak şafak vaktinde”

Şairin gönlüne söz dinletememesi sonucu sitemi söz konusudur. Kimsenin kesinlikle büyük söz konuşmaması gerektiği, konuştuğu sözlerin bir gün kendi başına gelebileceği durumunun göz önünde bulundurulmasının önemli olduğuna dikkat çekmektedir.

*Gamzesin sevdin gönül cânın gerekmez mi sana
Tîga urdun cism-i üryânın gerekmez mi sana (G. 17/1)*

“Ey gönül onun yan bakışını sevdin, canın sana lüzumu yok mu? Çıplak vücudunu kılıca vurdun, o vücudun sana lüzumu yok mu?”

Şairin açıkça gönüle olan sitemine şahit olmaktayız. Âşğın gönlü daima sevgilinin aşkıyla yanıp tutuşurken, sevgili ise daima âşğın gam ve keder girdabına sürüklenmektedir. Bu durum âşğın tam anlamıyla kemale ermesi içindir. Sevgilinin

bakışıyla âşık mest olur, kendinden geçer, vücudunu tabiri caizse kılıçlara vurdurtur. Kılıca vücudunu bırakması âşğın ölüm halidir, kendinden geçen âşık artık fenafillah yolunda hakiki güzelin vaslıyla meşguliyet içerisinde.

*Gerçi ey dil yâr için yüz verdi yüz mihnet sana
Zerre kat'ı mahabbet etmedin rahmet sana (G. 18/1)*

“ Ey gönül gerçi yar için sana yüz mihnet teveccüh etti. Yine sen ondan sevgini zerre kadar kesmedin. Aşk olsun sana. ”

Âşıklar ne kadar gam ve kederle karşılaşarlarsa karşılaşsınlar yine de hüsn-i mutlâk olan Yaradandan yüz çevirmezler. Onun yolunda bela ve musibetlere göğüs gererek, acıyı ve cefayı yudumlayarak, hakiki aşk yolunda yol alırlar. Hiçbir güzelliğe rahat varılmaz gayesi ile âşıklar, her yerde hazır ve nazır olan Yüce Allah'a itaat ile gönüllerinde o büyük aşkı beslerler. Bu sıkıntılı yolda her türlü cefa ile karşılaşan âşık, Yaradandan yüz çevirmez, netice itibariyle onun rahmetine mazhar olur.

*Hûblarını imtihan kılmağda çekdim çok cefâ
Nâle-i zâr ile bildim derd-i dil bulmaz şifâ
Ben savurdum şimdi sen pendim işit kıl iktifâ
Çünkü hublar mezhebinde yok imiş resm-i vefâ
Ey gönül ne yerke yetkey nâle-î zârın senin (Muhammes2/3)*

“ Güzellerini sınava çekmekte çektim çok cefa
Ağlayıp inleyerek bildim, gönül derdi bulmaz şifa
Ben denedim; şimdi dinle öğüdümü, uy bana
Çünkü vefa denilen şey yokmuş güzeller arasında
Gönlüm! Nereye varacak iniltilerin senin!”

Şair vefasız güzellerin peşinden koşan gönlüne sitemkâr bir dil kullanmaktadır. Gönül derdinin şifası bulunmaz, bu durum maddi tedavi ile şifa bulacak bir hâl değildir. Şairin güzelleri vefasız olarak nitelendirmesinin sebebi ise, sevgilinin âşğın aşkı karşısında umursamaz bir tavır takınmasından dolayıdır. O, daima âşğa değil de rakiplere meyleder, bu da onun vefasızlığın gösterir.

*Gönül yetdi ecel zevk-ı ruh-ı dildâr yetmez mi
Ağardı mûy-ı ser sevdâ-yı zülf-i yâr yetmez mi (G. 303/1)*

“Ey gönül, ecel gelip çattı. Sevgilinin güzel yüzünden aldığın zevk kâfi değil mi? Başının saçı ağardı. Sevgilinin saçının sevdası yetmez mi?

Âşık, daima en güzeli yani Yaradanı arzuladığı için ömür boyu bu yolda ilerler. Allah’ın yarattığı geçici güzellikler onun gönlündeki aşka merhem olmaz. O, bütün bu güzellikleri yaradanın ne kadar güzel olduğunun hayali ile yanıp tutuşur. İşte bu yanıp tutuşma onun olgunlaşmasına vesile olur. Şair gönlüne sitemde bulunarak bu kadar güzellikleri tattın, halen daha kendini niçin yıpratıyorsun demesi ile onu yaşadığı durumdan çıkarmak istiyor. Zülf kesret olduğuna göre, bu güzellikler sana yetmez mi diyerek aslında şair gönlünün ne denli âşık olduğundan bile habersizdir.

*Dil nider yanımda çün kılmaz beni gamdan halâs
Çekmeyin ta ’viz bârın kim belâdan saklamaz (G. 115/2)*

“Beni gamdan halas etmedikten sonra gönlün yanımda ne işi var? Ben, beni beladan korumayan bir muskanın yükünü çekmem. ”

Muska, çeşitli şifa ayetlerinin ve dualarının yer aldığı ehil kişiler tarafından yazılan, insanı her türlü bela ve musibetten koruyan dualardır. Aşığa göre eğer bir muska, beni beladan korumuyorsa onu taşımanın bir anlam ifade etmediğini dile getirmektedir. Muska aslında beyitte sevgili ile eşdeğer tutulmuştur. Aynı şekilde sevgili âşığın eğer sıkıntılarını, dert ve gamını gidermiyorsa gönlünün her dem âşıkla birlikte olmasının âşığa sadece zarar vereceğini söylemektedir.

2.1.5. Sevgiliye İnkisar

*Ey bana sabr et diyen hâl-i dilimden bî-haber
Işk olan yerde nider ârâm ya neyler şekîb (G. 31/6)*

“Ey gönlümün halinden bihaber, bana sabret diyorsun. Aşk olan yerde huzur, sabır hiç olur mu?”

Fuzûlî bu beyitte sevgilinin âşığa karşı göstermiş olduğu naz ve aşkının karşılığını alamamasından bahsetmektedir. Sevgili, her daim âşığa zorluk çıkarır ve rakiplere meyleder. Divan şiirinde âşık-maşuk modeli bu şekilde karşımıza çıkar. Böyle olunca âşık, daima cefa çekip sevgilinin peşinden kovalayan, sevgili ise sefasını sürüp âşığın bu halinden keyif alandır. Aşk olan yerde huzur yerini daima üzüntüye bırakır. Şairler kavuşmayı değil ayrılığı temenni etmişlerdir. Sevgiliye sitemde bulunan şair, sevgilinin rahatlığına ve âşığa bir şey olmamışcasına davranmasına üzülmektedir.

Cânâ ne revâdır ki çekip tîg demâ-dem

Gamzen söke cismim dele bağrım döke kânım (G. 203/5)

“Ey sevgilim revâ mıdır ki yan bakışın her an kanlı kılıcını çekip cismi söksün, bağrımı dilim dilim doğrasın, kanımı içsin.”

Divan Edebiyatında yan bakış, gamze büyük önem arz etmektedir. Yan bakıştır ki âşığı yaralayan, mest edici bir hale getirip kendinden geçiren. Yan bakış ile âşığın gönlü yaralanır, sevgili de o kadar hunhardır ki yaraladığı âşığın kanını içmekle bundan zevk duyar. Sevgilinin kirpikleri birer kılıç hüviyetindedir. İşi âşığa naz ve cilve olan sevgilinin bu durumu normaldir. Beşeriyette Allah’ın tecellisi sayılan insanların bu güzelliğini görüp hayretler içerisinde kalan âşıkların, hakiki olan mutlak güzeli görme isteği de bundan ötürüdür. Şair, sevgilinin her dem âşığı bu hale getirmesini sitemkâr bir dil kullanarak yapmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

Aşk içre gönül dime ki ben bî-hodam ancak

Ey gâfil özünden senin ancak haberin var (G. 91/5)

“Ey gönül, aşk içinde kendinden geçmiş, varlığını kaybetmiş bir tek ben varım deme. Ey gâfil, bir şey bilmeyen sen, ancak kendini bilirsin, başkalarının kendinden geçip geçmediğini ne bilirsin?”

“Gâfil” sözcüğü burada sevgilinin yerine kullanılmıştır. Sevgilinin âşığın hâlinden habersiz olması, şairin bu terimi kullanmasına mahal vermiştir. Sevgili daima hayatın merkezinde kendini görür, bu nedenle çevresinde olup biten her şeye

kayıtsızdır. Bu beyitte de yine sevgilinin benmerkezci düşüncesine sitem ve kırgınlık söz konusudur.

*Firâk eyyâmı seyl-âb-ı sirişkimden haber vermez
Kıyâmet mâcerâsından gör ol zâlim ne gâfildir (G. 68/5)*

“Ayrılık günleri ona gözyaşı sellerimin haberini vermez. Bakar mısın şu zalime! Kıyamet günü olup bitenlere karşı gaflet içindedir. ”

Sevgili, âşığa eziyet çektirmekten hoşlanan bir kişi olduğu için Klâsik Türk Şiirinde zalim, düşman, kâfir, vefasız vs. gibi kavramlarla nitelendirilmiştir. Bu yüzden bu beyitte de zalim sıfatı ile vasıflandırılmıştır. Âşık, sevgiliden ayrı kaldığı için, onun aşkı ile sürekli yanıp tutuşur. Bu aşk karşılıksız olduğu için daima âşığın gözleri yaşlıdır. Bu yaş hasret gözyaşlarıdır. Sevgilinin takındığı umursamaz tavır zalim ve kâfir ile ilişkilendirildiği için şair, sevgilinin bu rahatlığından dolayı gaflette olduğunu vurgulamaktadır. Âşığın sevgiliye olan sitemi söz konusudur.

*Vay yüz bin vay kim dil-dardan ayrılmışam
Fitne-çeşm ü sâhir-î hun-hârdan ayrılmışam
Bülbül-i şûrîdeem gül-zârdan ayrılmışam
Kimse bilmez kim ne nisbet yârdan ayrılmışam
Bir kadi şimşâd u gül-ruhsârdan ayrılmışam (Muhammes4/1)*

“ Vay, yüz bin vay! Sevgilimden ayrılmışım
Gözü fitneli, kan dökücü sihirbazdan ayrılmışım
Coşkulu bir bülbülüm; gül bahçesinden ayrılmışım
Kimse bilmez; ne sebeple yardan ayrılmışım
Bir boyu şimşir, gül yüzlüden ayrılmışım”

Şairin “vay” sözcüğünü muhammesin başında kullanmasıyla zaten ne denli hüznü ve sıkıntılı olduğunu anlamak mümkündür. Sevgilinin gözünün fitne ve kan dökücü olarak tarif edilmesi Klâsik Türk Şiiri geleneğidir. Âşıklar bülbül, sevgililer ise gül terimiyle ifade edilirler. Divan şiirindeki sevgili tipinin özelliklerini bu muhammes

örneğinde rahatlıkla görebilmekteyiz. Âşık, sevgilinin olumsuz özelliklerinden dolayı ona karşı sitemkâr bir dil kullanıyor.

Muhabbet zâhir etmek cürmüne kan dökmek istersin

Habibim bunca hem rağbet nedir cürmüne ahabâbın (G. 170/6)

“Sana sevgisini açıklamak suçunu kan dökmek ile cezalandırıyorsun. Sevgilim, seni sevenlerin suçlarına böyle çok değer vermek ne için. ”

Sevgilinin âşığa aslında en büyük mükâfatı onun kanını dökmesidir. Âşığın tam da istediği budur, sevgilinin elinde can vermek âşık için bir nevi şهادettir. Beyitte tezat varmış gibi görünmesine karşılık, sevgilinin hakikatte yapmak istediği de budur. Yani âşığı kemale varmasını sağlamak için rakibe meyletmek, âşığa türlü cefalar göstermek olgunlaştıktan sonra ise onun canını almaktır. Çünkü vasl ile aşkın tılsımının yok olacağına inanılır. Ondan dolayı hiçbir âşık, kavuşmayı değil, hepsi ayrılığı istemişlerdir. Şair de beyitte sevgilinin âşığa eziyet çektirmekten hoşlandığını varsayarak, âşığın canını alması ile ona mükâfat verdiğini düşünmektedir. Böylece sevgilinin çelişkisinden ötürü ona karşı sitemde bulunmaktadır.

Yeter cem' eyle bâr-ı ma'siyet tagyîr-i atvâr et

Hayâ kıl yokmudur insâf ol kim vâr yetmez mi (G. 303/5)

“Daha fazla günah yükü toplama, hareket ve tavırlarını değiştir. Utan, hiç insafın yok mu? Topladığın günah yükü kâfi değil mi?”

Sevgilinin âşığa meyletmeyişi sonucu âşığın sevgiliye karşı kırgınlığına şahit olmaktayız. Divan şiirindeki klasik sevgili ve âşık ilişkisini bu beyitte görmekteyiz. Âşığa çektirmiş olduğu eziyet ve sıkıntılardan dolayı, sevgilinin günahının varlığını yadsımak imkânsızdır. Şairin, kızgınlıkla ilgili sözcükleri kullanması, sevgiliye olan kırgınlığının ifadesini göstermektedir. Âşıklar, var ve yok arasında olduğumuzu sevgiliye hatırlatarak, hareket ve tavırlarını değiştirmesini dilemektedir. .

*Âlemi tuttu sirişkim kanı dutmazsın haber
 Saldı yaşıım rahneler yollara salmazsın nazar
 Kan yaşıımdan sarı kim tutmuş yolum kıl bir güzer
 Meyl kıl bir dem bana her dem bu istiğnâ yeter
 Kanlı isem dahi gel geç şimdi kanıımdan benim (Muhammes3/3)*

“ Gözyaşımın kanı âlemi tuttu; haber sormazsın
 Gözyaşlarım rahneler açtı yollarda; bakmazsın
 Kandan sararmış gözyaşlarım kapatmış yolları; bak bir
 Meylet bir an bana selvi boylum; bu istiğna yeter
 Kanlı olsam da, gel geç şimdi kanıımdan benim”

Şair, sevgilinin âşığın halinden habersiz oluşundan muzdariptir. Divan şiirinde sevgili için türlü mazmunlar kullanılır. Bunlardan biri de sevgilinin uzun boyu için *selvi boylu* mazmunu kullanılır. Âşık, sevgilinin istiğnasından bıkmış, bir an önce kendisine meylini talep etmektedir. Sevgilinin vefasızlığının ispatı için gözyaşı örneklerini vermiştir. Gözyaşlarının o kadar çok aktığını dile getiren âşık, gözyaşları ile yollarda sel misali derin çatlaklar oluştuğunu vurgulamıştır. Abartma söz konusu olmasına rağmen şair bu örneği, sevgilinin arkasından ne kadar çok özlem çektiğini vurgulamak için vermiştir. Netice itibariyle sevgilinin istiğnalı duruşu, şairin sevgiliye olan sitemini kuvvetlendirmiştir.

*Ey hayâlin halveti nakd-i revânım mahzeni
 Gözyaşım olur revan her geh hayâl etsem seni
 Lûtfumup senden ser-i kûyunda tuttum meskeni
 Gel gözüm nûru Fuzûlî tek çok ağlatma beni
 İncimez mî hâtırın buncâ fîğânıımdan benim (Muhammes3/5)*

“ Hayalinle başbaşalığım ruhumun nakit mahzeni
 Gözyaşlarım akmaya başlar ne zaman hayal etsem seni
 Lutuf umdum senden; sokağında tuttum meskeni
 Gel gözümün nuru; Fuzûlî gibi çok ağlatma beni
 İncimez mi hatırın bunca fîğanıımdan benim?”

Âşık, daima hakiki güzelin hayali ile baş başadır. Toplum nezdinde kınansa da, hor görülse de o melamet hırkasını giymiş gerçek bir dervîşdir. Yaradanın nurunun hayali ve yaratmış olduğu cümle mahlukatın güzelliği hayal edildiğinde, âşıklar daima gözyaşı dökerler. Buna karşılık âşıklar, daima sırât-ı müstakımı kendilerine rehber edindikleri için, Allah'tan kendilerine lutûf beklerler. Âşıklar yaralı ve gamlı oldukları için daima ahu zâr içinde olup, yakıcı ahlâr çekerler. Allah rahmet ve merhamet sahibi olduğu için elbette âşığın kalbinden gelen bu sese karşılık verecektir. Ama âşıklar sabırsız, bir o kadar da çaresiz oldukları için, Yaradana tatlı bir sitem de bulunarak, en kısa zamanda mutlak güzele ulaşmayı gaye edinmişlerdir.

Teklîf-i cennet eyleme kûyunda gönlüme

Çün cennet ehlidir ne verirsin âzâb ana (G. 9/6)

“Ben senin diyarında iken bana cenneti teklif etme. Mademki senin diyarındadır, senin diyarın ise cennettir. Gönlüm o cennet içindedir, niye bu teklifi ederek ona azap veriyorsun.”

Tasavvufta mutasavvıf şairler, daima Yaradanın bizatihi kendisini arzulamışlardır. Bu da nihai hedeftir. Dolayısıyla cenneti istemek ve burada kalmak kendileri için daha düşük bir gayedir. Âşık, zaten sevgilinin diyarında iken bu diyarın cennet dışı bir yer olması imkânsızdır. Sevgilinin bulunduğu mahelle cennetvari bir yerdir. Cenneti teklif edecek olan Yaradan ise, yani hakiki sevgili olduğuna göre âşık, cenneti değil, kendisini yoktan var eden, hayat veren, yaşatan ve zamanı geldiğinde ise canını alan Yaradanın kendisini istemektedir. Çünkü âşık maşuğun yolunda olduğu için, onun gönlü zaten cennet içindedir. Var olanın tekrar istenmesi ise mantığa terstir. Şair Yaradana sitem de bulunarak, cennetin teklifinin değil, kendisinin istediğini dile getirmektedir.

Yâr cevretmez bana ağyâr ta'lîm etmedin

Billâh ağyâr eyleyen ihsânı yâr etmez bana (G. 14/2)

“Sevgili bana cevretmiyor. Ancak ağyâr, başkaları ona öğretiyorlar. Ondan sonra cevrediyor. Allah'a yemin ederim ki, ağyârın bana ettiği iyiliği yâr etmiyor.”

Sevgilinin âşığa cevretmesi aslında olağan bir durumdur. Bu durum sevgilinin âşıkla ilgilendiği anlamına gelir ki âşığı mutlu eder. Rakip yani yabancılar bile sevgilinin bana karşı takındığı tavırdan daha iyi davranmaktadır. Sevgilinin bu cevirli haline âşığın sitemi söz konusudur.

Ey meh benimle dostları düşmen eyledin

Düşmen hem eylemez bu işi kim sen eyledin (G. 163/1)

“Ey ay gibi güzel, dostlarımı bana düşman eyledin. Senin bana ettiğini düşman yapmaz.”

Ay gibi güzel olan beşeri sevgilidir. Onun simasının ay gibi olması yine Yaradanın ona vermiş olduğu güzellik sayesinde. Âşığın melamet hırkası giyip, değişik haller içerisinde olması, yakın çevresi tarafından elbet onun ayıplanmasına yol açmıştır. Âşık için hayat, sevgiliden ibarettir. Mecnun misali aşk yoluna giren âşıklar, her şeyden ilgi ve alakayı keserek, sevgili ile vaktini geçirirler. Elbet bu bir vasl değil, firkattir ama onun hayali ile sudan ekmekten dahi kendilerini soyutlarlar. Öylesine karışıklık yaşarlar ki gece ve gündüzü dahi ayırt edemezler. Bunlara rağmen sevgili yine istiğnâ ile âşığa yaklaşır. Âşık, sevgilinin kendisine ettiklerine sitemde bulunarak, düşman ismini kullanmış, ne hale geldiğini ifade etmiştir.

Her zaman manzûr bir şûh-ı sitem-gerdir bana

Handa olsam bir belâ Hak'dan mukarrerdir bana (G. 23/1)

“Her zaman gözümün önünde bir zalim güzel vardır. Nerede olsam bana Hak’tan muhakkak bir bela gelmektedir.”

Kâinatın kendisi Allah’ın yaratmış olduğu güzelliklerle doludur. Onun yarattığı hiçbir şey çirkin değildir. Mutlaka güzel bir tarafı vardır. Güzellerin vefasızlığından dolayı yine şair, sevgili için zalim mazmununu kullanmıştır. İnsan kâinattaki güzelliklerin farkına varınca, mest olmuşcasına kendinden geçmiş, bu güzellikleri bir bela olarak isimlendirmiştir. “Belâ” kavramı bizi elest meclisine götürmektedir. “Belâ, belî” sözcükleri evet anlamına geldiği için, kâinattaki tüm güzellikler, insana Allah’a vermiş olduğu sözü hatırlattığı yani bu ağır yükü hatırlattığı için şair, bu güzellikleri

kendisi için bir bela olarak görmektedir. Dolayısıyla şairin sevgili olan her şeye kişi, eşya, doğa vs. sitemi söz konusudur.

Beni gel öldürüp kurtar belâdan çünkü ey hûnî

Ne sende merhamet şefkat ne bende sabr u tâkat var (G. 108/2)

“Ey kan döken beni gel öldür kurtar beladan çünkü ne sende merhamet, şefkat var ne bende sabır ve takat var. ”

“*Kan döken*” tabiri Divan şiirinde sevgili için kullanılan bir terimdir. Sevgili de merhamet ve şefkatin olmaması onun var olan özelliğidir. Dolayısıyla şair bu özelliklerinden dolayı ona sitemde bulunmaktadır. Âşğın bu kötü duruma düşmesine neden sevgili iken, bu zor durumdan kurtulmak için yine sevgiliden medet ummaktadır. Sevgili, acımasızlığı ile hafızalarda yerini almıştır. Şairin olumsuz sözcükleri sevgili için kullanması ona karşı olan kırgınlığının ifadesidir. Âşıklar, sevgilinin zalim tavrı karşısında biçare bir hale düşmüş kişilerdir. Düşkün ve çaresiz kişilere yardım etmek, dinimizin gereğı bir durumdur. Buna rağmen sevgilinin âşğâ kayıtsız kalması, onun zalim, düşman, kan döken, hunhar vs. gibi kavramlarla anılmasına neden olmuştur.

Fuzûlî’ni ayaktan saldı bâr-ı mihnet-i aşkın

Niçin tutmazsın ey kâfir elîni bir müselmânın (G. 171/7)

“Aşğının mihneti yükü, Fuzûlî’yi yere yıktı. Ey kâfir, niye bir müslümanın elinden tutmazsın. ”

Sevgilinin âşğâ gösterdiği eziyetlerin sonucu âşıklar, sevgili için genelde kâfir sözcüğünü kullanmayı alışkanlık haline getirmişlerdir. Âşık olmak ve o yükü kaldırmak zor ıştır. O kadar âşğın ağrına gitmiştir ki kâfir ismini sevgiliye uygun görmüştür. Buna rağmen yine de bir umut vesilesi gereğı kendisini bu zor durumdan kurtarmasını sevgiliden beklemektedir. Sevgilinin âşık karşısındaki umursamaz tavırları, onun kafir kelimesiyle anılmasına neden olmuştur. Âşğın, dert ve ızdırıp karşısındaki dayanma gücü tükenmiş, böylece sevgiliye sitem dolu sözlerle ızdırabını anlatmak gereğini duymuştur.

Aşk ehlin âteş-i hicrâna eylersin kebâb

Döne döne imtihan ettin budur âdet sana (G. 18/5)

“Aşk ehlinin ateşine yakıp kebab eyler ve döne döne imtihan edersin. Bu senin âdetindir.”

Aşk ehli, her daim dünyada bir imtihanla karşı karşıyadır. Zaten insanın dünyaya gelme gayesi bile Allah’a kulluk borcunu ödemektir ve bu borç, büyük bir imtihandır. Çünkü hiç kimse boşu boşuna yaratılmamıştır. Âşıklar, maşuğuna yani hakiki olan sevgiliye ulaşmak için türlü imtihanla başbaşa kalır. Tabiri caizse bu yolda âşıkların, aşkın yakıcılığı karşısında gönülleri kebab misali yanar, öyle yanar ki bu yakıcılık sayesinde âşıklar mum misali yanar tutuşur. Şair sevgiliye sitem de bulunarak tekrar tekrar imtihan etmesinden muzdarip olduğunu dile getirmektedir. İnsanlar, Yaradana aşkını ifa etmek için Beytullah’ın etrafında tavaf yaparlar, dönerler. İşte bu durum aşkın maşuk karşısındaki pervane oluşudur, yapılan bu tavaf ile hakiki olan sevgili karşısında lezzet alma ve imtihan olma durumudur. Kemale ermek veya fenafillah yolunda yürümek için bireylerin pişmesi şarttır. Bir kere değil, binlerce kere dahi bu yolda pişmek şarttır. Gönül yanıp tutuştuktan sonra, bu aşk ateşinin söndürülmesi ise imkânsızdır. Şair, Yaradana tatlı bir sitemde bulunarak, her dem imtihanın zor olduğunu anlatmak istemiştir.

Lâle-ruhlar göğsümün çakîne kılmazlar nazar

Hiçbir rahm eylemezler dâğ-ı hicrânım görüb (G. 32/3)

“Lale yanaklılar göğsümün yarığına bakmazlar. Ayrılık yarasını gördükleri halde hiç merhamet etmezler.”

Rahm edecek olan, Yaratıcıdır. O şefkat ve merhamet sahibidir. Tasavvufta lale, Allah’ın birliğini simgelemektedir. Yanak zaten vahdeti temsil eder. Âşık, sevgilinin vurdumduymazlığına sitem etmektedir. Ama bu kayıtsızlık elbette âşkın kemale ermesine bir vesiledir. Âşıklar her daim sevgiliden ayrı kalmalarından dolayı muzdariptirler. Bu yaraya derman bulunmazken, âşıklar hedefi yükselterek bizatihi Yaradanın kendisini istemektedir.

Bildi aşkından nemed-pûş olduğum âyîne-veş

Rahm edip bir kez bana bakmaz bu istiğnâya bah (G. 60/4)

“Aşkı yüzünden ayna gibi kecelere sarıldığımı bildiği halde bir kere bana bakmaz. Bu istiğnaya bak. ”

Keçe, dervişlerin giydiği giysilerdir. Âşıklar derviş misali bir yaşam sürdükleri için daima halk nazarında alay edilen ve hor görülen kimselerdir. Melamet hırkasını giyen âşıklar, kendinden geçmiş, halkı unutmuş ama daima Hakk’ı gönlüne nakş etmiş kimselerdir. Ama tüm halkı sevgili uğruna karşısına alan âşığa, sevgilinin istiğnalı tavrı, âşığı yaralamış ve onun kırgın olmasına sebep teşkil etmiştir.

Kıymadın sâkin-i kûyun olana peygânın

Bir içim su ile ağırlamadın mihmânın (G. 162/1)

“Senin diyarına gelip orada oturana aşkının okunun temrenini kıymadın, esirgedin. Misafirini bir içim su ile dahi ağırlamadın. ”

Su, canlılar için hayat kaynağıdır. Su olmazsa yaşam olmaz ve bütün güzellikler son bulur. Âşıklar, sevgilinin yaşadığı beldeyi kendileri için hayat kaynağı saymışlar, sevgilinin eşiğindeki tozu dahi gözlerine bulunmaz bir sürme yapmışlardır. Âşıklar, sevgilinin elinden can vermeyi büyük bir lütuf saymışlar, ondan dolayı beyitte sevgiliye sitem de bulunan şair, sevgilinin âşığı kendi eliyle öldürmeyi bile ona çok görmüştür. Sevgili o kadar zalim ve taş yüreklidir ki âşığını hayat kaynağı olan suyu bile ona çok görür. Böyle olunca âşık, ölesiye sevdiği maşuğuna sitemkâr bir dil kullanmaktadır.

İstediğin cân idi hâk-i derine tapşurdum

Yetdi ol hod yerine şimdi nedir fermânın (G. 162/3)

“ İstedığın can idi onu yolunun toprağına verdim, bu isteğin yerine geldi. Şimdi ne emrediyorsun. ”

Zalim, kâfir, düşman olarak tabir edilen sevgilinin yine âşığa çekirmiş olduğu cefayı bu beyitte görebilmekteyiz. Sevgili sultan olduğu için o emreden; âşık ise köle olduğu için daima verilen emri uygulamaya koyan kişidir. Sevgili kan dökücü, fitneler koparan kişi olarak tasvir edildiği için o daima âşığının canını istemektedir. Ama âşığın

canının sevgili nazarında kıymeti pek düşüktür. Böyle olunca almış olduğu can bile ancak sevgilinin güzargahı olan, geçmiş olduğu yollara verilmektedir. Beyitte yok iken topraktan yaratılan, tekrar ham maddemiz olan toprağa bir dönüş söz konusudur.

Göz yumup âlemden isterdim açam ruhsârına

Cânım aldın göz yumup açınca mühlet vermedin (G. 172/4)

“Âlemden göz yumup senin ruhsarına, yüzüne “*didarına*” gözümü açayım isterdim. Canımı aldın, bir göz yumup açınca bana mühlet vermedin.”

İnsanoğlunun şu dünyadan ahirete irtihâli ile görme uzvu olan göz, geçici olandan baki olanı görmeye başlar. Yani kişi artık hakiki olan ile baş başa kalır. Ruhsar vahdeti karşıladığına göre âşık, ölümüyle birlikte direk vahdeti yani tek olan hakiki sevgiliyi arzulamaktadır. Ama âşıkların ızdırabı ölümüyle son bulmaz, yine devam eder ta ki mahşere kadar sürer. Şairin ölümle birlikte bir kez dahi olsa Yaradanı arzulama isteği kabul olunmadığı için sitemde bulunmaktadır.

Bu mudur rahmin ki hâlin eyler iken kasd-ı cân

Çıktı hattın kim onu ben'ide ruhsat vermedin (G. 172/5)

“ Benim canıma kastederken, hattın “*ayva tüyleri*” onu men etmeye kalkışınca sen buna izin vermedin. Senin acıman bu mudur?”

Âşık, fenafillaha ulaşip o uğurda can vermek istemektedir. Ayva tüyleri kesreti yani çokluğu simgelemektedir. Âşık, sevgili uğruna can verirken, yani kendisini masivadan uzaklaştırmak isterken, kesretin buna engel teşkil etmesi söz konusudur. Sevgiliye sitem de bulunan şair, can vermeyi bile kendisine çok gören sevgilinin, âşığı yaralama durumu söz konusudur.

Sana ey şûh-ı sengin-dil demen büt nişe kim büt hem

Eğerçi seng-i dildir böyle bî-dâd ü sitem kılmaz (G. 122/3)

“Ey taş yürekli oynak dilber, sana put demem. Nasıl ki put da taş yüreklidir amma zulüm etmez.”

Put, Divan Edebiyatında güzel manasında kullanılır. Put, taştan yapıldığı için hareket etmesi imkânsızdır. Sevgili zaten görevi itibarıyla hep âşığa vermiş olduğu

eziyetten dolayı put misali taş yüreklidir. Çünkü kendisine gösterilen sevgiye değer vermeyecek kadar kalbi katılaştırmıştır. Ancak işin özü itibariyle put, âşığa vermiş olduğu dert ve ızdırıp dolayısıyla onu yakmış ve aşk güzergâhında onu pişirerek doğru yolu bulmasını sağlamıştır. Putun hareketsiz olması sebebiyle zararsız olduğunu dile getiren şair, sevgilinin ise daima âşığa karşı zulüm içerisinde olduğunu dile getirmektedir.

Ehl-i hâlim dime büt vasfın bana ey büt perest

Hâl bilmez dilber-i sâhib-i cemâli neylerem (G. 201/4)

“Ey putperest, ben hâl ehliyim. Bana putları methedip durma. Ben hâlin ne olduğunu bilmeyen bir güzeli neyleyeyim. ”

Hâl ehliyle hakiki manada ilahi aşkı bünyesinde bulunduran, Yaradanın aşkını yudumlayan divane bir âşıktan bahsetmektedir. Put, İslamın yasakladığı bir oyma resimdir. Taştan yapılır, taştan yapıldığı için cansız ve taş yüreklidir. Böyle olunca vefasız olan beşeri sevgililer, Divan şiirinde bazen put ismiyle vasıflandırılırlar. Gerçek bir âşık, putlara meyletmekten ziyade hakiki olan, hüsn-i mutlaka gönül verendir. Dolayısıyla hâl ehlinden anlamayan bir güzelin, putun âşık nazarında bir değeri yoktur.

Nice kadd ü hâl ü hat u ruhun gam u derd ü renc ü belâ ile

Büke kaddimi döke yaşımı yıka gönlümü yaka cânımı (G. 292/4)

“Daha ne kadar senin boyun posun aşk ızdırabı içinde benim belimi bükecek. Daha ne kadar senin benim acı içinde gözyaşımı dökecek, daha ne kadar senin ayva tüylerin dert ile gönlümü yıkacak. Daha ne kadar yüzün bela ile canımı yakacak. ”

Sevgilinin boyu uzunluğundan dolayı serviye benzetilir. Âşık sevgilinin boyuna hayrandır, daima şiirlerinde onu zikreder. Sevgilinin bizatihi kendisi daima âşığa ızdırıp verir. Âşığın belinin bükülmesinden gaye, onun sevgilinin naz ve cefası sonucu takatsiz bir hale gelmesinden dolayı böyle bir tabir kullanılmıştır. Sevgiliye olan sitem söz konusudur.

Kamu bîmârına cânân devâ-yı derd eder ihsân

Niçin kılmaz bana dermân beni bîmâr sanmaz mı (G. 264/2)

“Sevgili, aşk yüzünden bütün hasta düşenlere derdinin devasını ihsan ediyor. Niçin benim derdime derman kılmıyor, acaba beni hasta zannetmiyor mu?”

Şair, sevgilinin kendisini göz önünde bulundurmamasına, kayıtsız kalmasına üzülmektedir. Divan şiirindeki âşık ve rakip sembolü bu beyitte kullanılmıştır. Sevgilinin daima nazlı olması, âşığa elinden gelen bütün cefayı göstermesi ile beraber rakiplere daha fazla değer verme durumu söz konusudur. Bu âşık için olumsuz bir durum gibi görünse de aslında âşığın tam istediği de budur. Onun istediği deva değil dert, safa değil cefa, rahatlık değil ızdıraptır. Ondan dolayı Divan Edebiyatının geneline baktığımız zaman şairlerimizin birçoğu hep firkati istemişler, vaslı istememişlerdir. Çünkü kavuşunca aşk tılsımının bozulacağını düşünmüşlerdir.

*Kimdir ki gamında nâle-i zâr etmez
Derdin sana nâle ile izhâr etmez
Feryâdına hiç kimsenin yetmezsın
Feryâd ki feryâd sana kâr etmez (R. 33)*

“ Kim seninle gamınla inim inim inlemez?
İnleyerek sana derdini göstermez
Kimsenin koşmazsın feryadına
Çok yazık! Feryat sana tesir etmez”

Yine sevgilinin âşığa ettiği eziyetlerin sonucu sevgiliye karşı sitemin dile getirildiği bir dörtlüktür. Sevgili, o kadar taş yürekli ve kalpsizdir ki onun gamı âşıkları inim inletir. Cefa gösterdiği tüm âşıklara merhamet etmez, âşığını düşürdüğü duruma da her zaman kayıtsız kalır.

*Perîşan-halim oldum sormadın hâl-î perîşânım
Gamından derde düşdüm kılmadın tedbîr-i dermânım
Ne dersin rüzgârım böyle mi geçsin güzel hanım
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletli sultânım (Murabba3/1)*

“ Senin için perişan oldum, sormadın perişan halimi
 Gamından derde düştüm, almadın dermanımın tedbirini
 Ne dersin, zamanım böyle mi geçsin güzel hanım?
 Gözüm, canım efendim, sevdiğim devletli sultanım”

Âşık, sevgili karşısında yaralıdır, perişandır. Sevgili zulüm ile aşığı bitap düşürürken, bir yandan da âşık da kapanmaz yaraların açılmasına neden olmuştur. Âşıkların düştüğü bu dertlerin dermanı yoktur. Zaten sevgili o kadar hunhardır ki dermanı olmayan dertleri âşığa yükleyerek bu durumdan keyif almaktadır. Bu durumda olmasına üzülen âşık, sevgilinin tavrından hoşnut değildir. İnsanın en önemli uzvu olan gözü, yaşama kaynağı olan canı ile âşık, sevgiliyi tabir etmiştir.

*İntihâsız cevrler odlara yandırdı beni
 Âcı sözler datlu cânımdan usandırdı beni
 Halkdan bî-hûde feryâdım utandırdı beni
 Rahm kıl devletli sultânım mürüvvet çağıdır (Murabba1/4)*

“Sonsuz cevir etti, ateşlere yandırdı beni
 Acı sözler tatlı canımdan usandırdı beni
 Boş yere feryatlarım halktan utandırdı beni
 Acı devletli sultanım, mürüvvet çağıdır”

Murabba örneğinde yine sevgilinin âşık karşısında takındığı acımasız tavırlara sitem söz konusudur.

*Nazar kılmazsın ehl-i derd gözden âhıdan seyle
 Yamanlığdır işin uşşâk ile yahşı mıdır böyle
 Gel Allahu seversen bendene cevretme lutf eyle
 Gözüm cânım efendim sevdiğim devletli sultânım (Murabba3/4)*

“ Bakmazsın dertlilerin gözden akıttığı sele
 Kötülüktür işin âşıklara; güzel mi böyle
 Gel Allah'ı seversen, lütfet, cevretme bendene
 Gözüm, canım efendim, sevdiğim devletli sultanım”

Beşeri bir aşkın izlerine rastladığımız murabba örneğinde şair, sevgilinin âşığa göstermiş olduğu cevirlere karşı sitemkâr bir ifade kullanarak, sevilenin âşığa karşı daha anlayışlı olmasını arzulamaktadır. Âşığın sevgili karşısındaki yalvarışını görmekle beraber, âşık kendisini burada bir köle hüviyetine bırakarak sevgili karşısındaki efendi köle bağlamını kullanmaktadır.

Cevr olur âdet gazab vakti ne âdettir bu kim
Cevrin az eyler bana ol mâh cûn eyler gazâb (G. 36/2)

“İnsan gazap zamanında cefa eder bu tabii bir haldir. Fakat o ay yüzlü güzel bana kızdığı zaman cevri azaltıyor, bu ne biçim adettir. ”

İnsanlar fitratı itibariyle hiddetlendikleri zaman kalp kırmaya, cefa göstermeye meyillidirler. Ancak sevgilinin âşığa kızıp cevri azaltması ise olumlu gibi görünen, olumsuz bir tavidir. Çünkü sevgilinin cevri ve cefası, âşığın kemale ermesine vesile olmaktadır. Âşık bu durumdan hoşnut olduğu için, sevgili de bunun farkında olması münasebetiyle cefasını âşığa karşı azaltmaktadır.

Gayre eyler bî-sebeb bin iltifât ol nûş-ı leb
İltifât etmez bana mutlak nedir bilmem sebep (G. 36/1)

“O tatlı dudaklı başkalarına sebepsiz yere binlerce iltifat ediyor. Bana ise katiyen iltifat etmiyor. Buna sebep nedir bilmiyorum. ”

Bir önceki beyitle aynı anlamları paylaşan beyittir. Şairin sevgiliye karşı siteminin sebebi, âşığa yapmış olduğu zulüm olarak karşımıza çıkmaktadır.

Efendim pâdişahımsın kime varıp edeyim şekvâ
Bana çok cevri u zulmetdin sana senden şikâyet var (G. 108/4)

“Efendim, padişahımsın kime gidip şikâyet edeyim, bana çok eziyet çektirdin şikâyetim senden sana var. ”

Şair, Yaradan için efendim ve padişah tabirlerini kullanmaktadır. Bu terimler ta’zim için kullanılan kelimelerdir. Kişiler başkasının yapmış olduğu eziyetleri Allah’a havale ederler, bu tabii bir haldir. Bu beyitte âşık, Yaradana şikâyetle bulunarak eziyeti

çektirenin kendisi olduğunu ve kimi kime şikâyet edeceğini bilememektedir. İlahi aşk yolunda türlü sıkıntılara göğüs gerdiği için olgunlaşmayla birlikte aşk yolunda kendini kaybeden âşık, direk bu güzellikleri yaratan, hakiki güzeli arzulamaktadır. Bundan dolayı hakiki güzelin imtihanlarının devam etmesi, âşık da ayrılık acısını uyandırdığı için bunu Yaradandan eziyet olarak görmektedir. Yoksa Yüce Allah'ın kuluna eziyet etmesi gibi bir durum söz konusu dahi olamaz.

*Bilmem nedir günâh-ı Fuzûlî çeker bana
Her lâhza ol cefâ kılıcı cevri hançeri (G. 270/7)*

“Göz ucu ile cefa kılıcı, cevri hançerini çeker bana, Fuzûlî'nin günahı nedir bilemem.”

Fuzûlî, beyitte sevgilinin her daim kendisine bakmış olduğu kılıç kadar keskin bakışı ile âşığın yüreğini dağlamasını dile getirmektedir. Sevgilinin bakışı, âşık için paha biçilmez bir nimettir, bir taraftan da âşığın gönlünü hançerleyen bir kılıç hüviyetindedir. Şair, içinde bulunduğu durum itibariyle mutlu olmasına karşılık, bir taraftan da kendisini aciz ve masum göstererek, sevgilinin taş yürekli olmasını bizatihi somutlaştırmak istemektedir. Netice itibariyle sevgilinin âşığa çektirmiş olduğu cefa, dert, ızdıraptan ötürü sevgiliye kırgınlığı söz konusudur.

*Ey bî-vefâ ki âdet oluptur cefâ sana
Billâh cefâdır olma demek bî-vefâ sana (G. 19/1)*

“Ey vefasız, cefa etmeyi âdet edinmişsin. Vefasız olma demek, Allah'a yemin ederim ki sana cefadır.”

Divan şiirinde sevgili daima vefasız ve âşığa cefa çektiren bir tip olarak karşımıza çıkar. Çünkü sevgili her zaman nazlı, âşık ise daima onun peşinden koşan bir Mecnûn'dur. Sevgili, bu durumu artık ziyadesiyle yaparak, âdet haline getirmiştir. Aynı şekilde Allah'ın kâinatı yaratıp, kendi zatını kullarından gizlemesi durumunu Fuzûlî bu beyitiyle bir bağlantı kurarak dile getirmektedir. Âşıklar böylece bu dünyada Allah'ın zatını göremeyerek cefa çekmektedirler.

.....
Hasûd sûret-i ahvâlîme nazar kılmaz
Cefâ kılar ben-i bî-çâreye hazer kılmaz
Sanır ki nâle-i zârım ona eser kılmaz
Onu mürûr ile âlemde derbeder kılmaz
Zemâne içre mücerrebdır intikâm-ı zeman
Hemişe yahşıya yahşı gelür yamana yaman(Trk. /5)

.....
 “Kıskanç kişi hallerime hiç bakmaz
 Cefa eder ben zavallıya, sakınmaz
 Sanır ki iniltirlerim onu etkilemez
 Onu zamanla âlemde derbeder etmez
 Zaman içinde denenmiştir zamanın intikamı
 Daima iyiye iyi verir, kötüye kötü”

Şair sevgiliyi kötü; âşığı ise iyi kategorisinde değerlendirmektedir. Sevgilinin âşığa göstermiş olduğu eziyetleri sıraladıktan sonra ona karşı sitemini dile getirmiş, zamanla kendisinin yaşadığı bu durumdan sevgilinin de etkileneceğini vurgulamıştır. Sevgilinin ah alma durumuna telmihte bulunan şair, âşığın çektiği eziyetler sonucu sevgilinde bu vaziyetleri yaşayacağını söylüyor. Şaire göre iyi insanların en sonunda kazandığını göz önünde bulundurarak, âşığın çekmiş olduğu bu eziyetler sonucu gayesine ulaşacağını vurgulamaktadır.

Kıldı zülfün tek perîşân hâlimi hâlin senin
Bir gün ey bî-derd sormazsın nedir hâlin senin (G. 156/1)

“Senin hâlin, hâlimi zülfün gibi perişan etti. Ey dertsiz “*kayıtsız*” bir gün hâlin nedir diye sormazsın.”

Klasik Türk Edebiyatında âşık-maşuk ilişkisinde maşuğun yani sevgilinin âşığa kayıtsız kaldığını söylememiz gerekmektedir. Divan şiirindeki âşık ve sevgili tipi hep bu ilişki üzerine kurulmuştur. Âşık daima sevgilinin peşinde koşan, ayrılığın vermiş olduğu üzüntüden bile mutluluk duyan kişidir. Âşık, sevgilinin bir bakışını dahi dünyalar kadar değerli bulduğu için sevgiliye kıymet göstermektedir. Sevgili ise âşığa

tam zıt bir kimlik içerisinde girerek, naz makamında yer alan, âşığın kemale ermesini sağlamak için ona türlü eziyetler veren biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Zülf ise kesrettir. Âşık, daima vahdeti, tek olan hakiki sevgiliyi arzuladığı için, sevgiliye sitemde bulunarak, onun kesret ile meşgul olduğunu dile getirmek istemiştir. Sevgilinin vahdet dışı meşguliyeti ve âşığa karşı tavrı, âşığın hâlinin durumunu perişan etmiştir.

Zülfü gibi ayâğın koymaz öpem nigârım

Yokdur onun yanında bir kılca i'tibârım (G. 195/1)

“Sevgilim, zülfü gibi ayağını öpmeme izin vermez. Onun yanında bir kıl kadar itibarım yoktur.”

Sevgilinin saçları o kadar uzundur ki ayak topuklarına kadar ulaşır. Çünkü Divan şiirinde sevgili tasvir edilirken saçlarının rengi siyah, uzun olarak karşımıza çıkmaktadır. Âşık, bu beyitte sevgiliye sitem ederek, “*onun saçının bir kılı kadar değerim olsaydı, benim de ayağını öpmeme izin verirdi.*” Sevgili âşık için o kadar çok değerlidir ki âşık onun bastığı toprağı öperek, gözleri için bulunmaz sürme yapmıştır. Ayağın öpülmesi sevgiliye gösterilen saygının göstergesidir. Âşık köle, sevgili ise sultandır. Zülfün kesret olduğunu düşündüğümüzde ise sevgilinin gerçek olanın dışında her şeye kıymet verdiğini görebilmekteyiz. Çünkü sevgiliye en çok yaklaşan zülfü yani kesretin kendisidir.

Oldu ebr-i dūd-ı ahım perde-i ruhsâr-ı mâh

Ah kim almaz cemâlinden henüz ol meh nikâb (G. 33/7)

“Yükselen ahımın dumanı bir bulut olup ayın yüzüne perde çekiyor. Böyle olduğu halde ay yüzlü sevgilim yüzündeki örtüyü kaldırmıyor.”

Âşık, sevgilinin ızdırabından dolayı ve ona olan özlemi münasebetiyle yanıp tutuşmuştur. Gönlü kebab misali yandıktan sonra içinden ah çekerek, çekmiş olduğu aşk sancısının ne denli ağır olduğunu görebilmekteyiz. Âşığın çıkarmış olduğu ahlar, aşk acısından dolayı o kadar yakıcıdır ki, gökyüzüne ulaşır. Ahın bulut olması, çekilen ahın ne denli büyük olduğunu göstermektedir. Âşık bu kadar cefa ile meşgul olurken halen daha sevgilinin âşığa ay misali yüzünü göstermemesi de âşığın bir türlü imtihanıdır. Allah, elbette görünmez, bir perde arkasından Yaradan ile bir buluşma gerçekleşebilir.

Bu perdenin aradan çekilmesi imkânsızdır. Âşık, sevgilinin bizatihi kendisini arzuladığı için onu görememe korkusunu kendi bünyesinde bulundurarak, sevgiliye sitemde bulunmaktadır.

Beni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı

Felekler yandı âhımdan murâdım şem’î yanmaz mı (G. 264/1)

“Yârin ettiği cefa beni canımdan usandırdı. Sevgili artık bana cefa etmekten usanmaz mı?”

Sevgilinin ettikleri göz önünde bulundurulursa âşığa etmediği cefa ve eziyet kalmamıştır. O kadar çok ızdırap içine âşığı sokmuştur ki âşık artık canından usanmış ve ölümü istemektedir. Halen daha beni bu duruma getirmesine rağmen yine mi cefa göstermeye devam edecek. Aşk ızdırabından ve canımın o kadar şiddetli yanmasından dolayı ahlaram felekleri yaktı ama ne yazık ki muradımın, arzumun mumu yanmadı. Mumun ateşinin yanması aşka ve muradın olacağına delalettir. Mum vahdeti temsil eder, yanan ateş ise ahın göklere yükselmesi anlamına gelir. Âşıkların ahları o kadar yakıcı olur ki gönülden gelen aşk ateşi o kadar yakıcıdır ki ağızdan çıktıktan sonra göklere ulaşır.

Rüsvâlarından ol meh saymaz beni Fuzûlî

Divâne olmayam mı dünyâda yok mu ârım (G. 195/7)

“Ey Fuzûlî, o ay yüzlü güzel beni aşkı uğrunda rüsva olanlardan saymıyor. Nasıl çıldırmam, dünyada benim ar namus duygum yok mu?”

Âşığın sevgilinin ardından sürekli koşması ve onun türlü naz ve cefasına karşı şerefini ayaklar altına alarak sürekli onu takip edip sevmesi, onun rüsva olduğunun kanıtıdır. Dolayısıyla aşkı uğruna rüsva olan bir kişinin, sevgili tarafından yaptıklarının göz ardı edilmesi âşığı yaralamıştır. Şair bunu ar ve namus meselesi yaparak, sevgiliye karşı şiddetli bir sitemde bulunuyor.

Aşkında gönül eğerçi kan ise yeter

Yohsa garazin bu nîm cân ise yeter

Kurbânın olam eğerçi eger sitemdür besdür

Boşunga içün ger imtihan ise yeter (R. 31)

“Aşkında gönlüm kan içindeyse de yeter
Yok, maksadın şu yarım can ise, yeter
Kurbanın olayım, artık zulmün yeter
Başın için! Bu bir sınavsa, yeter”

Sevgili hunhar acımasız olarak bilindiği için, kan dökmek onun yaptığı işlerdendir. Onun için âşığın gönlü daima yaralı ve sevgili tarafından hançerlendiği için de kanlıdır. Şairin âşık için yarım can ifadesini kullanması bize âşıkların yaralı, gamlı, divane olduklarının kanıtıdır. Yani onlar, yaşantıları bakımından sağlıklı bir birey değillerdir. Şair, sevgiliye kurban olma derecesinde yalvararak ve sitem de bulunarak bu zulmün bitmesini talep etmektedir. Aslında âşığın artık bu aşk eziyetlerine dayanamama belirtilerini de görebilmekteyiz. Bu âşığın acziyetini de bize göstermektedir.

*Ey gaib olan dîde-i hûn-bârımdan
Vey rahat olan sîne-i efgârımdan
Ben varımı yok seninçün etdim ne revâ
Sen tutmayasın haber yok u varımdan (R. 73)*

“ Kan yağdıran gözlerimden kaybolan!
Yaralı göğsüm yüzünden rahatta olan
Ben varımı senin için yok ettim; reva mı
Haberin olmayacak senin yokumdan, varımdan”

Sevgilinin âşık için yine zulüm derecesindeki hâl ve hareketlerinin var olduğunu gösteren bir rubai örneğidir. Kan dökücü olan sevgili, yapmış olduğu eziyetlerden dolayı da bundan hoşnut olan kişidir. Âşığın sevgilinin bu acımasız tavırlarına rağmen aşkı uğruna yine de kapısından ayrılmadığına şahit olmaktayız. Sevgili, her daim âşığın kendisini göz ardı ettiği için âşık muzdarip bir haldedir. Dolayısıyla sevgilinin hâl ve hareketine sitemi söz konusudur.

*Ne hayf ettim ana kim döne döne hayf alır benden
Nesin öldürmüşüm kim lâhza lâhza kasd-i cân eyler (K. 36/30)*

“Ne haksızlık ettim ki ona döne döne bana haksızlık ediyor, onun nesini öldürmüşüm ki an be an canıma kasteder.”

Şairin, her zaman âşığa türlü cefalar gösteren sevgiliye sitemi söz konusudur. Sevgili, âşık için bir cellat hüviyetindedir. O, daima âşığın canına kasteder ve onun kanını tabiri caizse yudumlamak ister. Şair, burada kendisinin sevgiliye hiçbir şey yapmazken, niçin sevgilinin bu kadar kendisine haksızlık ettiğine anlam verememektedir. “Döne döne” ifadesiyle sevgilinin âşığa göstermiş olduğu cefaların sürekliliği vurgulanmak istenmiştir.

Hâlâ ne vâkı oldu ki ettin bu gün beni

Böyle zebûn ü zâr ü şikeste-ten ü figâr (K. 37/35)

“Şimdiye kadar ne gerçekleşti ki, bugün beni böyle zayıf, gönlü kırık ve canı yaralı hale getirdin.”

Âşıklar, sevgilinin aşk ızdırabından dolayı zayıf, yaralı ve biçare bir duruma gelirler. Sevgili, âşığın nazarında söz verip de sözünde durmayan kişidir. Bundan dolayı şimdiye kadar ne gerçekleşti ki diyerek sevgiliye sitemde bulunmakta ve onun yalancı bir kişi olduğunu gözler önüne sermektedir.

Gönlüm aldın ki behâsın veresin nakd-i vefâ

Etmedin ahde vefâ kuluna kıldın inkâr (K. 40/9)

“Gönlümü aldın, bedelini peşin bir vefa ile veresin, kuluna ahde vefa etmedin onu inkâr ettin.”

Bu beyitte yine âşık ve sevgili ikilisinin varlığından söz etmek mümkündür. Sevgili burada sultan hüviyetinde biri iken, âşık yine kul veya köle hüviyetindedir. Sevgilinin vefasızlığından dolayı ona karşı gücenikliği bulunan âşığın vaziyeti bu beyitte anlatılmaktadır. Sevgilinin, âşığına ahde vefa göstermemesi sonucu, âşığın sevgiliye sitemini bu beyitte görmekteyiz. Hatta sevgili rakibe meylederek, âşığın varlığını bile görmezlikten gelir.

Bi'llah incitme beni yoksa şikâyet kılarım

Nice bir sabr edeyim kalmadı cânımda karâr (K. 40/13)

“Ne kadar zaman sabırlı olayım artık canımda bir ölçü kalmadı, beni incitme yoksa billahi şikâyet ederim. ”

Âşıklar, sevgili tarafından eziyete uğradığı için her daim mazlum rolünde karşımıza çıkarken, sevgili ise zalim biri olarak karşımıza çıkar. En başta âşığı türlü tuzaklarla ağına düşüren sevgili, daha sonra âşığı görmezden gelerek ona naz ve cefa etmektedir. Âşık, daima vefanın temsilcisi konumundadır. Böyle olunca o, sevgiliyi yıllar geçse bile vefasından dolayı beklemeye devam eder. Âşıklar, mazlum oldukları için “*Mazlumun bedduasından kork. Çünkü mazlumun bedduası ile Allah arasında bir engel yoktur.*”(Buhârî, Zekâk 63, Cihâd 180, Mezâlim 30,35; Meğâzî 60) Hadis-i şerifi bize mazlumun şikâyetinin kabul edileceği gerçeğini de sunmaktadır. Âşık da mazlum rolünde olduğu için, sevgiliye kızgınlığın bir ifadesi olarak, seni Yaradana şikâyet ederim tarzında bir tehditte bulunmaktadır. Bu beyitte sevgiliye yapılan tehdit de göz önünde bulundurularak, âşığın sevgiliye karşı kızgınlığının var olduğunu görmekteyiz. Çünkü kızgınlık, akabinde tehditi getirmektedir.

*Ne revâdır bu ki peyveste sipâh-i gam ü derd
Gönlümün mülkünü bi-vâsıta yağma eyler (K. 42/52)*

“Gam ve derdin askeri her zaman gönlümün mülkünü sebepsiz yağma eder, reva mıdır?”

Asker, komutanının emrinde olan, onun her istediğini gözünü kırpmadan yerine getiren kişidir. Gam ve dert kelimeleri burada kişiselleştirilerek, emrinde olan askerlerin varlığından bahsedilmektedir. Âşıklar ile her zaman yoldaş olan gam ve dert, âşığa türlü cefa ve eziyetini göstermektedir. Ancak, şair sevgiliye yine kızgınlığını ifade ederek, senin gam ve derdinin askeri, sürekli bana yani gönlüme türlü cefalar ettiğinden, bunun uygun olmadığını dile getirerek sitemkâr bir dil kullanmaktadır.

*Ben andan isterim ta'zîm ü tekrîm ü tîvânâlık
Beni gün günden ol zâr ü zâ'if ü nâ-tîvân eyler (K. 36/10)*

“O, beni günden güne zayıf ve çaresiz eyler, hâlbuki ben ondan saygı, hürmet ve kuvvet isterim. ”

Şairin sevgiliye siteminden söz edebiliriz. Âşıklar, sevgililer için vefa örneği göstererek buna karşılık onlardan saygı, hürmet ve kuvvet beklemektedir. Ama sevgili vefanın ne olduğunu bilmediği için âşığı daima zayıf ve çaresiz eylemektedir.

2.1.6. Zahitlere İnkisar

Işk aybını bilipsin hüner ey zâhid-i gâfil

Hünerin aybdır ammâ dediğin ayb hünerdir (G. 105/4)

“Hey gafıl sofı! Aşk ayıplamayı hüner sanıyorsun. Senin hünerin ayıptır, ama o dediğin ayıp hünerdir.”

Tasavvufta zahitler ve âşıklar daima karşı karşıya gelmişlerdir. Zahitler dışa önem verirken, âşıklar ise gönüle önem verirler. Zahitler aşkı küçümserken, âşıklar aşkın olması gerektiğini dile getirirler. Şair, zahitleri her şeyden bihaber olarak nitelediği için, attığı adımları doğru bulmaz. Zahitler, aşkı her daim ayıplamış, kendilerinin yapmış olduğu ibadetleri gerçekçi bulmuştur. Âşıklar zahitlere sitem de bulunarak, asıl gönülsüz yapılan ibadetlerin ayıplanması gerektiğini söylemişlerdir. Divan Edebiyatında mutasavvıf şairler daima zahitleri eleştirmişlerdir. Çünkü zahitler içten ziyade dışa önem veren şahsiyetlerdir. Onlar, aşkın ne olduğunu bilmezler, anlamak da istemezler. Allah tarafından emredilen şeyleri yaparlar ama bu emirleri kendi gönüllerinde yaşamayı bilmezler. Kuru bilgi ile yüklü olan zahitler, gaye olarak sadece cenneti kazanmak için bir mücadeleye girerler. Bundan dolayı daima mutasavvıf şairler zahitleri cahil, kuru sofı, riyakâr, bilgisiz olarak nitelendirirler. İşte bu beyitte de zahitlere bir kızgınlığın sonucu olarak, şair kendisine uyarı da bulunarak, zahitlere aşktan bahsetmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Onları cahil yani aşktan anlamayan duygusuz birileri olarak görmektedir. Âşığı, akıllı; zahitleri ise cahil gören şair, bunu ilahi aşkı idrak edememelerinden dolayı dile getirmektedir.

N’ola zâhid bilse küfr-i zülfün imân olduğun

Şimdi görmüşler midir kâfir müselmân olduğun (G. 216/1)

“Ne olur zahit zülf küfrünün iman olduğunu bilse. Kâfirin müslüman olduğunu şimdi mi görmüşlerdir.”

Şair, zahitlere o kadar çok kızgın olduğunu dile getirmektedir ki onları kâfir sözcüğü ile tarif etmektedir. Zülf tasavvufta kesreti temsil ettiği için, zülfün var olması vahdete engel teşkil eder. İşte zahitler, zülften sonraki kısmın yani yüzün vahdeti simgelediğini bilseler, bunda şaşılmayacak bir durum söz konusudur.

Küfr-i zülfünden beni men'eylemek lâyük değil
Sofî insâf eyle imânın gerekmez mi sana (G. 17/6)

“Onun zülfünün küfründen “yüzü örtmesinden” beni men etmek layık değildir. Ey sofî, insaf et, sana imkânın lüzumu yok mu?”

Zülf bildiğimiz gibi kesrettir. O halde kesret olduğuna göre bu âlemdeki bazı unsurlar, bazı insanlar için vahdete ulaşmayı engeller. Şair, burada yine zahitlere kırılganlığını dile getirerek, onların merhamete gelmesini istemekte ve katı kuralcılığı, gösterişi bir tarafa bırakıp, tasavvufi mahiyette fenafillahe ulaşma ihtiyacının olması gerektiğini dile getirmektedir.

Ey Fuzûlî ne bilir ehl-i vera' mey zevkîn
Enkerel hikmetü men lâmeke cehlen ve nehâk (G. 157/7)

“Ey Fuzûlî, zühd ve takva sahipleri ilahi aşk zevkini hiç bilmez. Cahillik edip seni kınayan ve şaraptan men eden hikmeti inkâr etmiştir.”

Zahitler, ilahi aşkın özünü anlamadıkları gibi bu yolda ilerleyen âşıkları da kınamışlardır. Çünkü ilahi aşkın lezzetini tadamayan züht ve takva sahipleri, daima kulluk borcunu yaradana ifa ederken işin özünü değil, yüzeysel taraflarını dikkate almışlardır. Bundan ötürü halkı cehennem korkusuyla korkutan ve hüsn-i zânı bir tarafa bırakan zahitler, aşkın ne olduğunun dahi farkında değildirler. Şarabın sadece maddi taraflarını gören bu kişiler, şarabın ilahi aşk yolunda mürşid tarafından verilen manevi haz ve lezzet olduğunun dahi farkında değildirler. Dediğimiz gibi zahitler işin sadece görünen kısmıyla ilgilenmektedir. Şair, burada işin özünü bilmeyen, aşkın ne olduğunu tarif edemeyen zahitlere sitem ve kızgınlığını belirtmektedir. Şair, işin aslını bilmeden, cahilce bir şekilde doğru yolda olan âşıkları eleştiren, kınayan zahitleri anlamak da zorlanmıştır. Hikmet sözcüğü, bu beyitte hakiki olan, bu yolun özü manasında kullanılmıştır.

Mey-i gül-gûnu dedin akla ziyândır zâhid

Bu mudur akl ki terk-i mey-i gül-gûn ettin (G. 158/2)

“Ey zahit, gül renkli şarap akla ziyandır dedin. Gül renkli şarabı terk ettin. Bu akıllı işi midir?”

Şair bu beytinde yine zahitleri, görüntü itibariyle dini yaşayan kimseleri eleştirmektedir. Gül renkli şarap, hakikatte Hz. Muhammed’in aşkının simgesidir. Ama zahit bunu anlamayacak kadar akılsızdır. Şarap insana sarhoşluk veren bir içecektir. Zahit bundan ötürü karşı çıkar ama bilmez ki bu aşk sarhoşluğu Hz. Muhammed’den ötürü ileri gelen, mest edici bir durumdur. İşte bu noktada zahitler ve mutasavvıflar birbirinden ayrılır. Dolayısıyla şu âlemin yaratılma sebebi gül renkli şarap iken yani Hz. Muhammed iken, zahitin bunu bilmeden, düşünmeden terk etmesi akıllıca bir iş olmasa gerek.

Tanımaz oldu bana ta’na eden ehl-i riyâ

Şükr kim hâlimi ey aşk diğer-gûn ettin (G. 158/6)

“Beni kınayan riyakârlar “zahitler” beni tanımaz oldular. Ey aşk, Allah’a şükür olsun ki benim hâlimi değiştirdin.”

Aşk bir bedene düştü mü insanı her yönüyle değiştirir. Aşkın olmadığı kalp mühürlenmiş olup, beden ise cansızdır. Aşk ile bu âlemde olmayacak bir şey yok iken, âlemin kendisi dahi aşk üzerine yaratılmıştır. Böyle olunca ilahi aşkın bir gönülde var olması, insanın kemale ermesi için vazgeçilmez unsurlar arasındadır. Dünyanın türlü hâllerine vurulan insanoğlu, aşk sayesinde birtakım gerçeklerin farkında olur. Aşk, insanı olgunlaştırırken, kişilerin hayata bakışını baştanbaşa değiştirir. Şair, beyitte zahitleri riyakâr olarak tabir ederken, onların birtakım ibadetlerini halkın nazarında yapıp, kendilerini ön plana çıkardıklarından dolayı böyle bir ibare kullanmıştır. Bundan ötürü şair, bu hâlin yanlış olduğunu dile getirerek, zahitlere sitemde bulunmaktadır. Netice itibariyle doğru yolda olduğu için Allah’a şükür ifadesinde bulunmaktadır.

Mey men’ini eyleyip şi’âr ey vâ’iz

Tutdun reh-i ta’n-ı aşk-ı yâr ey vâ’iz

Terk-i mey ü mahbub edip cennet için

Şerh eyle ki cennetde ne vâh ey vâ’iz (R. 48)

“ Mey yasaklamayı şiar edindin be vaiz
 Yar aşkını kınama yoluna girdin be vaiz
 Meyi, mahbubu terk ettin cennet uğruna
 Söyle hele, cennette ne var be vaiz”

Şarap mazmununu rubai örneğinde görebilmekteyiz. Şarap dediğimiz gibi mürşid-i kâmil tarafından seyrü sülûk yolunda, aşkı terennüm eden âşığa verilen ilahi aşk sunumudur. İşin özünü bilmeyen vaizler, şarabın haram bir içecek olduğunu bildikleri için, bu yolda mutasavvıflar ile zahitlerin yolları birbirinden ayrılır. Hâlbuki içecek olarak bildiğimiz şarap, âşıklar tarafından somut bir içecek anlamında kullanılmamıştır. Zahitlerin asıl gayesi cenneti kazanmak ve bu uğurda işin görünen kısmıyla ilgilenmektir. Halbuki mutasavvıflar, bizatihi Yaradanın kendisini arzulamaktadır. Çünkü bunlar işin özüne artık inmişlerdir. Şair, rubainin sonunda vaizlerin cennette ne bulduklarını, niçin bu kadar cenneti arzuladıklarını anlamış değildir. Bundan dolayı vaizlerin anlam veremediği bu tavırlarını hem eleştirmekte, hem de onlara sitemde bulunmaktadır.

Ol büt ebrûsun koyup mihrâba döndürmem yüzüm
Koy beni zâhid bana çok verme Tanrı 'yçin azâb (G. 28/6)

“O put gibi güzelin kaşını bırakıp da yüzümü mihraba döndürmem. Ey zahit bırak beni Allah için bana azap verme. ”

Şair burada kaba, işin iç yüzünden anlamayan zahitleri eleştirmekte ve onlara kızgınlığını dile getirmektedir. Zahitlerin yaşantısından hoşnut olmayan şair, burada onlara karşı olan kırgınlığını dile getirmektedir. Şair hem mutasavvıf hem de âşık olma özelliğinden dolayı yaradanın bu dünyadaki tecellilerini daha iyi anlamakta ve zahitlerin basmakalıp ibadet anlayışlarını eleştirmektedir. Put yani güzel, Allah'ın güzellikleri ihsan ettiği kişidir. Ondan dolayı şair, kendisinin Allah'ın kendi ruhundan üfleyip, yarattığı güzele bakarak daha uygun bir niyazda bulunduğunu dile getirmektedir. Zahitler işin iç yüzü ile değil, görüntü itibarıyla ilgilendiği için ve kişileri de bu tür niyaz ve ibadetlere sevkettikleri için, âşıklar bu durumu bir azap olarak görürler. Çünkü âşıklar için önem arz eden, işin iç yüzüdür. Onlar, gönlünü aşk ateşinde yakıp

kavururken, ilahi aşkın vermiş olduğu cefaya göğüs gerip, kemale ererler. Ancak zahitler, işin görünen kısmıyla ilgilendikleri için işin kolayına kaçarlar.

2.1.7. Mecnuna İnkisar

Benem müdderrîs-i ilm-i cünûn kanı Mecnûn
Ki bir murâd ala devrinde istifâde ile (G. 258/6)

“Ben aşk deliliği ilminin öğreticisiyim. Nerede Mecnûn? Benim dersime devam edip bu dersi öğreysin ve muradına ersin.”

Şair burada kendisini Mecnûn’dan üstün görmektedir. Fuzûlî kendisinin aşk dersini verebilecek bir hoca hüviyetinde olduğunu, Mecnûn’unda gelip ancak kendisine talebe olabilecek seviyede olduğunu söylemektedir. “*Nerede Mecnun*” sorusuyla tecâhül-i ârif sanatı yaparak, Mecnûn’ un öldüğünü bilip bilmemezlikten gelmektedir.

Bende Mecnûn’dan füzûn âşıklığı isti’dâdı var
Âşık-ı sâdık benem Mecnûn’un ancak adı var (G. 95/1)

“Bende Mecnûn’dan fazla âşıklık istidâtı hazırlığı vardır. Sevgisine sadakat gösteren âşık benim. Mecnûn’un sadece adı çıkmış bir kere.”

Şair burada yıllarca önce ölen, efsane olan birinin sürekli âşık olarak her yerde zikredilmesine karşı çıkmaktadır. O da kim diyor, bu bir küçümsemedir. Ben bu ilahi aşk yolunda ondan daha da yetenekli bir âşığım. Onun sadece adının çıkmış olması hakiki manada gerçek âşık olduğunu göstermez. Mecnûn benimle boy dahi ölçüşemez. Şairin, kendisini ilahi aşk yolunda efsane bir isim olmuş Mecnûn’dan bile yetenekli görmesi gönlünde yer etmiş aşkın coşkusunun ve derecesinin kanıtıdır.

Beyâban gird-i Mecnûn’dan gam u derdim su’âl etme
Ne bilsin bahr hâlin ol ki menzil-gâhı sâhildir (G. 68/2)

“Çöllerde dolaşan Mecnûn’dan benim gam ve derdimi sorma. Sahilde oturan, denize batmış olanın hâlini ne bilsin?”

Bu beyitte yine Mecnûn'a olan üstünlükten bahsedilmektedir. Şair zaten yeri geldiğinde bundan bahsetmektedir. Denize düşmek tabiriyle kişinin vahdet denizinde yer alması söz konusudur. Şair kendisinin artık fenafillahe ulaştığını dile getirirken, Mecnûn'un ise boşu boşuna çöllerde dolaştığından bahsetmektedir. Deniz vahdet, dalgalar ise kesrettir. Mecnûn'un kendisini anlamaktan uzak bir yaşam sürdüğünü, kendisini anlamak için kemale ermesinin söz konusu olduğunu dile getirmektedir. Bu beyitte denizde batmak cefayı, sahilde oturmak ise rahat bir yaşamı simgelemektedir.

2.1.8. Feleğe İnkisar

Beni kararım ile koymaz oldun ey gerdûn

Yeridir âhım ile versem inkılâb sana (G. 11/5)

“Ey felek, bende huzur, karar bırakmadın. Ahım ile sana inkılâp versem, seni bir hâlden başka bir hâle koysam yeridir. ”

Felek, kâinattaki güneş, ay, yıldızlar, gezegenler ve dönen her şeydir. Felek, astrolojide kullanılan bir kavramdır. Dolayısıyla feleğin baht ve şans anlamları da söz konusudur. Felek bazen dünyanın kendisi için de kullanılır. İşte bu noktada şaire göre, şans ve dünyanın kendisinde rahat ve huzur bırakmamasını dile getirmektedir. Tasavvufta mutasavvıf olan şairlerin birçok şiirinde ah kavramı ile karşı karşıya kalırız. Âşıklar sevgilinin güzelliği ve ondan ayrı kalmalarından ötürü sürekli ahu zâr içindedirler. Yakıcı ahlar çekerek, bunlar ta ki gökyüzüne yani feleklere ulaşır. Şair beyitte feleğe sitem de bulunarak, kendisine baht yolunda yardımcı olmamasına sitem ederken, onu doğru kararlar alması için de ahı ile onu kökten değiştirmek istemektedir.

Elinden âhlar ey ahter-i bâht-ı siyahım kim

Beni halk içre âli-kadr iken gayetde hâr ettin (Kt. 14/1)

“ Elaman elinden kara bahtımın yıldızı

Halk içinde değerliyen çok düşün ettin beni”

Kıta örneğinde şairin yine baht ve tali tarafından kötü bir durumda olduğunu görmekteyiz. Sevgiliye olan tutku ve seveda sebebiyle, halk nazarında kınanma

durumunun söz konusu olduğunu görmekteyiz. Şair bunu kadere yükleyerek, eğer bahtımda halk nazarında düşkün olmam yazılı olmasaydı bu duruma düşmeyeceğini bildirmektedir. Dolayısıyla bahta bir sitem söz konusudur.

AşkTan bir dem ten-i sûzânı dûr etmez felek

Veh nice fanûsdur şem'i hevâdan saklamaz (G. 115/4)

“Felek, yanan gönlü bir an aşktan uzaklaştırmıyor. Bu nasıl fanustur ki mumu havadan saklamıyor.”

Felek, insana yaşattıkları bakımından düşünüldüğünde hep acı, elem ve keder vermiştir. İşte bu vasıfları kendi bünyesinde bulunduran âşığın ta kendisidir. Âşık gönlüne düşen aşk ateşiyle hep yanar durur. Bu zaten âşığın tam istediği bir durumdur. Bir taraftan felekten şikâyetçi ve sitem eden bir konumda olan âşık, aslında bunu da gizliden gizliye istemektedir. Âşık, aslında mumun yanan ateşi gibi zayıf bir ateştir, rüzgardan hemen etkilenir. Nasıl ki fanus mumun ateşini koruyarak onun sönmesine mani oluyorsa, felek de biraz daha aşk ızdırabını azaltarak âşığı eziyetten koruyabilir.

Ey Fuzûlî muttasıl devrân muhâlifdir sana

Gâlibâ erbâb-ı isti'dâdî devrân istemez (G. 119/7)

“Ey Fuzûlî, daima felek senin arzularına uygun devretmiyor. Galiba devran liyakatli, kabiliyetli insanları istemez.”

Şairin şiirlerine baktığımız zaman genelde felek, baht, kader karşısında şikâyet ve sitem içerisinde bulunduğunu görmekteyiz. Aslında bu durum biraz da şairin yaşadığı coğrafyada yaşanmış olaylar ve maddi anlamda sıkıntılarının var olduğunu göz önünde bulundurursak, şairin düşüncelerinin olumsuz ve ruhsal yaşantısının kötü olmasının bu sebeplerle bağlantılı olabileceğini söylememiz mümkündür. Yaşadığımız zaman ve şairin yaşadığı zaman da dikkate alınırsa bir şeyin değişmediği, her zaman ve her yerde kabiliyetli, liyakat sahibi insanların yerine, iş bilmeyen, adab ve usûlden yoksun, menfaatperest tiplerin daha iyi yerlerde olduğunu görmekteyiz. Şair bu durumdan hoşnut olmayarak yaşanan bu hayatın kendisine yani feleğe bizatihi sitem ve kırgınlığını dile getirmektedir.

Ey felek bi'llah nedir mucib ki bu mülk ehline
Cevri bî-had ettin ü bî-dâdı kıldın bî-şümâr (K. 39/13)

“Ey felek! Billahi bu mülk ehline lazım gelen nedir? Sınırsız eziyet ettin, pek çok haksızlık ettin. ”

Ey felek bu ne revâdır ki sipâh-i sitemin
Dil-i ma'mûrumu yağma ile vîrân eyler (K. 32/24)

“ Ey felek! Revâ mıdır siteminin askeri, arzusu yerine getirilmiş gönlümü yağma ile viran eylerler. ”

Felek ismi ile zaman, dünya, kader vs. gibi kavramlar kastedilmiştir. Şair, rahatta olan gönlünün yani huzura ermiş bir gönlün feleğin, çeşitli sebeplerinden dolayı şairin gönlünü viran eylemesinden dolayı feleğe sitemi söz konusudur. Kişi ömrü boyunca mutlu olacak diye bir durumun gerçekleşmesi imkânsızdır. Hayatın kendisi bir imtihan olduğu için kişiler bu imtihan serüveninde inişli çıkışlı bir yol alırlar. Bazen hayatın getirmiş olduğu her şey için mutlu olur, bazen de birtakım şeylerden mutsuz olup, kaderden şikâyetçi oluruz. Aslında bu da insanların ne kadar aciz olduğunun da bir göstergesidir. Acizliğin sonucu olarak, feleğe kızgınlığımız meydana gelmektedir.

2.1.9. Topluma İnkisar

Gel ey râhat sanan esbâb-ı dünyâ kılma nâdanlığ
Tarîk-ı fakr tut kim fakr imiş âlemde sultânlığ (G. 147/1)

“Ey huzur için lazım gelen şeyleri toplamakla rahata kavuşacağını sanan insan, gel cahillik etme. Fakr yolunu tut. Dünyada sultanlık ancak fakr imiş. ”

İnsanoğlu ne gariptir huzur ve mutluluğu bir şeylere sahip olarak, geçici nimetleri biriktirerek aramaktadır. Bu akıllı bir insanın düşüneceği bir şey değildir. Hâlbuki insanlar fakr yolunu tutarak, bu dünyanın külfetini çekmeyebilir. Dünyadaki sultanlık da bu olsa gerek. Fakr yolunu tutmak, yaşadığımız şu dünya üzerinde geçici olan her şeyden vazgeçerek, ebedi olana gönül vermektir. Bazı kişiler de geçici olan güzelliklere gönlünü kaptırarak, ne hazindir ki cahilce bir davranış içerisinde hayatlarını

devam ettirirler. Şairin bu beyitte toplumun yaşayışına sitemindensöz edebiliriz. Hakikatı anlayan, hakiki olan sevgiliye gönül veren, masivadan yüz çeviren kişiler fakr yolunu tutarlar. Tarihe baktığımız zaman birçok âlim, âşık bu yolu kendilerine güzargah etmişlerdir. Bu şahsiyetler, işin hakikatını anladıkları için bu yol ile ancak fenafillaha ulaşılabilceğini düşünmüşlerdir.

Ey olup sultân diyen dünyâda benden gayri yoh
Sen seni bir cuğd bil dünyânı bir virâne tut (G. 41/6)

“Ey sultan olup dünyada benden gayri sultan yoktur diyen, sen kendini bir baykuş, dünyayı da bir virane farz et. ”

Şair, burada âlemde kendini baki bilip, mevki makam sahiplerinin hâllerini görünce üzülmekle bunu söylemektedir. “*Benden gayri sultan yok*” demek zaten kibrin göstergesidir. Şair dünyanın fâniliğinden bahsederek, dünyaya bu kadar meyletmenin yanlış olduğunu dile getirmekte ve bu hâl içinde yaşayan toplumun kendisine sitemde bulunmaktadır. Baykuşlar harap olan yerlerde boş boş gezerek öterler. Şairde dünyayı yıkık bir viraneye, çok konuşup her şeyden bihaber olan bu gönülsüz ve kibirli kişileri ise öten baykuşa benzetmiştir. Şairin, bu beyit ile şahit olduğu bir vakanın sonucundan hoşnut olmadığı da aşikârdır. Çünkü şairlerin yazmış olduğu bu tür şiirler, onların psikolojisini gün yüzüne çıkarmaktadır. Dolayısıyla kendi bünyesinde onu rahatsız eden bu durumun, şiire yansımaları bu beyitte görebilmekteyiz.

Râhat olsaydı garaz dünyâda fakr isterdi halk
Gâlibâ kim halka bî-bihûde gavgâdır garaz (G. 140/5)

“Eğer dünyanın yaratılmasında maksat rahat etmek olsa idi halk fakr isterdi. Yani dünya nimetlerine değer vermemek saadetine erişirdi. Hâlbuki bunu bilmeyen halk, bihûde bir çabalama peşinde koşuyor. ”

Şair, dünya malı peşinde koşan, beyhude dolaşan insanların durumuna hayli üzülmemektedir. Eğer kişi rahat etmek istiyorsa dünya nimetlerini bırakıp, Hakk’ı bilerek, fenafillahe ulaşarak, hakiki nimetleri istemelidir. Gaye bu olmalıdır ve bu gaye insanları rahatsız etmelidir. Ama halk bunun bilincinde olmadığı için ebedi olanı değil, geçici

olan nimetlerin peşine düşmüştür. Dolayısıyla bu tür düşünceye sahip olmayan kişilere sitemi söz konusudur.

*Ey soran hâlim bu istiğnâ su'âlinden ne sûd
Hâlim eylersin su'âl ammâ işitmezsin cevâb(G. 28/3)*

“Ey benim halimi soran, bu istiğna soruşundan ne fayda var. Halimi soruyorsun ama cevabımı dinlemiyorsun bile.”

Âşıkların toplum içerisinde yaşayış tarzı diğer kişilere göre daha farklıdır. Çünkü onlar melamet hırkasını kendilerine kaftan etmişlerdir. Hâl böyle olunca bilerek halk nazarında kendi itibarlarını düşürmek için türlü rüsva ve hor görünme çabası içerisine girerler. Onlar bilirler ki halk nazarında itibar sahibi olmaktansa, Hak nazarında itibarın olması daha büyük önem arz etmektedir. Âşıkların halinden bir şey anlamayan, gerçekte kendilerini bilgili sayan ama hakikatte cahil sınıfında yer alan bu şahıslar, âşıkların hallerini bazen kendilerine sorarlar, ama onları o kadar değersiz ve hakir olarak görürler ki sordukları soruların cevabını bile beklemeden onlarla alay ederler. Şair, her şeyden bihaber yaşayan topluma bunlardan ötürü sitemde bulunmaktadır.

*Ne bilir okumayan mushâf-ı hüsnün vaşfın
Yere gökten ne için indiğini Kur'ânın (G. 166/4)*

“Güzel Kur'ân-ı Kerimin özelliğini, Kur'ân-ı Kerimin gökten yere ne için indiğini okumayan ne bilir.”

Kâinatta insanoğlunun bütün ihtiyaçlarına karşılık gelen, bütün bilimlerin kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim, Hz. Muhammed aracılığıyla bütün insanlığa gönderilen yüce bir kitaptır. O öyle bir mübarek kitaptır ki, tüm dertlerin dermanı, âşıkların rehberi, müridlerin kaynağı, bütün insanlığın başvurduğu yegâne emsali olmayan bir kitaptır. Onu anlatmaya kelimeler kifâyet etmez, onun güzel olmasının ana sebebi ise hüsn-i mutlâk olan Allah'ın lafızları olmasındandır. Güzel olan Allah, elbette en güzeli yaratır. Kur'ân-ı Kerimin özelliğini, niçin indirildiğini halen toplum içerisinde bilmeyen kişilerin varlığı yadsınamaz. Şair, böylesi kişilere kırıncılığını dile getirerek, bu kitaptan

uzak durup, bunu anlamamanın imkânsızlığını dile getirmektedir. Şairin, bu beyitte dini basmakalıp düşüncelerle yaşayan kişilere de kızgınlığı söz konusudur. Örf ve âdetleri, Kur’ân-ı Kerim’in ayetleriymiş gibi topluma sunan ve bu durumdan menfaat sağlayan kişilerin varlığı, şairin kızgınlığından nasibini almıştır. Günümüzde dahi halen yaşantısını bu şekilde devam ettiren, toplum içerisinde kendi yaşantılarının daha doğru olduğunu vurgulayan ve bunun mücadelesini veren cahil kişilerin varlığı bir gerçektir.

Sana derler büt-i Çin zülfüne zünnâr söylerler
Zihî îmâmı yoklar küfr söylerler hatâ derler (G. 89/4)

“Sana Çin putu, güzeli, zülfüne zünnâr derler. Ne imansız adamlar bunlar küfr söylüyorlar, hata diyorlar. ”

Put, Divan Edebiyatında sevgilinin yerine kullanılan bir mazmundur. Sevgilinin put ile birlikte anılmasının sebebi put, yapılırken heykeltıraşın ona gereken önemi verip, onu en güzel şekilde yapmaya çalışır. Kusursuz olması için bütün çabayı harcamaktadır. Sevgili de öyledir. Yaradan onu öylesine güzel yaratmıştır ki onun güzelliğiyle âşıklar mest olurlar. Bir de sadece ressamın çizmiş olduğu putlar da söz konusudur. Çin putu denmesinin gayesi ise eski zamanlarda en güzel resimlerin Çin’ de yapıldığı bilgisinden dolayı böyle bir teşbih yapılmıştır. Zünnâr ise papazların beline bağladığı kuşağın ismidir. İslam dininde zünnâr kişilerin rükûya inmelerini engellediği için haram sayılmıştır. Haram olan bir şey de küfürdür. Şair benzetmelerin anlamlarını iyi bildiği gibi burada bilmemezlikten gelerek, sevgili için kullanılan bu tabirlerin yanlış olduğunu ve bunların dinle alakası olmadığını dile getirerek, bunu söyleyenlere sitem ediyor.

Âb-ı çeşmim çizginir kûyunda ammâ kadri yoh
Dimesin bu devr de kimde ki merdüm-zâdeyim (G. 196/4)

“Senin diyarında gözümün yaşı dönüp duruyor, ama kimse ona bir değer vermiyor. Bu zamanda kimse, ben insanoğluyum, asilim diye öğünmesin. ”

İlahi aşkın dile getirildiği bu beyitte, senin diyarın diye bahsedilen yer kuşku yok ki Beytullah’tır. Mahşer gününün bir provası sayılan, ihram giyerek kişilerin hac ve umre yaptığı Kâbe’de kişiler tavaf yaparlar. Dünyanın, ayın, güneşin, gezegenlerin, insanoğlunun kısacası tüm mahlukatın dönerek yüreğindeki aşkını sunduğu bizatihi

Yaradanın kendisidir. Gözyaşının sel misali aktığı bu dönüş esnasında elbette insanoğlunun bedenen dönüşü sadece değil, manevi olarak dönüşü de söz konusudur. Şair ilahi aşk lezzetinden, Kâbedeki bu tavaftan bir şey anlamayan ve oraya giden kimselere de değer vermeyen kişilere sitemde bulunmaktadır.

Bana zulm-i sarîh ol kâfir eyler kimse men'etmez

Fuzûlî küfr olur mu ger desem yoktur müslmânlığ (G. 147/5)

“O kâfir bana açıktan açığa zulmediyor da kimse bu zulmü men etmiyor. Ey Fuzûlî, âlemde Müslümanlık yoktur, desem küfr olur mu?”

Şairin bu beyitte sevgiliye kâfir olarak hitapta bulunması sebebiyle sevgiliye; hem de sevgilinin aşığa göstermiş olduğu zulüm ve ızdırap münasebeti sebebiyle bu duruma sessiz kalan topluma bir sitemi söz konusudur. Şaire göre Müslümanlık söz ile olan bir durum değildir, İslam dininin gereklerini tam manasıyla yerine getiren kişilerin Müslümanlıktan bahsetmeleri daha uygundur. Müslüman bir sıkıntı gördüğü zaman bunu düzeltmeli, Hakk'ın yanında yer almalıdır. Ama aşikâr olan bir zulme engel olmayan, görmezden gelen bir toplumun Müslümanlıktan söz etmesi yanlıştır. Şairin hissiyatında adaletsizliğin ve zulme karşı kimsenin karşı durmadığını görebilmekteyiz. Böylece toplumun kendisine kırgınlığını görmekteyiz. Her türlü haksızlığa sessiz kalmanın Müslümana ait bir özellik olmadığını vurgulamaktadır. Müslümanların dinin gereklerini gereği gibi yapmamasına da kızgınlığı söz konusudur. Şekilcilikten öte, özde bir yaşantımızın var olmasının gerekliliğini dile getirmektedir.

Kimi ki dost dedim çıktı düşmen-i cânım

Kimi ki yâr dedim oldu âkıbet ağyâr (K. 6/16)

“Kime ki dost dedim canımın düşmanı oldu, kime ki sevgili dedim akibeti yabancı oldu.”

Şair bu beyitte toplumun nezdinde insanlığa kırgınlığını ve sitemini dile getirmektedir. Kişiye ne gelirse yanibaşında bulunan kimselerden gelir. Yanibaşımızda bulunan kimselerden gelen kötülük dolayısıyla kişiler, bu durumdan daha derin yaralar alır ve bu yaraların kapanması ise imkânsızdır. Bir zamanlar dost tabiri kullandığımız kimseler, menfaat icabı kişiye düşman mahiyetinde olur. Bazen sevgili diye bildiğimiz

kimseler bile yabancı olur. Sevgili burada sadece karşı cins için kullanılmış bir tabir değildir. Sevgi duyulan her şey aslında âşık için sevgilidir.

2.1.10. Hicrana İnkisar

İhtimâl-i hecr teşvîsine değmez zevk-ı vasl

Vasl kim var onda hicrân ihtimâli neylerem (G. 201/5)

“Visal zevki, ayrılık ihtimali endişesine değmez. Ayrılmak ihtimali olan bi visali neyleyeyim?”

Beşeri olan tüm güzelliklerin vaslı olduğu gibi, firkati de ihtimal dahilindedir. Beşeri olan güzellikler geçici ise beşeriyette âşık olunan sevgili de geçicidir. Elbet beşeri bir sevgiliye kavuşmayı düşündüğümüzde, bu vaslın ayrılığı son noktada ölümle dahi olsa gerçekleşecektir. Ama hakiki olan güzel, Yüce Allah’ın güzelliği, varlığı baki olduğu için asıl kavuşma aynen böyle gerçekleşebilir. Aslında şair, beyitte fâni olan her şeyin bir sonunun olacağını dile getirirken, baki olan her şeyin ise ebedi olacağını vurgulamaktadır. Şair beşeriyette kavuşan sevgililerin visalinin bir değerinin olmadığını dile getirmektedir.

2.1.11. Kirâmen Kâtibine İnkisar

Ferâhım görüp cefâsın hasenâta dâhil eyler

Ne melek kim ol perînin ameline kâtip olmuş (G. 132/3)

“O, bana cefa ediyor, ben ferahlanıyorum. Bu ferahımı gören melek, bu cefasını hasenat yani iyilikler saifesine dahil ediyor. O peri gibi güzelin amel defterini yazan bu nasıl melek. ”

Sevgilinin cefası, âşık için bulunmaz bir nimettir. Çünkü âşık her daim firkati, vefayı, gamı istemiş ve bunlarla mutlu olmuştur. Çünkü olumsuz gibi görünen bu terimler aslında âşık için kemale erme vesilesidir. İnsanın sağında ve solunda yer alan Kirâmen Kâtibin melekleri de insanın yapıp ettiği her şeyi kaydeder. Kişinin sağında yer alan melek iyiliği, solunda yer alan melek ise kötülüğü defter-i â’mâl denilen deftere kaydeder. Aslında sevgilinin cefası, şair için iyiliktir. Çünkü onun takva yolunda kemale

ermesine vesiledir. Şair bunu bildiği halde bilmemezlikten ileri gelerek Tecâhül-i ârif sanatına başvurmaktadır. Netice itibariyle sevgilinin âşığa yapmış olduğu eziyetleri dahi sevgililerin sevap hanesine yazdığı için yazıcı meleklerle şairin bir sitemi söz konusudur.

2.1.12. Cahile İnkisar

La'net ol nâdâna ki bir kimseden bir kimseye

Bir ciğer-kâh olacak söz nakl ide gerçek yalan (Kt. 43/1)

“Lanet olsun o cahile! Bir kişiden bir kişiye, Ciğer yaralayan söz nakleder gerçek, yalan”

Hakiki olan her şeyden bihaber yaşayan kimseler için “*cahil*” tabiri kullanılarak şairin onlara olan kızgınlığı görmektedir. Asıl cahil, bilgisiz olan değil, bilgili ve donanımlı olup, bu vaziyeti hayatına aksettirmeyen kişilerdir. Toplum arasında söz taşıyan, kişilerin arasının açılmasına sebep olan herkes, aslında kişilerin yara almasına sebebiyet verir. Bir sözün yalan gerçek olup olmadığına bakarak, bu işi yapan kişilerin cahil olduğu gerçeği inkâr edilemez. Çünkü Peygamberimizin “*Kişi, bir başka kimsenin arkasında konuşursa, bu durum o kişide var olsa bile gıybet; eğer böyle bir durum yoksa o da daha ağırı olur ki iftiradır.*” (Müslim, Birr 70; Tirmizi, Birr 23). Hadisi bize bu beyitin en güzel açıklamasını vermektedir.

Sadâ-yı ney harâm olur dedin ey sûfi-i câhil

Yele verdin hilâf-i şer'ile nâmûsun İslâmın (K. 30/1)

“Hey cahil sofu! Ney sesi haram olsun, dedin, şeriate muhalefetle İslâmın namusunu yele verdin”

Mutasavvıf şairler, her zaman zahitlerle yani sofularla sürekli bir münakaşa içindedirler. Âşıklar, işin özünü anlamayan, gönülden gelen iniltilere kulak vermeyen, riya ile Yaradana ulaşmayı gaye edinen bu kişileri Allah’a kulluk etmede çok uzak bulurlar. Zahitler ise mutasavvıfları mey, şarap, kadeh, saki, sarhoş mazmunlarının özünü bilmedikleri için yerden yere vururlar. Şair beyitte sofulara kızgınlığını dile getirirken, ney sesinin haram oluşunu söylemesini eleştirmektedir. Hâlbuki ney sesi, Allah’a olan aşkından dolayı, gönül iniltilerinin yanık yanık dışarı çıkmasıdır. Zahitler,

bunu anlamayacak kadar cahil oldukları için islamiyetin yanlış anlaşılmasına bile sebebiyet vermişlerdir.

2.1.13. Sakiye İnkisar

Cânım aldın mey için sâki içirdin bana kan

Dâd elinden ki beni âl ile magbûn ettin (G. 158/3)

“Ey saki şarap vereceğim diye canımı aldın. Feryat senin elinden ki beni hile ile ziyana soktun.”

Sâki, ilahi aşk yoluna giren âşığın bu yolda ilerlemesini sağlayan mürşid-i kâmilidir. Şarap, tasavvufta da sarhoşluk veren bir içecek olmasına rağmen, bu içecek şeyhin müride sunduğu irşad neticesindeki bir sarhoşluktur. Tasavvufta nefsi arzulardan arınıp, hakiki olan güzele ulaşmak öyle kolay bir iş değildir. Bunun imtihan dereceleri söz konusudur. Mürşid-i Kâmil seyr-ü sülûk güzergâhında ilerleyen sâlik için olgunlaşma adına aşkın bilgisini sunarken, bir taraftan da âşığın maddi olan canını alır. Maddi bir gönülle fenafillaha ulaşmak imkânsızdır. Şair burada sâkiye sitem de bulunmasına rağmen bir taraftan da maddi canın alınması, âşık için bulunmaz bir nimettir.

2.1.14. Masivaya İnkisar

Yüzüne durmasun âyine-i urup lâf-ı safâ

Ne revâ meh kıla hurşîd-i dırahşân ile bahs(G. 46/3)

“Ayna ben saf, temizim diye karşına çıkmasın; ayın parlak güneş ile bahse girişmesi hiç reva mıdır.”

Ayna var olanı değiştirmeden karşıdaki kişiye gösterdiği için, saf ve temizdir. Güneş hakiki olan güzel iken, ay ise geçici olan dünyevi güzelliklerdir. Ayna ve ay sadece masivayı görüntüde gösteren alettir. Sadece geçici olan, değeri olmayan, öze inmeyen güzellikleri aleni gösterdiği için aynanın bir ehemmiyeti yoktur. Onun için de aynanın kendisini farklı görmesinin bir anlamı yoktur. Güneş ortada iken ayın bir

ehemmiyeti yoktur. Çünkü ay sönük kalır, güneşten ışığını alan ayın ortaya çıkması bile uygun olmaz.

*Gayre arz et her ne esbâbın ki var ey dehr-i dîn
Ben gedâyı kûy-ı ıskım mülk ü mâli neylerem (G. 201/2)*

“Ey alçak dünya insanı mesut edecek neyin varsa onu sen başkasına arz et. Ben yâr diyârının dilencisiyim. Mülk ve malı ne yapayım. ”

Yâr, kelimesine dikkat edersek beyitte Allah için kullanılmıştır. Dünyaya sitemde bulunan, onu hakir gören, dünyaya meyledenleri de tenkit eden şair, asıl vahdet âleminin dilencisi olduğunu dile getirmektedir. Şair, dünyanın geçici güzelliklerinin kendisini cezbetmediğini, asıl güzelliğin ve saadetin Yaradana ulaşmakla olabileceğini vurgulamaktadır. Mal ve mülkün insana kısa süreli bir mutluluk verdiğini, asıl kazancın sırât-ı müstakım üzerine yürüyüp, güzel bir yaşamı yaşamanın kazanç olduğunun önemini ortaya koymaktadır. Dünyaya karşı kızgın olan bir o kadar da dünyayı hor gören şair, alçak tabirini kullanıyor ki bu da onun kızgınlık derecesini göstermektedir.

*Sarf-ı nakd-i ömr edip ben kesb-i irfân etmişem
Ehl-i dünyâ hem kemâl-i cehl ile tahsîl-i mâl (Kt. 3/1)*
“Ömrümün nakdini harcadım; oldum irfan sahibi
Cehalet içinde mal topladı, dünya düşkünleri”

Şair, dünyaya meyledenleri, mal ve mülk sevgisiyle yaşamlarını sürenleri dünya düşkünü ve cahil olarak adlandırmaktadır. Asıl önemli olan, tasavvufi yolda ilim ve irfan sahibi olup hakiki güzelin peşinden gitmektir. Hakiki olanı bırakıp, geçici olan her şeye yani masivaya gönül verenlerin gaflet içerisinde olduğunu söylemektedir.

2.1.15. Hekimlere İnkisar

*Ey Fuzûlî eyledi her derde dermân ol tabîb
Bir benim zahmımdır ancak bulmayan merhem henüz (G. 114/7)*

“Ey Fuzûlî, o hekim, her derde derman buldu. Hala derman bulmayan bir benim derdimdir. ”

Aşk derdinin dermanı yoktur. O, sevgili ile âşık arasında gerçekleşen bir durum olduğu için gönül hastalıklarının dermanı bulunmaz. Ancak bu rahatsızlık maşuğa kavuşunca son bulur. Derdine derman bulmayan tabiplere şair, sitemde bulunmaktadır.

2.1.16. Zülfe İnkisar

Girihler buldu cânım riştesi tesbih târ-ı tek

Mene gör nitti âhır ârzû-yı zülf-i pür tâbın (G. 170/2)

“Canımın ipi tesbih ipi gibi büküldü, düğümlendi. Büklüm büklüm zülfünün arzusu bak nihayet bana neler yaptı. ”

Şairin burada canının çok yandığını anlattığına şahit olmaktayız. Zülf, kesret olduğuna göre burada geçici olan Allah’ın tecellileri için kullanılan tasavvufî bir terimdir. Geçici olan güzelliklerin kendisine neler yaptığına hayıflanan şair, kesreti temsilen zülûfe sitemde bulunmaktadır.

Reşk odiyle yakılır rişte-i cânım ki niçin

Değer ol ârıza giysû-yı mu’anber güstâh (G. 59/3)

“Canımın ipi “fitil” hasret ateşi ile yakılıyor. Niçin o yanağa amber kokulu saç haddini aşır, küstahlık edip değişiyor. ”

Mumun fitilinin aşk acısından dolayı yanıp, daha sonra erimesi ve kaybolması durumunu bu beyitte görmekteyiz. Asıl anlatılmak istenen ise kişinin canının yani ruhunun aşk acısıyla yanıp tutuşması durumunu görmekteyiz. Mum tekliği münasebetiyle vahdeti simgeler, hakiki olan güzelin hayaliyle mumun yanıp tutuşarak erimesi aşkının göstergesidir. Yanak kırmızılığı sebebiyle yanıp tutuşmuş gibi düşünülmektedir. Böylece yanağa değen zülûf de tutuşur. Şair zülûfe sitemde bulunarak, kesreti temsil eden bir şeyin nasıl haddini aşır da vahdet karşısında yanıp tutuşmasını kabullenmek istemez. Çünkü yanak vahdeti; zülûf ise kesreti temsil etmektedir.

SONUÇ

16. yy'ın âlim şairlerinden biri olan Fuzûlî, Klasik Türk Edebiyatının en önemli şairlerindendir. Kendi hâlet-i rûhiyyesinin ve yaşadığı devrin özelliklerini şiirlerinde görmek mümkündür. Türkçe Divanı'nın geneline baktığımız zaman şair, genelde âşğın maşğuna ulaşmak için girmiş olduğu cefalı yoldaki mücadelesini, nihai hedefte ise fenafillaha ulaşmasını görebilmekteyiz. Bunun yanında Türkçe Divanında beşeri bir aşk konusununda yer aldığını da görmekteyiz. Genel manada şiirlerinde masivadan ayrı kalıp, hakiki olan güzelin yani Yaradan'ın güzergâhında ilerleyip, ona kavuşmuş olmak hedef sayılmıştır.

16. yy Klasik Türk Edebiyatında bir zirve kabul edilir. Bâki, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Taşlıcâlı Yahya gibi şairlerle birlikte Klasik Türk Edebiyatı bu dönemde altın çağını yaşamıştır. Bu yüzyıl içerisinde de Fuzûlî'siz bir Divan Edebiyatını düşünmek en büyük yanlışlardan biridir. Kullandığı sade dil, kulağa hoş gelen beyitler ve az da olsa beşeri ve daha çok ilahi aşkın varlığı Türkçe Divanında varlığını hissettirmektedir. Tasavvufi konuların daha çok işlendiği Türkçe Divanında, kullanılan terimler, candan yazılmış gazelleriyle Fuzûlî, halen günümüzde bile şiirleriyle adından çokça söz ettiren bir şairdir.

Şiirlerine baktığımız zaman âlim bir şairin varlığını görebilmekteyiz. O, Allah'ın yaratmış olduğu her şeyi güzel bulmuş, güzeli yaratanın ne kadar güzel olduğunu düşünerek, seyr ü sülûk yolunda Yaradan'ı arzu etmiştir. O, gerçek bir peygamber âşğıdır. Su kasidesi bu sevginin en bariz örneğidir. Hz. Muhammed'e olan sevgisini bu kasidedeki aşk mazmunlarıyla terennüm etmiş, kullandığı imge ve teşbihlerle su kasidesini unutulmaz şiirler arasında yerini almasını sağlamıştır. Şairin yaşamına baktığımız zaman yaşamış olduğu sıkıntılarını ve çekmiş olduğu acılarını bir nevi şiirlerine yansıttığını görmekteyiz. Şairin yaşamı boyunca maddi ve manevi anlamda çekmiş olduğu sıkıntılarını göz ardı edemeyiz. Dolayısıyla bu durum, onun eserlerinin oluşmasında da bir etken olmuştur.

Bu çalışmada; Fuzûlî'nin Türkçe Divanında işlenmiş olan çaresizlik ve inkisar konularını incelemeye çalıştık. Şairin Divanı incelendiğinde bazı durumlar karşısında bazen acziyeti gün yüzüne çıkmış, bazen de olaylar karşısında kızgınlık, kırgınlık, şikâyet, küslük vs. gibi inkisara dair tanımlamaların var olduğuna şahit olduk. Genel olarak gözyaşı, aşk, sevgili, dert, sır saklama, murat alma vs. gibi olaylar karşısında

çaresizliğini ifade eden beyitlerin varlığı sayıca fazladır. Ayrıca Mecnûn, sevgili, ah, Yaradan, dünya, zâhit, zülf, aşk vs. gibi kavramlar karşısında ise inkisara düştüğünü gördük. Çaresizlik ve inkisara dair beyitlerin seçimini yaparken birçok beytin bu konularla alakalı olduğunu görüp, bu şiirleri tezimizde kullanmaya çalıştık. Beyitlerin başlıklarını beyitte işlenen konularla bağlantılı olarak verdik. Şairin Türkçe Divanında çaresizlik konusunu tam anlamıyla bize sunan 47 gazel ve 8 kaside beyitlerinin yer aldığını gördük. Ayrıca 1 muhammes, 1 rubai, 2 terciibent ve 4 murabba örneği de Türkçe Divanında yer alan çaresizlik konusunu bünyesinde barındıran diğer şiir türleridir. Ayrıca 81 gazel ve 10 kaside beyitlerinin de inkisar konusu ile alakalı olduğu tespit edilmiştir. Türkçe Divanında yine inkisar konusu ile alakalı 6 rubai, 1 tahmis, 3 muhammes, 3 murabba, 1 terkibibent, 3 kıta şiir türünün yer aldığı tespit edilmiş olup, bu konular tez çalışmamıza dahil edilmiştir. Şairin, olumsuz bir durum ihtiva eden çaresizlik ve inkisar konularını bu kadar yoğun bir şekilde divanında kullanması, kendisinin yaşantısıyla bağlantılı olduğu kanaatindeyiz. Çünkü şair ve yazarların yazmış olduğu eserler, kişilerin psikolojisi ile ilgili unsurları bünyesinde taşımaktadır.

Bu çalışmamız ile birlikte, Fuzûlî gibi usta bir şairin hayatına az da olsa bir katkı sağladığımız kanaatindeyiz. Fuzûlî Divanı, bizler için aslında bir yol gösterici, rehber hüviyetinde müthiş bir eserdir. Divanını incelediğimizde şairin toplumsal bir şair olduğunu gördük. Bizlerin ve bizden sonra gelen nesillerin, Fuzûlî'nin Türkçe Divanı ile ilgili yaptığımız bu çalışma ile az da olsa hayatlarına yön vereceği kanaatindeyiz. Çünkü şair hakiki anlamda bir insanın nasıl olması gerektiğini, hakiki anlamda Allah'a kul olunması gerektiğini bizatihi anlatmayı gaye edinmiştir. Çağımızın hastalığı olan maneviyattan uzak kalmamıza bağlı olarak, yaşadığımız ruhi bunalımların tedavisinin ne olacağı sorusunun cevabını Fuzûlî'de rahatlıkla bulabiliriz. Bu çalışma ile birlikte şiirlerin şairlerin psikolojisini ortaya koyduğu tezinden hareketle, Fuzûlî'nin nasıl bir psikolojiye sahip olduğunu da ortaya çıkarmaya çalıştık. Aslında şairin olumsuzluk ifade eden durumlar karşısında çok güçlü olmadığını söyleyebiliriz. Şiirlerinin birçok yerinde acziyet, kırgınlık, üzüntü, sitem, şikâyet vs. gibi ifadeler çokça konu edilmiştir. Bu terimler bireylerin hayattan hoşnutsuzluğunun göstergesidir. Netice itibarıyla yapmış olduğumuz bu çalışmanın çaresizlik ve inkisar çerçevesinde psikolojik bir anlam ifade ettiğini gördük. İnsanın çaresiz bir yapıya sahip olması ve ağır durumlar ifade eden olaylar karşısında inkisara düşmesi durumunu, şairin Türkçe Divanından ele aldığımız

örneklerle ortaya koymaya çalıştık. Asırlar önce yazılmış olan bu eserin konu itibariyle günümüzde yine güncelliğini koruduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

- AKYÜZ, Kenan (1990); Fuzûlî Divanı, Ankara, Akçağ Yayınları.
- BAYMUR, Feriha (1997); Genel Psikoloji, İstanbul, İnkılâp Kitabevi.
- BİLKAN, Ali Fuat (2009); Osmanlı Şiirine Modern Yaklaşımlar, İstanbul, Timaş Yayınları.
- CANSEVER, Gökçe (1976); İçimdeki Ben, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- CÜCELOĞLU, Doğan (1996); İnsan ve Davranışı, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- CÜCELOĞLU, Doğan (1987); İnsan İnsana, İstanbul, Altın Kitapları Yayınevi.
- ÇALIŞKAN, Adem (1999); Fuzûlî'nin Su Kasidesi ve Şerhi, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- ÇELİK, Nilüfer (2001), "Fuzûlî'nin Türkçe Divanında Geçen Ayetler ve Yorumları", Fırat Üniversitesi, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, s. 131-148, Elazığ.
- DR. DAVID BURNS (2010); İyi Hissetmek, İstanbul, Psikonet Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1992); Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, Aydın Kitabevi.
- DOĞAN, Muhammed Nur (1996), "Fuzûlî'nin Poetikası", *Fuzûlî Kitabı-500. Yılında Fuzûlî Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- EMRE, İsmet (2006); Edebiyat ve Psikoloji, Ankara, Anı Yayınları.
- EROĞLU, Feyzullah (2000); Davranış Bilimleri, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş.
- GEÇTAN, Engin (2002); İnsan Olmak, İstanbul, Metis Yayınları.
- GÖLPINARLI, Abdûlbâki (2005); Fuzûlî Divânı, İstanbul, İnkılâp Kitabevi.
- GÜLER, Zülfî (2011), "Fuzûlî'nin Divanına Sosyal Psikoloji Açısından Bir Bakış (Ötekileştirilmiş Fuzûlî)", Adıyaman Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 7, Adıyaman.
- İPEKTEN, Haluk (1999); Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- İPEKTEN, Haluk (2000); Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri, Ankara, Akçağ Yayınları.
- İSEN, Mustafa (2009); Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Ankara, Grafiker Yayınları.
- KANAR, Mehmet (2008); Farsça Türkçe Sözlük, İstanbul, Say Yayınları.
- KANAR, Mehmet (2015); Fuzûlî Divân, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

- KARAHAN, Abdulkadir (1939), “Fuzûlî’nin Hâdikâtü’s-su’edâsı”, *Türklük Mecmûası*, S. 7, s. 20-28.
- KARAHAN, Abdulkadir (1995); Fuzûlî Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KARAHAN, Abdulkadir (1996), “Fuzûlî’nin Psikolojisi Üzerine”, *Fuzûlî Kitabı-500. Yılında Fuzûlî Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, s. 191-197.
- KARAKUŞÇU, M. Nail (1999); Genel Psikoloji ve Normal Davranışlar, Ankara, Pelin Ofset LTD. ŞTİ.
- KAYA, Nusret (2004); Sezgilerimiz ve Takıntılarımız, İstanbul, Sistem Yayıncılık.
- KIZILTUNÇ, Recai (2004), “Fuzûlî’nin Leyla ve Mecnûn mesnevisinde Gündelik Hayat”, Atatürk Üniversitesi, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 25, Erzurum.
- KÖKNEL, Özcan (1989); Davranış Bilimleri Ruh Bilimi, İstanbul, Bayrak Matbaacılık.
- MAZIOĞLU, Hasibe (1992); Fuzûlî ve Türkçe Divanından Seçmeler, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- MENGİ, Mine (1996), “Fuzûlî’nin Şiirini Kalıcı Kılan Bazı Üslup Özellikleri”, *Fuzûlî Kitabı-500. Yılında Fuzûlî Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, s. 109-118.
- MENGİ, Mine (2010); Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, Akçağ Yayınları.
- MERTER, Mustafa (2014); Psikolojinin Üçüncü Boyutu Nefs Psikolojisi ve Rüyaların Dili, İstanbul, Kaknüs Yayınları.
- OKUYUCU, Cihan (2011); Gazel Bahçesi, İstanbul, Sütun Yayınları.
- ÖZTÜRK, M., Fuzûlî Divânında Şikâyet, (Fırat Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2007.
- SELÇUK, Bahir (2005), “Fuzûlî’de Gözyaşı”, *Ekev Akademi Dergisi*, S. 25, s. 233-246.
- SELÇUK, Bahir (2007), “Fuzûlî’de Melâmet Kavramı”, *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 16, S. 2, s. 487-502, Adana.
- SEMERÇİ, Z. Bengi (2005); Duyguların Şifresi, İstanbul, Alfa Yayınları.
- ŞENÖDEYİCİ, Özer (2015); Osmanlı Edebi Metinlerini Anlama Kılavuzu, İstanbul, Kesit Yayınları.
- TARLAN, Ali Nihat (2013); Fuzûlî Divanı Şerhi, Ankara, Akçağ Yayınları.

- TOPBAŞ, Osman Nûri (2007); İnsan Denilen Muammâ, İstanbul, Erkam Yayınları.
- TOPÇU, Sedat (2010); İnsan ve Psikiyatri, Ankara, Phoenix Yayınevi.
- TUNALI, Firdevs (2012); Mesnevi, Ankara, Panama Yayıncılık.
- TURAN, Refik (1996), “Fuzûlî’nin Yaşadığı Çağda Bağdat ve Çevresi”, *Fuzûlî Kitabı-500. Yılında Fuzûlî Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, s. 37-42.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi (2000); Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Meâli, İstanbul, Temel Neşriyat.
- YILDIRIM, Ali-AKDEMİR, Ayşegül (2014); Söz, Bir, Ateş, Gazel Çözümlemeleri, Malatya, Yılmaz Matbaacılık.

EKLER

Ek 1. Orijinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Abdulsamet DEMİRBAĞ
Öğrenci Numarası	141213121
Enstitü Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	Yüksek Lisans
Danışmanının Unvanı, Adı-Soyadı	Yrd. Doç. Dr. Sevim BİRİCİ
Tez Başlığı (Türkçe)	Fuzûlî'nin Türkçe Divânında Çaresizlik ve İnkisar

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 126 sayfalık kısmına ilişkin, 28/05/2017. tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 24'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin yüksek lisans tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.

Yrd. Doç. Dr. Sevim BİRİCİ
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Ahmet BURAN
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

F.Ü.LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ÖĞRETİM YÖNETMELİĞİ

Madde 41- Lisansüstü tezleri ile birlikte teslim edilmesi gereken belgeler şunlardır:

- a) Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ve ilgili makale şartını sağladığına dair belgeleri ile birlikte enstitüye teslim edilir.
- b) İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

ÖZGEÇMİŞ

1984 yılında Elazığ'ın Palu ilçesinde doğdu. Orta öğrenimini 2002 yılında Palu Lisesinde tamamladı. Aynı yıl Fırat Üniversitesinin Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü kazandı. 2006 yılında mezun olduktan sonra aynı üniversitede 2008 yılında Tezsiz Yüksek Lisans yaptı. 2011 tarihinde Munzur Üniversitesi Tunceli MYO'da başladığı akademisyenlik hayatına Pertek Sakine Genç Meslek Yüksek Okulunda devam etmektedir.

